

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δήλωση του Εκπαιδευτικού Όμιλου	Σελ.	65
Στεφάνου Ραμά. — Διαλέξεις	»	67
Κας Π. Σ. Δέλτα. — Στοχασμοί περί της Ανατροφής των Παιδιών μας	»	80
Εδθ. Γ. Μπροντάνα, πρώην Γυμνασιάρχου. — Ο Εκπαιδευ- τικός Όμιλος και οι Κίνδυνοι της Καθαρευούσης	»	100
Ίδα. — Ένα φυλλάδιο	»	147
Παιδαγωγική Φιλολογία	»	158
Μιά Ξεήγηση	»	159

ΑΘΗΝΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

ΘΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ 12

Τιμή κάθε αριθμού δραχμή 1,50.

Τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου θὰ βγαίνει κάθε τριμηνία
μὲ τρία ὡς πέντε τυπογραφικὰ φύλλα.
Συνδρομὴ 5 δραχμὲς τὸ χρόνο.
Τιμὴ τοῦ ἀριθμοῦ 1,50 δραχμὴ.

Οἱ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Βουλὴ θορυβοποιοὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητή-
ματος πολλὰ ἐξεστόμεσαν καὶ ἐναντίον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου,
ποῦ δὲν ἰδρύθηκε γιὰ νὰ γλωσσολογήσει παρὰ γιὰ νὰ βάλει κι αὐτὸς
τὸ λιθάρι τοῦ στὴν ἐργασία ποῦ γίνεται γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῆς
παιδείας στὴν Ἑλλάδα μέσα καὶ στὸν Ἑλληνισμό τὸν ἄλλο, ποῦ
ἔχασαν ὅτι δὲν τὸν ὀρίζει ἀκόμα τὸ σύνταγμα τοῦ Βασιλείου.

Οἱ ἀντίπαλοι στὸ σκοπὸ μας, ἀντίπαλοι σὲ κάθε πρόοδο καὶ σὲ
κάθε ἀληθινὴ ἐλευθερία τῆς σκέψεως, μὲ τρόπο χαμηλὸ καὶ ἀσχετο
μὲ κάθε καλοπιστία συζήτησαν καὶ συζητοῦν ἀκόμα.

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς συζήτησεως δὲ μᾶς ἐπέτρεψε ὡς τώρα
ν' ἀπαντήσουμε οὔτε καὶ μὲ ἀπλὴ διαμαρτυρία. Ἀπάντηση ἄλλως τε
σὲ κανένα δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ δώσουμε.

Στὰ μέλη ὅμως τοῦ Ὀμίλου, στοὺς συνδρομητὰς τοῦ Δελτίου καὶ
στοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους ποῦ μὲ συμπάθεια ὑποδέχθηκαν τὸ
ἔργο μας, δηλώνομε ὅτι ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος θὰ ἐξακολουθήσει
τὸ σκοπὸ ποῦ ἐπιδιώκει καὶ μάλιστα μὲ μεγαλύτερη ἐπιμονὴ καὶ
μὲ βαθύτερο ἐνθουσιασμό τώρα ποῦ φανερώθηκε τὸ βάθος ὄλο κ' ἢ
πυκνότητά τῆς γύρω πλάνης.

Δὲν ξέρομε ἀκόμα τί ἐμπόδια μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ Ὀμιλος, ὅταν
ἔλθει ἡ ὥρα ν' ἀνοίξει τὸ πρότυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο του, μὰ καὶ
ἀναβολὴ ἀκόμη ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνει, θὰ γίνει, χωρὶς ν' ἀλλάξει
ὁ Ὀμιλος τὸ δρόμο ποῦ ὡς τώρα ἀκολουθοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ
Καταστατικὸ του, προσπαθώντας χωρὶς θόρυβο ἀλλὰ μὲ κάθε μέσο
ἐπιστημονικὸ καὶ νόμιμο νὰ φωτίσει τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ προετοι-
μάσει τὸ ἀνοιγμά τοῦ Σχολείου του.

Ἡ ἐργασία γιὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ Σχολείου μας θὰ ἐξακο-
λουθήσει μεθοδική, ἐντατικὴ, σταθερὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ φῶτισμα τοῦ
πολλοῦ κόσμου θὰ γίνεται ὅσο μᾶς εἶναι δυνατὸ πρὸ συστηματικᾶ.

Τώρα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλῃ φορᾶ, στοχαζόμεστε πόσο
εἶναι ὁ σκοπὸς μας ἐθνικὸς καὶ ἀνθρωπιστικὸς συνάμα καὶ βλέπομε
τὸ ἔργο μας σὰν ἰσοδύναμο μὲ ἀνάβασμα τῶν Ἑλλήνων σὲ ἀνώτερο
πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο.

Καὶ εἶναι ἀνάγκη ἀπόλυτη νὰ γίνουν οἱ Ἕλληνες σὲ ὅλα καλῆ-
τεροι· ἀληθινὰ ἐλεύθεροι ἀνθρώποι.

ΔΙΑΛΕΞΙΣ¹

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΑΜΑ

Και μίαν ἄλλη φορά δοκίμασα τὴ στενοχώρια ποὺ νοιώθω αὐτὴ τῇ στιγμῇ, στὴν πρώτη μου διάλεξη, ποὺ ἔγινε πρὸ πέντε ἐτῶν στὰ ἐπίσης ταπεινὰ Γραφεῖα μιᾶς Ἑταιρίας, ἡ ὁποία διαλύθηκε, ἀφοῦ συγκίνησε τὴν Ἀθήνα ἕνα χειμῶνα, γιὰ νὰ ξαναϊδρυθεῖ — ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ μιὰ προφητεία — τὸν καιρὸ ποὺ καταρτισμένοι θὰ συναντηθοῦν οἱ ἀντάξιοι ὄπαδοὶ τοῦ ἀγαθοῦ σκοποῦ τῆς. Γιατὶ σκοπὸς τῆς «Ἑταιρίας τῆς Ἐθνικῆς Γλώσσας» ἦταν «νὰ φωτίσει τὴν κοινωνία, ὥστε νὰ θελήσει μόνη τῆς ὁ δικὸς τῆς προφορικὸς λόγος νὰ γίνῃ καὶ γραπτὸς».

Μ' ἀφοῦ θυμῆθηκα τὴν πρώτη διάλεξή μου ἄς προσθέσω, ὅτι τότε προσπάθησα νὰ δείξω, πῶς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ τρανὰ καὶ πειστικὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῆς «Ἐθνικῆς Γλώσσας» μπορούσε νὰ εἶναι: Ἡ ἐξέταση τῆς ἀνάγκης ν' ἀποκτήσει τὸ Κράτος Λαϊκὴ Παιδεία, ποὺ δὲν θὰ τὴν ἀποκτήσει — ἔλεγα τότε καὶ τὸ λέω καὶ σήμερα — ὅσο ἡ λαλουμένη γλῶσσα τοῦ ἔθνους δὲν εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Σχολείου.

Ἡ πρότασις αὐτὴ μὲ τὸν καιρὸ καθαρῶς ὀδωμένη στὸ μυαλό μου ἐξελίχθηκε καὶ ἀποκρυσταλλώθηκε σὲ ἀτράνταχτη γνώμη καὶ πεποίθηση, ὥστε νόμισα πῶς καθήκον εἶχα ν' ἀποπειραθῶ νὰ τὴ μεταδώσω. Ἔτσι γράφηκαν «οἱ Λοξοὶ Στρατοκόποι».

Ἄν κανένας ἀπὸ περιέργεια φυλλομέτρῃσεν τὸ βιβλίον μου θὰ παρατήρησεν, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ ἐπιχειρήματος ποὺ σύσταται στὴν «Ἐθνικὴ Γλῶσσα» μ' ἔριξε ὀμαλὰ καὶ ἴσια στὴν ἔρευνα τῆς καταστάσεως τῆς Δημοτικῆς μας Παιδείας καὶ τῶν καρπῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεώς μας ἐν γένει.

Μιὰ τέτοια στενὴ γνωριμιὰ μὲ ἀναγκάζει νὰ νοιώθω τὴ σπουδαιότητα τοῦ σκοποῦ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου. Ἡ γνωριμιὰ

¹ Ἐγινε στὰ Γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου τὴν 24 Δεκεμβρίου 1910.

αὐτὴ μὲ προετοίμασε, ὥστε υπερῆφανα νὰ φέρνω τὸν τίτλον τοῦ συνεργάτη τοῦ Ὀμίλου στὸ ἔργον τοῦ τὸ μεγάλο καὶ τὸ δύσκολον.

Γιατὶ δὲν εἶναι πολὺπλοκὸν καὶ δυσκολοκατόρθωτον τὸ ἔργον (τὸ μακρινὸ) ποὺ φιλοδοξεῖ ὁ Ὀμιλος ν' ἀναλάβει στὸ μέλλον, ὑποσχόμενος ν' ἀναμορφώσει τὴν Ἐκπαίδευσιν. Πολὺπλοκὸν καὶ σοβαρὸν εἶναι καὶ τὸ ἔργον ποὺ ἀποφάσισε νὰ καταπιασθεῖ πρῶτα πρῶτα. «Ἡ ἴδρυσις καὶ ἡ λειτουργία ἐνὸς Δημοτικοῦ Σχολείου ποὺ νὰ χρησιμεύσει σὰν Πρότυπον.»

Τὴ δυσκολία τοῦ ἔργου καὶ τὴ σημασία του δὲν περιμένετε βέβαια νὰ τὴ μάθετε ἀπὸ μένα. Ὅπως δὲν πρόκειται νὰ πρωτακούσετε ἀπὸ μένα, ὅτι ὅσο πιὸ σοβαρὸν καὶ πιὸ δύσκολον τὸ ἔργον, τόσο πιὸ ἐπιτακτικὸν τὸ χρέος μιᾶς εὐγενικῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας νὰ τὸ ἀναλάβει. Γιὰ τὴν ἀνατροφή τοῦ λαοῦ μάλιστα, μπορεῖ νὰ τὸ θέσομε σὰν κανόνα, ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία παντοῦ καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὰς καὶ πρωτοστάτησε κ' ἐπέτυχεν τὶς μεγάλας μεταρρυθμίσεις. Ἀκόμα σήμερα — τὸ ἀκούω καὶ τὸ διαβάζω — γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς Λαϊκῆς Παιδείας καὶ τὴν πρόοδο τῆς παιδαγωγικῆς σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς ἐργάζονται σύλλογοι, σωματεῖα, ἑταιρίες, δείχνοντας τὸν σωστὸ δρόμον στὰ Κράτη.

Παραδείγματα — γνωστὰ σὲ ὅλους μας — δὲν θὰ φέρω ἀπὸ τὰ μεγάλα Κράτη τῆς Εὐρώπης, οὔτε ἀπὸ τοὺς πολὺ πολιτισμένους λαοὺς τῆς Σκανδιναβίας, τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἑλβετίας. Δὲν θὰ δανεισθῶ παραδείγματα μῆτε ἀπὸ τὸ μεγάλο Κράτος τῆς Ἀμερικῆς, μῆτε ἀπὸ τὴ μοναδικὴν Ἰαπωνίαν. Γιὰ παράδειγμα θὰ φέρω τοὺς γείτονές μας τοῦ Αἴμου, ποὺ φθάσανε στὸ σημεῖον (τὸ ἀφάνταστο γιὰ ἡμᾶς ποὺ ἀγνοοῦμε καὶ τ' ὄνομα ἀκόμα τῆς Παιδολογίας ὡς ἐπιστήμης) νὰ ἔχουν: Καθηγητὴ γνωστὸν στὴν παγκόσμιαν παιδολογικὴν κίνησιν ἢ Βουλγαρία (τὸν Γεωργίον): καὶ Ἑταιρίαν ποὺ καταγίνεται εἰδικὰ μὲ τὴν Ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ ἢ Σερβία. (Ἡ Ἑταιρία μ' ἔδρα τὸ Βελιγράδι καὶ μὲ 1000 μέλη, ἰδρύθηκε στὰ 1906. Ἐκδίδει καὶ Δελτίον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ παιδαγωγοῦ Γιέβριτς.).

Μ' ἄλλα λόγια, στὴ Βουλγαρία καὶ στὴ Σερβίαν ἀφοῦ ἐκανόνισαν τὰ προγράμματα — τὸ τί διδάσκειται, δηλαδὴ, στὸ παιδί — καὶ ἀφοῦ μελετήθηκαν οἱ μέθοδοι διδασκαλίας — τὸ πῶς πρέπει νὰ διδάσκειται τὸ παιδί — καταπιάνονται τώρα μὲ τὸ λεπτότατον πρόβλημα ποὺ ἔρευνᾷ «τὸ ποῖο διδάσκειται;» Ζητοῦν, δηλαδὴ, νὰ μάθουν «ποῖο εἶναι τὸ παιδί». Γιατὶ φαίνεται πῶς ξέρουσαν ἤδη οἱ Νοτιοσλαβικοὶ, ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι, ὅπως ἐδῶ τὸ φανταζόμεσθε,

άνθρωπάκος (hominunculus), αλλά ὄν πού θά ἐξελιχθεῖ καί θά γίνεῖ ἄνθρωπος.

*

“Ὁλ’ αὐτὰ δὲν τὰ εἶπα γιά νά συμπεράνω, πῶς ἔφθασε ἡ στιγμή νά ἐξετασθεῖ καί στόν τόπο μας τὸ ψυχοφυσιολογικὸ ἐρώτημα «ποῖον προορισμὸ ἔχει ἡ παιδικὴ ἡλικία καί σέ τί χρησιμεύει;» μὴδὲ γιά νά δείξω, ὅτι πρέπει νά κινηθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχολογικῆς (!!!) ἐπιστήμης γιά τὰ λεπτεπίλεπτα θέματα τῆς παιδολογίας, μὰ τὰ εἶπα γιά νά διατρανώσω πόσο δικαιολογεῖται ὁ σκοπὸς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, πού ιδρύθηκε γιά νά ἐπιδιώξει τὴν ἐφαρμογὴ ἐπὶ τέλους τῶν δεδομένων τῆς πρακτικῆς παιδαγωγικῆς. Καί γιά ἓνα τέτοιο ἔργο νομίζω πῶς εἴμαστε προετοιμασμένοι. Θαρρετά, μάλιστα, μπορῶ νά ὑποστηρίξω, ὅτι ὄλα τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου διακρίνουν καθαρὰ:

Πρῶτον—“Ὅ,τι τὸ Σχολεῖο δὲν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ προετοιμασία γιά τὴ Ζωή.

Δεύτερον.—“Ὅ,τι κάθε διδασκαλία πού περιορίζεται στὸ νά μαθαίνει στὸ παιδί λόγια εἶναι διδασκαλία μάταια καί κόπος χαμένος.

Τρίτον.—“Ὅ,τι τὸ παιδί δὲν εἶναι ὄν παθητικὸ, μὰ ἐνεργητικὸ. Δηλαδή δὲν εἶναι πιθάρι πού τὸ γαμίζου γνώσεις, μὰ εἶναι ἡ μηχανὴ πού ἀπὸ τὸ σιτάρι τῶν γνώσεων πρέπει νά βγάξει τὸ ψωμί.

Κ’ ἔτσι ὁ Ὁμιλός μας, εἶμαι βέβαιος, πῶς θά μπορέσει στὸ Σχολεῖο του νά ἐξασφαλίσῃ τὸν τριπλὸ σκοπὸ τῆς πρακτικῆς παιδαγωγικῆς, πού ἐπιδιώκει, μὲ τὸν ἀπαράβατον ὄρο νά μὴ καταστρέφῃ τὴν υγεία τους, νά δώσῃ στὰ παιδιὰ: 1) Τὴν καθαυτὴ ἀνατροφή (νά μορφώσῃ, δηλαδή, τὸν χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ). 2) Τὴν πνευματικὴν γυμναστικὴν (νά τὸ μάθει, δηλαδή, νά σκέπτεται). 3) Σ’ ἓνα βαθμὸ, τὸ μνημονικὸ φορτίο τῶν χρησίμων γνώσεων.

*

Γιά νά κατορθώσῃ τὸ Πρότυπο Σχολεῖο μας αὐτὰ, μὰ ὀδηγήτρια πεποίθησις ἔπρεπε νά ἔχει ὁ Ὁμιλός, καί τὴν ἔχει: “Ὅτι πρέπει νά μποῦν μιά καί καλὴ στὴ ζυγαριά, ἀπὸ τὴ μιά μεριά οἱ ἀριθμοὶ τῶν ὥρων, τῶν ἡμερῶν, τῶν ἐτῶν, πού κάθεταί τὸ παιδί στὸν μπάγκο τοῦ σχολεῖου, καί ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ κέρδος πού ἀποκομίζεται.

Μὰ προτοῦ ἀνασηκώσωμε τὴ ζυγαριά μὲ τὸ χέρι, ἄς θυμηθοῦμε ὅτι τὸ παιδί στὸ σχολεῖο δὲν πρέπει νά χάσῃ τὴν υγεία του, γιατί, ἂν τὴν χάσῃ, τὸ ὅποιοδήποτε κέρδος πού ἀπόκτησε θά τοῦ εἶναι ἀχρηστο.

Τὸ σχολεῖο, λοιπόν, πρέπει Primo non nocere.

Δὲν πρέπει τὸ σχολεῖο νά κάνει στὸ παιδί μεγαλύτερο κακὸ ἀπὸ τὸ καλὸ, πού τοῦ δίνει μὲ τὴ μόρφωσι. Ἐπομένως πρέπει νά σωθεῖ τὸ παιδί ἀπὸ κάθε ἀνθυγιεινὴ διαίτα, ἀπὸ τὴν κούρασι καί τὴν ὑπερκόπωσι.

Σύμφωνα μ’ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ θά κανονισθοῦν ἡ σειρά τῶν μαθημάτων καί οἱ ὥρες τῆς διδασκαλίας, τὰ λογικὰ γιά τὴν ἀνάπαυσι διαλείμματα καί κάθε ἄλλη ὑγιεινὴ φροντίδα, ὥστε νά μὴ ἐμποδισθεῖ ἡ ἀνάπτυξι τοῦ παιδιοῦ.

Ἀπ’ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ θά ὀρισθοῦν ὁ χρόνος καί τὸ εἶδος τῶν γυμναστικῶν παιγνιδιῶν καί ἐκδρομῶν. Κι’ ἀκόμα οἱ ἀρμονικῆς κινήσεις καί ἡ πειθαρχία τους, ὥστε ἡ ὠφέλεια ἀπὸ τὴ γυμναστικὴ ν’ ἀποθεῖ ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερη. Μὰ ἡ ζυγαριά θ’ ἀπομείνει χωρὶς ἀντίβαρο, γυρμένη πρὸς τὸ μέρος τῶν ὥρων, ὅσο κι’ ἂν κατορθώσῃ τὸ σχολεῖο νά μὴ βλάψῃ τὴν υγεία τοῦ παιδιοῦ καί νά μὴ ἐμποδίσῃ τὴν ἀνάπτυξή του. Γιατί καί τὸ ἓνα καί τὸ ἄλλο θά τὰ εἶχε τὸ παιδί σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἂν δὲν τὸ κλείναμε στὸ σχολεῖο, μὰ τὸ ἀφήναμε νά τρέχει ἐλεύθερο στὸν ἐλεύθερο ἀέρα.

Ἐνα τέτοιο σχολεῖο, πού κατορθώνει νά μὴ βλάψῃ, εἶναι καλὸ σχολεῖο, εἶναι πολὺ καλὸ σχολεῖο, εἶναι σχολεῖο σπάνιο νά βρεθεῖ. Μὰ δὲν εἶναι τὸ σχολεῖο ἀκόμα πού πρόσφερε τὴν παραμικρότερη θετικὴ ὠφέλεια γιά νά δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξή του.

*

Ἄμα τὸ σχολεῖο ἀρχίσει νά γυμνάζῃ τὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ, τότε ἀρχίζει καί ἡ ζυγαριά μας νά παίζει, γιατί τότε ἀρχίζει νά μπαίνει ἀντίβαρο στὸ βάρος τῶν ὥρων πού τὸ παιδί κάθεταί καρφωμένο στὸν σχολικὸ μπάγκο.

Γιά σημάδι μοναδικὸ μιᾶς σωστῆς πνευματικῆς γυμναστικῆς χρησιμεύει τὸ ὅτι ἔμαθε τὸ παιδί τὸν τρόπο νά μαθαίνει.

Πῶς θά μάθει νά μαθαίνει; Πῶς βασίζεται, δηλαδή, καί ποιὰ εἶναι ἡ γυμναστικὴ τοῦ μυαλοῦ;

Βάσις εἶναι οἱ αἰσθήσεις καί οἱ ἐνεργητικῆς καί ἀνασταλτικῆς ιδιότητες τοῦ μυαλοῦ. Καί γυμναστικὴ τοῦ μυαλοῦ θά πεί ἀσκησι τῶν αἰσθήσεων καί μαζί ἀσκησι τῆς θεληματικῆς προσοχῆς, τοῦ παρατηρητικοῦ, τῆς κρίσεως, τοῦ διανοητικοῦ, τῆς φαντασίας καί τῆς μνήμης.

Κι’ ἀμέσως μποροῦμε νά ποῦμε, πῶς ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἀπαιτοῦνται μὰ σωρεῖα ἀπαιτήσεις. Δηλαδή, ὀφείλει τὸ σχολεῖο νά ἐξασφαλίσῃ

τήν υγεία τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ ν' ἀναπτύξει τὰ αἰσθητήρια. Καὶ ὀφείλει νὰ ἐπωφεληθεῖ τὴν ἀνάπτυξή τους γιὰ ν' ἀναπτύξει μετὰ τὴν ἀσκησὴ τῶν αἰσθήσεων τίς ἰδιότητες τοῦ μυαλοῦ, πρὸ πάντων τίς ἐνεργητικὰς. Καὶ μαζί μετὰ τὰ αὐτὰ πρέπει ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις τοῦ παιδιοῦ νὰ τοῦ διεγείρει τὸ σχολεῖο τὸ αἶσθημα τοῦ ὄρατου... καὶ χίλια ἄλλα.

Πρέπει, μετὰ διὰ λέξεις, τὸ σχολεῖο νὰ κανονίσει μεθοδικὰ τὸ ἀνάπτυγμα τῆς σκέψης πρὸς τὸ αἰσθητὸ πρὸς πνευματικὸ.

Ἄλλὰ μ' αὐτὰ, καθὼς βλέπετε, παρασυρθήκαμε στὸ κέντρο τῆς παιδαγωγικῆς ἐπαναστάσεως, πού ὀλοένα συντελεῖται, μιᾶς ἐπαναστάσεως πού ἐξώρισε τὰ λόγια, γιὰ νὰ τ' ἀντικαταστήσει μετὰ τὰ πράγματα, πού ἐδίωξε δηλαδὴ τὴ μνημονικὴ καὶ δογματικὴ διδασκαλία, γιὰ νὰ θρονιάσει τὴν πραγματογνωσίαν (Leçons des Choses), ἢ ὅποια — πρέπει νὰ εἰπωθεῖ ἀμέσως καὶ νὰ ἐννοηθεῖ καλὰ — δὲν ἀξίζει γιὰ τίς γνώσεις πού παρέχει, μὰ γιὰ τὴ συνήθεια πού δίνει στὸ παιδί νὰ ἐξετάζει τὰ πράγματα μεθοδικὰ, μετὰ ὑπομονὴ καὶ κατὰ βᾶθος.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὸ σχολεῖο, πού θὰ κατάρθωνε ν' ἀνεβάσει μεθοδικὰ τὸ αἰσθητὸ πρὸς πνευματικὸ καὶ νὰ δώσει στὸ παιδί τὴ δύναμη νὰ μαθαίνει, θὰ ἔρριχνε μετὰ μιᾶς στὴ ζυγαριὰ σπουδαῖο ἀντίβαρο στὸ βᾶρος τοῦ Χρόνου πού κρατεῖ στοὺς μπάγκους τοῦ τοῦ παιδιοῦ, μὰ καὶ πάλι ἡ ζυγαριὰ θὰ βάραινε κατὰ τὸ μέρος τοῦ Χρόνου ὅσο καὶ ἄλλα ζητήματα, ὅπως τῆς καθ'αυτὴ ἀνατροφῆς, δὲν τὰ ἔλυσε τὸ σχολεῖο. Δηλαδὴ, ὅσο δὲν κατάρθωνε τὸν προσανατολισμὸ τοῦ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ, τὴν καλλιέργειαν τοῦ ζήλου, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θελήσεώς του καὶ τῆς προσωπικότητος.

Ἡ λεπτὴ αὐτὴ δουλειὰ τοῦ παιδαγωγοῦ — τὸ γύμνασμα ἢ τὸ ξερρίζωμα ἐνστίκτων, ἢ καλλιέργεια τῶν ἰδανικῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξιν τῶν καλῶν συνθησιῶν — εἶναι καὶ τὸ συνθετότερον καὶ τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ σχολείου, πού συντελούμενον θὰ μπορούσε τὸν δείχτην τῆς ζυγαριᾶς νὰ τὸν φέρει κατὰ τὴ μέσην.

*

Ἐκπαιδευτικὸς, ὅμως, Ὁμιλος πού στὸ τέλος τοῦ 1910 θὰ διακήρυττε, ὅτι τὸ Πρότυπον Δημοτικὸ τοῦ Σχολείου θ' ἀνταποκρινότανε στὸ σκοπὸ του, γιὰτὶ θὰ μάθαινε στὸ παιδί νὰ μαθαίνει (μετὰ τὸ ν' ἀνεβάσει μεθοδικὰ τὸ αἰσθητὸ πρὸς πνευματικὸ καὶ μετὰ τὸ νὰ γυμνάσει τίς ἐνεργητικὰς ἰδιότητες τοῦ μυαλοῦ) καὶ γιὰτὶ θὰ τοῦ μὀρφωνε τὸν χαρακτήρα του καὶ τὴν προσωπικότητά του, μπορεῖ σὲ πολλοὺς νὰ

περνοῦσε γιὰ προοδευτικὸς, μὰ πραγματικὰ θ' ἀποδείκνυε, ὅτι μόνον τὴ μιὰ μεριὰ τῆς δουλειᾶς τοῦ σχολείου ἐξέτασε· καὶ ὅτι ἔκανε τὸ ἀσυγχώρητον σφάλμα νὰ λησμονήσει πὼς τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο πρέπει νὰ δώσει στὸ παιδί — ἀφοῦ τὸ ἔμαθε νὰ μαθαίνει — καὶ μάθησιν. Δηλαδὴ, γνώσεις. Δηλαδὴ, μνημονικὸ φορτίον.

Δὲν εἶμαι ἐγὼ, βέβαια, ἐκεῖνος πού θὰ πεί, πὼς τὸ ἔργον τοῦ σχολείου καὶ ἡ ἀπόκτησιν γνώσεων εἶναι ταυτόσημα. Μὰ λέω, πὼς τὸ δεύτερον (ἢ ἀπόκτησιν γνώσεων) ἀποτελεῖ ἓνα σπουδαῖον σκοπὸν τοῦ σχολείου, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ γεγονός, ὅτι μιὰ λεπτολογότερη ἐξέτασιν θὰ μᾶς φανέρονε, πὼς γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ μαθαίνει εἶναι ἀπαραίτητη ἡ βοήθεια τῆς μνήμης. Καὶ βοήθεια τῆς μνήμης ἐδῶ σημαίνει φόρτωμα καὶ καλλιέργειαν τῆς μνήμης. Γιὰτὶ χωρὶς μνήμη (φορτωμένη καὶ καλλιέργημένη) ἀσκησὴ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ διανοητικοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ.

Ἄρκει ὅμως καὶ μόνον νὰ θυμηθοῦμε, ὅτι πατριδογνωσίαν (ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν φυσικὴν καὶ πολιτικὴν), ἀριθμητικὴν καὶ τὸ κλειδί τῶν γνώσεων ὄλων (ἢ μητρικὴν γλῶσσαν) πρέπει ὅσον ἀπαραίτητες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις νὰ διδασκῶν, γιὰ νὰ διατρανώσομε τὴν ἀνάγκην νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ μνήμη, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ συγκρατῆσει τίς γνώσεις.

ὑποστηρίζω, λοιπόν, ὅτι μόνον τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο πού στὴ ζυγαριὰ, ἀπέναντι τῶν ὀρων τῆς διδασκαλίᾶς θὰ στήλωνε τὸ παιδί μετὰ χαρακτήρα διαπλασμένο, μ' ἀναπτυγμένην τὴν θέλησιν, μετὰ δύναμιν καὶ ἰκανότητα νὰ σκέπτεται καὶ ἀτόχο ὀφελίμων γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεων, θὰ σήκωνε τὸν δείχτην στὴν κατακάθετην.

*

Ἄλλ' ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού ἀναγνωρίσθηκε, ὅτι γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ μαθαίνει πρέπει νὰ ἐξασκήσει τὴ μνήμην του καὶ ἀκόμα ὅτι τοῦ χρειάζεται ἡ μάθησιν τῆς γλώσσας του, ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἀρχίζουν γενικὰ, γιὰ τὸ κάθε σχολεῖο καὶ τὸν κάθε ἰκανὸ δάσκαλον οἱ μεγάλες δυσκολίες, καὶ εἰδικὰ γιὰ τὸ Νεοελληνικὸ σχολεῖο καὶ τὸν ἀξίον δάσκαλον πού προβαίνει πρὸς βλάβην αὐτοῦ.

Γιὰτὶ ἡ καλλιέργειαν τῆς μνήμης, πού παρέχει τόσο μεγάλες ὀπηρεσίες στὸ μυαλὸν καὶ γιὰ τοῦτο ἀναγνωρίζεται καὶ σήμερον, μετὰ ὄλων τὸν πόλεμον πού τῆς ἔστησαν ἐπὶ τέσσαρες αἰῶνες τὰ μεγαλειότερα πνεύματα, ὅς ἡ παιδαγωγικότερη ἰδιότης τοῦ μυαλοῦ, ἔχει τὴ θανάσιμην ἰδιότητα νὰ ἐμποδίζει τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων ἰδιοτήτων τοῦ μυαλοῦ.

Για να φανεί το «πώς», πρέπει να θυμηθούμε ότι και η μνήμη στο βάθος είναι μια πνευματική συνήθεια, δηλαδή, ή συνήθεια να ξανασκέπτεται ο άνθρωπος εκείνο που σκέφθηκε μια φορά. Και σαν όλες τις συνήθειες δυναμώνεται με την επανάληψη της πράξεως.

Δηλαδή, για την καλλιέργεια της μνήμης θα χρειασθεί το σχολείο την αποστήθιση.

Αμα, όμως, και τούτο γίνει παραδεκτό, το ξεγλύστρημα στον κατήφορο των παθητικών μεθόδων διδασκαλίας και ή εκτίμηση του δυστυχημένου παιδιού από το αν θυμάται τον κανόνα, τη φράση, τη λέξη, χωρίς να τους καταλαβαίνει, είναι μοιραίο και φαίνεται φυσικό.

Από τον κατήφορο αυτόν θα το γλυτώσει το σχολείο του μόνον ο πολύ δυνατός και πολύ προσεκτικός δάσκαλος. Γιατί λίγο περισσότερη σημασία κ' επιμονή στην καλλιέργεια της μνήμης, και το παιδί δεν έμαθε να μαθαίνει, μα ν' αραδειάζει κανόνες και λόγια. Κι' αντίθετα λίγο λιγότερη προσοχή και σημασία στην καλλιέργεια της μνήμης και το παιδί, ούτε να μάθει να μαθαίνει έμαθε (γιατί θα του λείπει το υλικό), άλλ' ούτε τις ωφέλιμες γνώσεις απόκτησε.

Η περισσότερη, λοιπόν, επιμονή στην καλλιέργεια μνήμης αυτός είναι ο συνειδησμένος κατήφορος. Τόσο πιο συνειδησμένος κ' εύκολος, γιατί και τον δάσκαλο εύκολώνει και μια κοινωνία άμυρρωτη ικανοποιεί. Μα κι' αυτό είναι εκείνο, που χαντακώνει το μυαλό του παιδιού, που πασχίζοντας να θυμηθεί τ' όνομα κι' αδιαφορώντας να νοιώσει το πράγμα ξεπέφτει στον Verbalismus.

Αν πρόκειται να συμπεράνει κανείς, θα πει πως βρίσκεται μπροστά σε φαύλο κύκλο. Αλλά σωστότερο μου φαίνεται να πει κανένας πως βρισκόμαστε μπροστά στις συμπληγάδες πέτρες, στον δύσβατο πόρο και στενό, που θα τον περάσει το κάθε σχολείο. Ο καλός παραδοκώρης, ο αξίος δάσκαλος, ο φωτισμένος από την πείρα που του έδωσε ή παγκόσμια παιδαγωγική, έχοντας επίγνωση όλων των κινδύνων και της φύσεώς των, θα κατορθώσει και το στενό να διαβεί και τους άθιους επιβάτες να σώσει.

*

Όσα ως την ώρα ειπώθηκαν αναφέρονται γενικά στο κάθε σχολείο, που δουλεύει σύμφωνα με τους κανόνες της παιδαγωγικής.

Ειδικά, όμως, για τη διδασχή του μαθήματος της μητρικής γλώσσας στο Νεοελληνικό σχολείο προκύπτει πρωτότυπος κίνδυνος. Και

δεν μπορώ να καταλάβω πώς θα είναι ο δάσκαλος που θα το γλυτώσει από τον Verbalismus, όσο το σχολείο θ' άγκομαχά κάτω από το σιδερένιο γόνα της γλωσσικής προλήψεως.

Ο κίνδυνος αυτός θέτει πρόβλημα ξεχωριστό ενώπιον της Έλληνικής Παιδαγωγικής. Γιατί — άς το διατρανώσουμε — σε όλα τα σημεία τ' άλλα και ή επίσημη παιδαγωγική της πολιτείας κατά θεωρίαν συμφωνεί έντελώς με τα δεδομένα της παιδαγωγικής, δεδομένα που ο Όμιλος όχι μόνο τα δέχεται κατά θεωρίαν, μα και θα τα εφαρμόσει στο Πρότυπό του Σχολείο.

Στη λύση όμως του ξεχωριστού προβλήματος, που εγείρεται με τη διδασχή της μητρικής γλώσσας, ο Όμιλος διαφωνεί με τους επισήμους παιδαγωγούς της πολιτείας στη θεωρία και θα διαφωνήσει και στην πράξη. Δεν μπορεί μάλιστα να νοιώσει το «πώς» οι φωτισμένοι τουλάχιστον από τους επισήμους παιδαγωγούς επιτρέπουν στον έαυτό τους, χαριζόμενοι σε μια πρόληψη, να μεταβάλλουν όλη τη διδασκαλία στο σχολείο σε ξερή, άγονη, άπονεκρωτική.

Αυτή τη διαφωνία έρχομαι τώρα να την αιτιολογήσω και να δείξω τον δρόμο που θ' ακολουθήσουμε.

Για μια τέτοια εξέταση πρέπει να θυμηθούμε από την ψυχολογία τί πράγμα είναι ο Λόγος, που εν αρχή ήν.

Ο λόγος, λοιπόν, (ή γλώσσα δηλαδή) είναι 1) όργανο αναλύσεως 2) όργανο άκριβείας 3) όργανο βοηθητικό της μνήμης 4) όργανο συντομίας.

Τί θα πει όργανο συντομίας; — Ότι χάρη στο λόγο μια λέξη αντικαθιστά μια ιδέα, μια σκέψη.

Μά, ειπώθηκε πολλές φορές, κανένα καλό «άμικτον κακού» τα πλεονεκτήματα που δίνει ο λόγος στον άνθρωπο μετατρέπονται καμμία φορά σε κινδύνους για τον άνθρωπο. Και στο προκείμενο, με τον αντικαταστάτη της ιδέας (τη λέξη) τρέχουμε τον κίνδυνο να λησμονήσουμε το πράγμα, την ιδέα, που συμβολίζει ή λέξη, και μη συλλογιζόμενοι τη σχέση που υπάρχει μεταξύ του αντικαταστάτη (του συμβόλου, της λέξεως) και της ιδέας και του πράγματος, που συμβολίζει, καταντά ή σκέψη μας λεκτική (pensée verbale).

Όλίγη προσοχή κι' άρπάξαμε τον ταύρο από τα κέρατα. Ο λόγος έχει μεταφυσική δύναμιν. Υπάρχει μέσα του φυσικά ένας κίνδυνος, ο αντικαταστάτης του πράγματος, ή της ιδέας (δηλαδή το σύμβολο, ή λέξη) να μας κάνει να λησμονάμε το συμβολιζόμενο πράγμα, ή την ιδέα.

Αυτό γίνεται στην κάθε γλώσσα.

Ἄν τώρα ἀντίς αὐτό τὸ πρῶτο σύμβολο (τὴν πρώτη λέξη) μεταχειρισθούμε δεύτερο σύμβολο, γιὰ νὰ μᾶς θυμίζει τὸ πρῶτο (μεταχειρισθούμε δηλαδή δεύτερη λέξη γιὰ νὰ μᾶς θυμίζει τὴν πρώτη λέξη) ποῦ θὰ μᾶς θυμίξε τὸ πρᾶγμα, ἢ τὴν ἰδέα ποῦ συμβολίζει, εἶναι φανερόν δι: ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ δεύτερο αὐτὸ σύμβολο (τὴ δεύτερη λέξη) ὡς τὸ πρᾶγμα μεγαλόνει — πόσο;... — καὶ ὁ κίνδυνος νὰ λησμονηθεῖ τὸ πρᾶγμα κ' ἐπομένως νὰ πέσομε στὴ λεκτικὴ σκέψη γιγαντόνεται.

Ἔνα παράδειγμα.— Δὲν εἶναι δυὸ λεπτά ποῦ ρώτησα «τί πρᾶγμα εἶναι ὁ λόγος;» Σ' ἐμένα ἡ ἰδέα τοῦ λόγου μοῦ δόθηκε στὴν ἀρχή, ὅπως σὲ κάθε σύγχρονό μας Ἕλληνα, μὲ τὴ λέξη «μιλιά». «Στόμα ἔχει: καὶ μιλιά δὲν ἔχει».

Τὸ σύμβολο τοῦτο (τὴ λέξη μιλιά), ποῦ σήμαινε τὴν ιδιότητα ποῦ ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ μιλεῖ, τὸ ἀντικατάστησα ἀργότερα μ' ἄλλο σύμβολο δεύτερο (λόγος = μιλιά).

Μὰ στὴν ρώτησα, ἀν θυμάστε, τί πρᾶγμα εἶναι ὁ λόγος; πρόσθεσα κάτι, ποῦ δὲν τὸ προσέξαμε, «ποῦ ἐν ἀρχῇ ἦν.»

Ἡ προσθήκη, λοιπόν, εἶναι ἀκατανόητη κ' ἔγινε ἀπὸ καθαρὴ λεκτικὴ σκέψη. Ποῦ θὰ πει δι: ἡ λέξη (λόγος) δὲν μοῦ θύμισε ἀμέσως τὴν ιδιότητα ποῦ χαρακτηρίζει ἡ λέξη (μιλιά), ἀλλὰ μοῦ θύμισε τὸν λόγον (τὸ αἷτιον καὶ τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός) ποῦ κατὰ Ἰωάννην ἐν ἀρχῇ ἦν. Ἡ λέξη λόγος μ' ἔσυρε μακριὰ ἀπὸ τὸ θέμα μου καὶ μὲ τὴ λεκτικὴ σκέψη μ' ἔρριξε σὲ περιττὸν καὶ ἀνόητο Verbalismus.

Φαντασθῆτε τώρα τὴν παιδικὴ σκέψη πόσο θὰ εἶναι πραγματικὴ, στὴν ἀντὶ νερὸ (τὸ πρῶτο σύμβολο) τὸ βάζουν νὰ μεταχειρίζεται νέο σύμβολο (Ἰδωρ). Ἡ σκέψη του φυσικὰ θὰ τρέχει σὲ θέματα περὶ... ὑδάτων καὶ ἀνέμων.

Γιὰ τοῦτο στὸ σχολεῖο μας τὸ λεκτικὸ τοῦ παιδιοῦ θὰ μένει τὸ ἴδιο, ὥστε τὸ σύμβολο νὰ μείνει τὸ ἴδιο ἐκεῖνο τὸ πρῶτο, μὲ τὸ ὅποιον τὸ παιδί πρωτογνώρισε τὸ πρᾶγμα. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ τοῦ τὸ θυμίζει ἀσφαλέστερα κ' ἔτσι νὰ λιγοστέψει ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὸ Verbalismus.

Ἄν προσθέσομε στὰ παραπάνω, πὼς τὸ νέο σύμβολο (ἢ νέα λέξη) ποῦ ἀντικαθιστᾷ τὴν πρώτη) φέρνει μαζί της καὶ νέο τυπικὸ (πρᾶγμα συνηθέστατο στὴν περίφημη μετάβαση ἀπὸ τὴ γλώσσα ποῦ μιλεῖ τὸ παιδί στὴν τεχνητὴ τῆς λογίας παραδόσεως), ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς λεκτικῆς σκέψεως τρέχομε (τρέχει τὸ μυαλάκι τοῦ παιδιοῦ, δηλαδή) δεύτερον ἐπίσης σοβαρὸ καὶ ἀναπόφευκτο.

Θὰ σᾶς τὸν παρουσιάσω κινηματογραφικῶς: Ἡ προσπάθεια τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ συκρατήσῃ τὴν ἀγνωστὴ λέξη καὶ τὸν ἀγνωστότερο τύπο, καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ δασκάλου γιὰ νὰ καταφέρει νὰ ξεχάσει τὸ παιδί τὸν γνώριμό του τύπο, παρασέρνουν καὶ δάσκαλο καὶ παιδί σὲ ἀγωνιώδη ἀγώνα περὶ τοὺς τύπους, ὅπου ξεχνιῶνται πράγματα, ιδέες, ζωή, κ' ἀποξηραίνεται ὁ νοῦς, ὥστε προβαίνουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος: ὁ (μὲ τὴν ἀηδῆ σημασία) δάσκαλος, ποῦ θέλοντας νὰ μιλήσῃ στὰ παιδιὰ γιὰ τὸ Θεσεῖο, τοὺς μίλησε γιὰ τὴν κατάληξιν εἰς «εἶον» κ' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἓνα πλάσμα παράλλαγμα, ἓνα παιδί μὲ τὴ δίπλα μικροῦ γραμματικοῦ.

Τρέχομε, λοιπόν, δυὸ κινδύνους ἀπὸ τὴν περίφημη μετάβαση.

Πρῶτος κίνδυνος σχεδὸν ἀφεύγατος. Ἡ λεκτικὴ σκέψη.

Δεύτερος ἀπολύτως βέβαιος. Ἡ γραμματικὴ δίπλα. (Le pli grammatical).

Ἄν προσθέσομε ἀκόμα, δι: τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τυπικοῦ τὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ συνταχτικοῦ, βλέπομε τὸν κίνδυνο νὰ μεγαλόνει... καὶ νὰ μεγαλόνει... καὶ ὅλο νὰ μεγαλόνει, ὥστε (καθὼς μοῦ ἔλεγε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους δημοδιδασκάλους μας) στὰ σχολεῖα δὲν ἀπομένει ἄλλη ἀσχολία, ὅσο ἡ μετάβαση θεωρεῖται ἀναγκαῖα, ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τυπικοῦ, τοῦ λεκτικοῦ, τοῦ συνταχτικοῦ (καὶ τοῦ ἀδόξαστου) τοῦ παιδιοῦ.

*

Καὶ ἤρθε ἡ ὥρα νὰ ἐρωτήσομε. Ἄφου ὅλοι — καὶ οἱ ἐπίσημοι παιδαγωγοὶ μας — δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ νοιῶθουν τὰ κακὰ ποῦ φέρνει ἡ μετάβαση στὸ παιδί τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου, γιὰ τὴν θεωροῦν ἀναγκαῖα; ἢ γιὰ τὴν ἀνέχονται;

Ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ὑποθέτω πὼς αὐτὸ πρὸ πάντων ὁ Ὀμιλος ἔχει καθήκον νὰ τὸ ἀποδείξει πειραματικὰ, γιὰ νὰ λυτρώσῃ τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο ἀπὸ τὰ δεινὰ ἀποκεντρωτικῆς γιὰ τὸ μυαλὸ διδασκαλίας καὶ ν' ἀνοίξῃ διάπλατη τὴν πόρτα του στὴ Ζωή.

Γιὰ τοῦτο κ' ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς ἐμφανίσεώς του ὁ Ὀμιλος φάνηκε σὰ νὰ συνδέει στενότερα τὸ Ἐκπαιδευτικὸ μὲ τὸ Γλωσσικὸ ζήτημα.

Ἄς ἰδοῦμε, λοιπόν, τί νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ μετάβαση; καὶ ποῦ σταματᾷ;

Ἡ μετάβαση — θέλουν νὰ ποῦν — δι: ὁδηγεῖ τὸ παιδί στὸ νὰ μάθει τὸν γραπτὸ λόγον (τῆς λογίας παραδόσεως).

Ποῦ σταματᾷ, ὅμως, ἡ μετάβαση; Δηλαδή, ποῖος νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ γραπτὸς λόγος τῆς λογίας παραδόσεως;

Ὁμολογῶ πῶς δὲν τὸν ξέρω, ὅπως δὲν τὸν ξέρουν καὶ ὅλοι ὄσοι ὑπερμάχονται καὶ διαλαλοῦν τὰ ἀγαθὰ τῆς μεταβάσεως, γιὰ τὴν κανένας οὔτε τόλμησε, μηδὲ θὰ τολμήσει νὰ μᾶς δώσει τὴν γραμματικὴν του (τυπικὴ καὶ συντακτικὴ), γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο πού δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἡ γραμματικὴ του, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τέτοιος — ἓνας — λόγος.

Ἐμεῖς ἔνα ξέρομε καὶ νοιώθομε. Ὅτι παθαίνει τὸ κάθε παιδάκι στὸν σχολικὸν του βίον, μὲ τὸν μετριοπαθέστερο καὶ ἀξίον ἀπὸ τοὺς σημερινούς παιδαγωγούς μὰ πού στέργει σὰν ἀνάγκη τὴν μετάδασιν, ἐκεῖνο πού ἔπαθε ὀλόκληρο τὸ ἔθνος στὸν πνευματικὸν του βίον ἐνὸς αἰῶνα μὲ τὸν σοφότατον δάσκαλόν του, τὸν Κοραΐ.

Ἐκεῖνος ὁ μέγας ἐδίδαξε, ὅτι ἔπρεπε νὰ σεβασθῇ τὸ ἔθνος τὸ λεκτικὸν καὶ τυπικὸν τῆς ζωντανῆς γλώσσας, μὰ (σὰν ἀπὸ κάποια δειλία πού δικαιολογεῖται μόνον ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν εἶχε γεννηθῆ ἀκόμα ἡ Γλωσσολογία) οὐστήσε νὰ μεταβῇ πολὺ σιγά καὶ μὲ πολλὴ περισκεψὴ σὲ κάποιο τυπικόν, πού νὰ ὁμοιάζει τὸ τυπικὸν τῆς λογίας παραδόσεως¹. Καὶ τὸ ἔθνος, παρανοώντας τον καὶ ἐφαρμόζοντας δῆθεν τὴν συμβουλὴν του, πῆρε τὸν κατήφορον γιὰ τὸν Ξενοφῶντα, κ' ἔτσι ἀπομένει δίχως γραπτὸν λόγον.

Ὁ σημερινὸς ἐπίσημος παιδαγωγός (ὁ φωτισμένος) ὀδηγεῖ κι' αὐτὸς — ἀπὸ κάποια δειλία πού τὴν λέει ἀνάγκη — τὸ παιδί σὲ μετάδασιν... χωρὶς σκοπὸν καὶ χωρὶς τέλος. Ἐν ᾧ δίχως μετάδασιν τὸ παιδί θὰ μάθαινε τέλεια τὴν γλώσσαν του (τὸ κλειδί ὄλων τῶν γνώσεων) καὶ θὰ γλύτωνα ἀπὸ τὴν γραμματικὴν δίπλα καὶ τὴν λεκτικὴν σκέψιν.

Μὰ τὴν θέλουν τὴν μετάδασιν — τὸ λένε — γιὰ τὸ ἓνα σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι νὰ προετοιμάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴν σοφίαν τῆς προγενέστερης γενεᾶς. Καὶ ἡ σοφία αὕτη — τὸ ἀναγνωρίζομε ὅλοι μᾶς — βρίσκεται στὰ συγγράμματα τὰ γραμμένα μὲ τὴν γλώσσαν τῆς λογίας παραδόσεως.

Κ' ἐμεῖς λέμε, πῶς ὁ σκοπὸς αὐτὸς πρέπει νὰ κατορθώνεται. Ἀλλὰ προσθέτομε ὅτι γιὰ νὰ κατορθωθῇ δὲν εἶναι ἀνάγκη καμμιάς μεταβάσεως. Γιὰ τὸ παιδί κανονίσει τὴν γλώσσαν του, πού ἔχει στὰ χεῖλη του, ἅμα γνωρίσει τοὺς κανόνες πού μεταχειρίζεται ἀσυνείδητα (πού εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας) θὰ εἶνε εὐκόλο σὲ διὰ ἀνώτερες τάξεις (5ῃ καὶ 6ῃ, ἢ 6ῃ καὶ 7ῃ) νὰ τὸν διδάξομε νὰ νοιώθῃ τὸ Ἐδαγγέλιον. Καὶ τὸ παιδί πού θὰ κατέ-

¹ Αἰθιοπικὰ Ἡλιοδώρου. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φιλόμουσον μεγαλέμπορον Ἀλέξανδρον Βασιλείου.

χει τὴν γλώσσαν του (τὴν Ἑλληνικὴν γλώσσαν πού μιλιέται στὰ 1911 ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας) καὶ πού θὰ νοιώθῃ τὸ Ἐδαγγέλιον (πού θὰ πῆ πῶς θὰ νοιώθῃ τὴν γλώσσαν του ὅπως μιλιότανε πρὸ διὰ χιλιάδας ἔτη) θὰ νοιώθῃ καὶ τίς ἐνδιάμεσες μορφές τῆς γλώσσας του.

Ἔτσι καὶ ὁ τρομερός! σκοπὸς τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν τρομερὴν σοφίαν τῆς προγενέστερης γενεᾶς θὰ κατορθωθῇ, καὶ τὸ παιδί δὲν θὰ βασανισθῇ μὲ τὴν ἀτέλειωτην μετάδασιν, μὰ θὰ κανονίσει τὸν προφορικὸν του λόγον καὶ τὸν γραπτὸν του σύμφωνα μὲ τὸν ζωντανόν, τὸν ἓνα καὶ κοινὸν λόγον τοῦ ἔθνους.

Κ' ἐπὶ τέλους στὴν Ἐκκλησίαν του ὁ ἀπόφοιτος τοῦ Λαϊκοῦ Σχολείου θ' ἀκούει καὶ θὰ νοιώθῃ τὰ Θεῖα Ῥήματα.

*

Μαντεύω μίαν ἀπορία στὸ λογισμὸν σας.

Ποῖς θὰ εἶναι ὁ γραπτὸς λόγος πού θὰ κατέχει καὶ θὰ γράφῃ ὁ ἀπόφοιτος τοῦ Σχολείου;

Νὰ μὴ σᾶς φανεῖ παράξενη ἡ εἰλικρινεῖά μου ἀπαντώντας πῶς ἐπακριβῶς δὲν μπορῶ ν' ἀπαντήσω. Μὰ φαντάζομαι — κ' εἶναι τοῦτο ἐντελῶς ἀτομικὴ μου γνώμη κ' ἐλπίδα — πῶς τὸν γραπτὸν λόγον τὸ Σχολεῖον μπορεῖ νὰ τὸν μάθῃ ἀπὸ τὰ παιδιὰ.

Πῶς θὰ γίνῃ αὐτό; — Μὲ τὸν ἀπλούστερον καὶ φυσικότερον τρόπον.

Τὸ παιδί στὴν πρώτην τάξιν (7 ἢ 8 ἐτῶν) θὰ φέρῃ ἀπὸ τὸ σπίτι του τοὺς γνωστοὺς τύπους πού θὰ ἔχει τὸ λεκτικὸν του. Θὰ φέρῃ δηλαδὴ τυπικὸν καὶ λεκτικὸν τοῦ πυρήνα τῆς γλώσσας. Στὶς μεγαλύτερες τάξεις τὸ παιδί τῶν 9, 10, 11 καὶ 12 ἐτῶν μόνον του, ὅσο τὰ νοήματά του πλαταίνουν καὶ ὑψώνονται, θὰ φέρῃ στὸ σχολεῖον καὶ λέξεις πού δὲν θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ λεκτικὸν τοῦ πυρήνα καὶ μαζὶ μπορεῖ νὰ φέρῃ (θὰ φέρῃ) καὶ μερικὸς ἀπὸ τοὺς ζωντανεμένους τύπους τῆς λογίας παραδόσεως, πού περιέχει ἡ Νεοδημοτικὴ, ὁ ἀβίαστος δηλαδὴ προφορικὸς λόγος τῶν παιδιῶν τῆς Ἀθήνας.

Ἡ Νεοδημοτικὴ αὕτη (ὁ ἀβίαστος προφορικὸς λόγος τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ) κανονιζόμενη ὅσο τὸ δυνατόν, δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ πῆ κανένας, ὅτι μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὅπως ὁ λόγος τῆς Τοσκάνας στὴν Ἰταλία. Γιὰ τὸν ἓνα μὲ τ' ἄλλα προτερήματα καὶ τὸ πολὺ μέγαλον, ὅτι θὰ μᾶς δώσει γιὰ γραπτὸν λόγον τὸν προφορικὸν λόγον τὸν ἐγγύτερον στὴν λογίαν παράδοσιν, κ' ἔτσι θὰ γεφυρώσῃ τὴν ἥραμην ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ λόγου τῆς λογίας παραδόσεως πρὸς τὴν γραφτὴν μὲ τὸ τυπικὸν τοῦ πυρήνα τῆς

γλώσσας, πρὸς τὸ ὅποιον ἀσφαλῶς ὀδηγεῖ ἡ παντοδύναμη ἀσυνείδητη τάσις τοῦ προφορικοῦ μας λόγου.

Αὐτὸ ἐλπίζω πὼς θὰ γίνεῖ. Καὶ τὸ εὐχομαι, θέτοντας ἔτσι — χωρὶς τὴν ἀδεια κανενὸς — σὰν ἓνα σκοπὸ τοῦ Πρωτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου τὸ νὰ υποβοηθήσει τὴ λύση καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

*

Μὰ γιὰ νὰ τὰ κατορθώσει αὐτὰ πόσες τάξεις θὰ ἔχει τὸ Σχολεῖο; Ἐνα ξέρω, πὼς τὸ παιδί πού θ' ἀκολουθήσει ἀνώτερες σπουδὲς πρέπει νὰ μὴν ἀφήσει τὸ Σχολεῖο μας προτοῦ μάθει τὴ μητρικὴ του γλώσσα (προτοῦ κανονίσει τὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ του λόγο) πού θὰ κατορθωθεί τὸ λιγότερο σὲ 4-5 χρόνια.

Τὸ παιδί, ὅμως, πού δὲν θ' ἀκολουθήσει τὴ Μέση Ἐκπαίδευση πρέπει νὰ μείνει ἄλλα διὸ χρόνια, γιὰ ν' ἀποκτήσει ἐγκύκλιες ἀπαραίτητες στὸν βίο καὶ χρήσιμες στὸν πολίτη γνώσεις καὶ νὰ μάθει νὰ νοιώθει τὸ Εὐαγγέλιο. Γιατί φυσικὰ ὁ Ὅμιλος τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο (τὸ ἑξατάξιο, ἢ τὸ ἑφτατάξιο) δὲν κάνει τὸ λάθος νὰ τὸ φαντάζεται σὰν προετοιμασία γιὰ τὴ Μέση Ἐκπαίδευση, μὰ τὸ θέλει αὐθύπαρκτο, τὸ ἐννοεῖ Πρότυπο Σχολεῖο τῆς Λαϊκῆς Παιδείας, πού θὰ ἐπιδιώξει καὶ θὰ κατορθώσει οἱ ἀπόφοιτοὶ του νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ σκέπτονται καὶ νὰ νοιώθουν τὴν ὄρεξη νὰ γίνουν πελάτες τῆς Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἔχι τῆς Ταβέρνας.

*

Αὐτὰ ἐλπίζουμε νὰ κανονισθοῦν σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα, πού θὰ μᾶς προσφέρει ἡ εὐρύτερη δυνατὴ συζήτηση πού θὰ ἐπιζητήσομε. Γιατί τὸ Σχολεῖο μας τὸ Πρότυπο θὰ ἱδρυθεῖ κάτω ἀπὸ τὰ πολύφωτα καὶ τοὺς ἠλεκτρικοὺς προβολεῖς τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐρευνας καὶ τῆς Κριτικῆς.

Τὸ Πρότυπο Σχολεῖο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου δὲν μπορεῖ νὰ δπενθυμίζει τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖο», μολονότι πρόκειται νὰ ἐτοιμάσει τὴν πνευματικὴ ἐλευθερία τοῦ Γένους, ὅπως ἐκεῖνο προετοίμαζε τὴν πολιτικὴ του Ἐλευθερία.

Τὸ Πρότυπο Σχολεῖο θὰ λειτουργήσῃ μέσα σὲ κρυστάλλινο — νὰ ποῦμε — πύργο, γιὰτὶ δὲν θὰ τὸ διευθύνουν ραγιαδες, μὰ ἐλεύθεροι πολῖτες κ' ἐλεύθεροι ἄντρες, πού ἀγαποῦν τὴν πρόοδο κ' ἐκτιμοῦν τὴ συζήτηση τὴν ἐλεύθερη σὰν ὄργανο τῆς προόδου, γνωρίζοντας « ὅτι ἡ ἀπαράβατη συνήθεια νὰ διορθώνομε καὶ συμπληρόνομε τὴν » κάθε γνώμη μας συγκρίνοντάς τὴν μὲ τὴ γνώμη τῶν λοιπῶν (μετα-

» φράζω ἀπὸ τὴν «Ἐλευθερία» τοῦ John-Stuart-Mill) χωρὶς νὰ φέρνει κανένα δισταγμὸ καὶ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς, » ἀποτελεῖ τὴ μόνη σταθερὴ βάση τῆς δικαιολογημένης ἐμπιστοσύνης » πρὸς τὴ γνώμη μας αὐτή.

» Πράγματι ἐκεῖνος, πού δὲν ἀπόφυγε ν' ἀκούσει τὶς ἀντιρρήσεις » καὶ ν' ἀντικρούσει τὶς δυσκολίες, μὰ τὶς ἐπεζήτησε καὶ μὲ κάθε εἶδος » φῶς προσπάθησε νὰ φωτίσει τὴ γνώμη του, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔχει » τὸ δικαίωμα νὰ σκεφθεῖ, πὼς ἡ κρίση του ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ » τὴν κρίση τοῦ ὁποιοῦδήποτε, ἢ καὶ τοῦ πλήθους, πού δὲ σχημάτισε » τὴ γνώμη του μὲ τὸν ἴδιον τρόπο.

» Ἡ πιδ ἀδυσώπητη ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες, ἡ Καθολικὴ Ῥωμαϊκὴ » Ἐκκλησία, τὴν ὥρα τῆς ἀνακηρύξεως ἑνὸς ἀγίου, παραδέχεται » κ' ἀκούει μὲ ὑπομονὴ τὸν Δικηγόρο τοῦ Διαβόλου».

» Φαίνεται πὼς καὶ οἱ πιδ ἀγιοὶ ἄνθρωποι δὲν μπορεῖ ν' ἀποκτή- » σουν τὴν Αἰώνια Δόξα, παρά ὅταν γνωσθοῦν καὶ καλοζυγισθοῦν ὅσα » μπορέσει νὰ καταμαρτυρήσει ἐναντίον τοὺς ὁ Διάβολος».

*

Κες καὶ Κοι. — Ἄν ἡ ζυγαριά, πού κρατήσαμε γιὰ νὰ μετρήσομε τὴν ἀπόδοση τῶν ὥρων τοῦ Σχολείου, δείχνει πὼς τὸ βάρος τῶν δσων εἰπώθηκαν εἶναι ἐλαφρότερο ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν 45 λεπτῶν τῆς ὥρας, πού δαπανήθηκαν γιὰ νὰ εἰπωθοῦν, θὰ ὁμολογήσω μὲ συντριβὴ ὅτι σὰς ἐκούρασα.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ

Κάποιος είπε μιά φορά πως είμαστε «φυλή άριστοκρατική» και είναι αλήθεια· φυσική εύγένεια βρίσκουμε στο λαό μας όπως σε κανέναν άλλο, και ή μητέρα του λαού μας, που ούτε να διαβάσει δεν ξέρει, είναι ευγενέστερη και καλλίτερη από τις γυναίκες της ίδιας τάξης των άλλων φυλών. Τα ευγενικά αισθήματα που έχει από τη φύση, ξέρει και τα μεταδίδει στο παιδί της· αλλά και ή ανατροφή αυτή που του δίνει είναι άπλοϊκή σαν εκείνων.

Όσο ανεβαίνουμε όμως σε ψηλότερα κοινωνικά στρώματα, τόσο ή ανατροφή των παιδιών γίνεται πολυπλοκότερη. Κ' εκεί βλέπουμε την ανεπάρκεια της ανατροφής της Έλληνίδας μητέρας.

Με τη δήθεν Ευρωπαϊκή ανατροφή που λαβαίνουμε, μισερή και κακοχωνεμένη, χάνουμε τα φυσικά μας προτερήματα, και μόνο έλαττώματα αποκτούμε· οι απαιτήσεις μας μεγάλωσαν με τις ξένες γλώσσες, τις τέχνες και τα γράμματα που μάθαμε, μα οι περισσότερες ούτε να σκεφθούμε ξέρομε ούτε να κρίνουμε, και ή ψυχή μας έμεινε άμóρφωτη.

Όστε δεν είμαστε προετοιμασμένες όπως χρειάζεται για να δώσουμε στο παιδί μας την πολύπλοκη ανατροφή που απαιτείται στις ανώτερες τάξεις, ανάλογη με την πνευματική ανάπτυξη. Γι' αυτό βρίσκουμε άναμεταξύ μας τόσους ανθρώπους με ξυπνάδα, με παιδεία, με γνώσεις, — αλλά χωρίς χαρακτήρα.

Όλες οι μάνες, βέβαια, αγαπούμε τα παιδιά μας· δυστυχώς όμως αυτό δεν άρκει· πρέπει να ξέρομε και πώς να τ' αγαπούμε, και οι περισσότερες από μας τ' αγαπούμε με στραβό τρόπο, χωρίς ν' αντιλαμβανόμαστε τα καθήκοντά μας απέναντί τους, ούτε ποιές ανάγκες έχει ή παιδική ψυχή για ν' ανατραφεί και ν' αναπτυχθεί.

Επίσης κακό είναι να χαλούμε τα παιδιά μας με τα πολλά χάδια, όσο και να τα στεροϋμε χάδια και αγάπη, γιατί αν έχει το παιδί ανάγκη από αγάπη όσο και από τον άέρα που αναπνέει, άλλο τόσο έχει ανάγκη από πειθαρχία· και ή μόρφωση της ψυχής του άρχίζει από τους πρώτους μήνες.

Πολλές από μας βαρνούμαστε τον κόπο, οι περισσότερες όμως δεν ξέρομε από ανατροφή. Και στις δυο περιστάσεις, για να βγούμε από τη δυσκολία, παίρνουμε νταντάδες ή δασκάλισσες ξένες και τους παραδίδουμε τα παιδιά μας· δηλαδή άφότου είναι μωρά διαλέγομε το χειρότερο τρόπο της ανατροφής.

*

Έκείνο που ζητούμε από τα παιδιά μας είναι να έχουν καλούς τρόπους. Δίνουμε δηλαδή πολύ μεγάλη σημασία σε έξωτερικά φαινόμενα, αλλά εκεί σταματούμε· την ψυχή του παιδιού μας δεν την εξετάζουμε, δεν τη μορφώνουμε· τη φιλοτιμία του, τον πολυτιμότερο θησαυρό της παιδικής ψυχής, όχι μόνο δεν ξέρομε να την καλλιεργήσομε, αλλά και σαν να το κάνομε έπίτηδες, δουλεύομε όλοένα, πρώτα μες οι μητέρες, ύστερα το σχολείο, να την καταστρέφομε.

Τα παιδιά μας άλλωστε καλά καλά δεν τα γνωρίζομε· τ' ανατρέφομε όλα το ίδιο, και όταν και εκείνα έχουν όλα τους ίδιους καλούς τρόπους, μένομε εύχαριστημένες. Και όμως κάθε παιδί έχει άλλο χαρακτήρα, κανένα άδελφι δε μοιάζει με το άδελφι του, το καθένα χρειάζεται ιδιαίτερη καλλιέργεια των προτερημάτων του, και ιδιαίτερο πόλεμο των έλαττωμάτων του· και κατά το χαρακτήρα του, το καθένα θέλει άλλη καλλιέργεια των ιδίων προτερημάτων, άλλον πόλεμο των ιδίων έλαττωμάτων. Μέσα στην ίδια οικογένεια είναι παιδιά που χρειάζονται περισσότερη αγάπη, και παιδιά που θέλουν περισσότερη αυστηρότητα. Και χρειάζεται στη μητέρα κρίση και λεπτότης μεγάλη για να μοιράσει την απαιτούμενη αγάπη και αυστηρότητα, χωρίς ποτέ να φανεί άδικη.

Η θεωρητική μητέρα με τις αυστηρές αρχές πως το παιδί δεν πρέπει να ένοησει· πόσο το αγαπούν οι γονείς, και που ζητά να έμπνέει στα παιδιά της φόβο και όχι αγάπη, ή μητέρα αυτή μπορεί να μάθει «καλούς τρόπους» στα παιδιά της· να τα μορφώσει όμως όχι.

Είναι όλέθριο πράμα για την ανατροφή του παιδιού, να του έμπνέομε το φόβο των γονέων· ξεμαθαίνομε το παιδί τη φυσική του τάση να τρέξει στη μητρική άγκαλιά να ζητήσει βοήθεια και παρηγοριά, ακόμα και όταν έκαμε ένα λάθος. Η μεγάλη αυστηρότης δε μορφώνει· πνίγει όμως την ειλικρίνεια και κάμνει το παιδί άποκριτή, μοχθηρό, πικρό· αν πέσομε και σε καμμιά λεπτότερη φύση, τρέχομε το μεγαλύτερο κίνδυνο να μαράνομε τη ψυχή του, να στραδώσομε μέσα του τις έμορφότερες, τις ευγενικότερες τάσεις, ακόμα και να

τὸ σκοτώσαμε ἢ τουλάχιστον νὰ τὸ κάνομε μικρὸ καὶ κοινὸ ἄνθρωπο ἀπὸ κεῖ ποῦ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀνώτερος ἄνθρωπος.

Ἐπάρχουν δυστυχῶς τέτοια παραδείγματα πολλὰ γύρω μας· λίγες ὁμως μητέρες τὸ ἐνόησαν.

Τὸ παιδί γιὰ ν' ἀναπτυχθῆι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ζέστη ὅσο καὶ τὸ λουλούδι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἥλιο· τὴ ζέστη αὐτὴν θὰ τὴν βρεῖ μονάχα στὴν ἀγάπη τῆς μητέρας· καὶ θὰ τὴ βρεῖ μόνο ἂν τὴ μητέρα δὲν τὴ φοβάται, ἂν στὴ μητέρα τοῦ ἔχει ὀλη τοῦ τὴν ἐμπιστοσύνη.

Μὰ γιὰ νὰ ἔχει αὐτὴν τὴν ἐμπιστοσύνη, πρέπει νὰ νοιώθει πὼς ἡ μάνα τοῦ τὸ γνωρίζει.

*

Δυστυχῶς σὲ μᾶς λίγες μάνες γνωρίζομε τὰ παιδιὰ μας.

Δὲν εἶναι αὐτὸ παραδοξολογία· εἶναι ἀλήθεια. Γιὰ νὰ γνωρίσομε τὰ παιδιὰ μας δὲν ἀρκεῖ νὰ κατοικοῦμε στὸ ἴδιο σπίτι· πρέπει νὰ ζοῦμε μαζὶ τοὺς, ν' ἀκοῦμε τίς κουβέντες τοὺς, τοὺς θυμοὺς τοὺς, τίς λύπες τοὺς, τίς κακίες τοὺς, τίς σκέψεις καὶ τίς κρίσεις τοὺς, ὅτι σχηματίζει δηλαδὴ τὸ μικρὸ τοὺς κόσμῳ· πρέπει νὰ κουβεντιάσομε μαζὶ τοὺς μὲ ὑπομονὴ κ' ἐνδιαφέρον, νὰ παίξομε μαζὶ τοὺς σὰν παιδιὰ κ' ἐμεῖς στὸ παιχίδι ἀπάνω τὸ παιδί ἀνοίγεται χωρὶς προφύλαξη, δείχνει τὴν ἀληθινὴ τοῦ φύση καὶ τὴν καρδιά τοῦ, ἐπειδὴ τότε δὲ φαντάζεται πὼς τὸ προσέχει κανεὶς. Αὐτὴ εἶναι ἡ καλὴ ὥρα νὰ τὸ γνωρίσει ἡ μητέρα. Καὶ ἂν δεῖ καὶ κανένα στραβό, πολιτικώτερο εἶναι κάποτε νὰ μὴ μιλήσει ἐκείνη τὴν ὥρα, παρὰ μὲ τρόπο νὰ τὸ φέρει ὅστερα, νὰ τὸ κατακρίνει, νὰ τὸ κάμει παρατήρηση σὰν κάτι ἄσχετο μὲ τὸ λάθος τοῦ παιδιοῦ· τὸ μάθημα γίνεται τὸ ἴδιο, καὶ ἡ φιλοτιμία τοῦ παιδιοῦ δὲν πειράζεται.

Ὅσο πιὸ δυνατὰ νοιώθει τὸ παιδί τὴν ἀδιάκοπη ἐπίβλεψη τῆς μητέρας, τὴν ἔμπνητὴ τῆς ἀγάπη ἔτοιμη πάντα νὰ συμβουλευέσει, νὰ παρηγορήσει, καὶ νὰ τιμωρήσει, τόσο εὐκολώτερα ὑπακούει, καὶ ἡ αὐστηρότης εἶναι περιττή. Ἐν ὁμως τὴν ὥρα ποῦ κλαμένο καὶ ἀπελπισμένο ἔλθει τὸ παιδί μας νὰ μᾶς ξεμολογηθῆι μὴν ἀταξία ἢ μιὰ κακὴ σκέψη, καὶ τὸ δεχθῶμε σκληρὰ ἢ ἀδιάφορα, ἢ χειρότερα ἀκόμα, μὲ εἰρωνεία, χαλοῦμε κάτι μέσα τοῦ.

Τὸ ἴδιο ὅταν ἔλθει καὶ μᾶς πῆ καμιὰ τοῦ παρατήρηση ἢ καμιὰν ἰδέα τοῦ ποῦ μᾶς φανεῖ παιδικιστικὴ ἢ ἀνόητη, ἂν τοῦ τὸ δεῖξομε καὶ τὸ περιγελάσομε, τὸ πληγῶνομε βαθεῖα· καὶ τέτοιες πληγὲς τὸ παιδί δὲν τίς ξεχνᾷ· τσοῦζουν μέσα τοῦ γιὰ χρόνια ἂν εἶναι φιλότιμο,

τοῦ χαλοῦν τὴν πίστη στὸν ἑαυτὸ τοῦ, τὸ κάνουν δειλό, διστακτικὸ, ἀνίκανο νὰ λάβει μιὰν ἀπόφαση, μιὰν εὐθύνη, καὶ λίγο λίγο τρώγεται τὸ ἠθικὸ τοῦ θάρρος, τὸ τρομάζει ἡ ἰδέα τῆς κατάκρισης, ἀργότερα καὶ τῆς εὐθύνης.

Μιὰ κυρία, μιλώντας γιὰ κάποιο σοφὸ καὶ μεγαλόκαρδο γιατρὸ, ἔλεγε πὼς τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν ἔπρεπε νὰ πεθαίνουν, πὼς ὁ Θεὸς ἔπρεπε, γιὰ χατήρι τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ τοὺς χαρίζῃ χρόνια. Τὸ παιδάκι τῆς ἔπαιξε ἐκεῖ κοντὰ καὶ τὴν ἀκούσε. — «Μητέρα», εἶπε δειλά, «δὲν μπορούμε μεις νὰ κρίνομε τίς πράξεις τοῦ Θεοῦ· ἂν τοὺς κάνει καὶ τοὺς γιατροὺς νὰ πεθαίνουν, θὰ πῆ πὼς ἔτσι εἶναι σωστὸ, γιὰτὶ ἐκεῖνος ξέρει καλλίτερα ἀπὸ μᾶς τί εἶναι τὸ καλὸ μας».

Ἡ μητέρα τὸ κύταξε μὲ εἰρωνεία καὶ εἶπε. — «Γιὰ δὲς τὸ λαδικό! Ἐσὺ θὰ μὲ μάθεις τῶρα τί εἶναι σωστὸ καὶ τί δὲν εἶναι;»

Δὲ θὰ ξεχάσω τὸ ντροπιασμένο βλέμμα τοῦ παιδιοῦ. Βαθεῖα στὴν ψυχὴ τοῦ ἐνοιωθε πὼς «εἶπε μιὰν ἀνοησία»· καὶ ὁμως γιὰτὶ ἦταν ἀνοησία δὲν μπορούσε νὰ τὸ καταλάβει, ἀφοῦ δὲν ἔχε πῆ παρὰ ὅσα ἔμαθε στὴν Ἱερὰ Κατήχηση καὶ στὰ θρησκευτικὰ τοῦ. Ἐν ἡ μητέρα τοῦ εἶχε ἐξηγήσει τότε μὲ καλωσύνη καὶ ὑπομονὴ πὼς μὲ τὰ λόγια τῆς δὲν ἐνοοῦσε νὰ πῆ μιὰν ἀσέβειαν ἀλλὰ μόνο νὰ ἐκφράσει μιὰν εὐχὴ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κόσμου, τὸ παιδί θὰ τὴν καταλάβαινε, ἀλλὰ συνάμα τὸ παιδί εἶχε ἀνάγκη ν' ἀκούσει πὼς ἡ κρίση τοῦ ἦταν σωστή. Παραλείποντας τὴν ἐξήγηση, ἡ μητέρα τὸ ἀφήσε σὲ μιὰν ἀμφιβολία, ποῦ εἶναι συχνότερη ἀπ' ὅ,τι φανταζόμαστε, καὶ ποῦ πολλὲς παιδικὲς ψυχὲς ταράζει: ἡ ἀμφιβολία ἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐφαρμόσει ποτὲ στὴ ζωὴ ἐκεῖνα ποῦ μᾶς μαθαίνουν τὰ βιβλία. — Ἡ εἰρωνεία τῆς μητέρας, «Γιὰ δὲς τὸ λαδικό!» βαθεῖα τὸ πλήγγωσε στὴν ὑπερηφάνεια καὶ στὴ φιλοτιμία τοῦ. Τὸ παιδί σῶπασε καὶ συμμαζεύθηκε ντροπιασμένο· μέσα τοῦ βέβαια ἔλεγε. «Καὶ ὁμως αὐτὸ ποῦ εἶπα εἶναι ἀλήθεια, ἀφοῦ τὸ λέγει τὸ βιβλίό μου.»

Λόγια σαρκαστικὰ ἢ λόγια ἀπότομα ὅπως, «Δὲν ντρέπεσαι νὰ κλαῖς γι' αὐτό;» — «Καιρὸ δὲν ἔχω νὰ χάνω γιὰ τίς ἀνοησίες σου,» εἶναι ἀρκετὰ γιὰ ν' ἀπομακρύνουν τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μάνα. Καὶ τότε, ἐπειδὴ τὸ παιδί παίρνει πολὺ σοβαρὰ ἐκεῖνα ποῦ ὀνομάζομε μὲς «ἀνοησίες τοῦ», κ' ἐπειδὴ ἔχει ἀπαραίτητη ἀνάγκη ἀπὸ συμπάθεια, θὰ πάγει στὴ νταντὰ ἢ στὴ δασκάλισσα νὰ γυρέψῃ ζεστασιά, καὶ ἂν τὴ βρεῖ ἐκεῖ θὰ ξεμαθήει μιὰ γιὰ πάντα νὰ πηγαίνει στὴ μητέρα. Αὐτὲς εἶναι οἱ περιστάσεις ὅπου βλέπομε τὰ παιδιὰ προσκολλημένα στὴ δασκάλισσα τόσο ποῦ τὴν προτιμοῦν ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Δὲ φταίγει

ή δασκάλισσα πού τὸ ἀπόσπασε ἀπὸ τὴ μητέρα, φταίγει ἡ μητέρα πού ἀπομάκρυνε τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά της.

Βέβαια στὸ μικρόκοσμο τοῦ παιδιοῦ τὰ μικρότερα πράματα παίρνουν μεγάλη σημασία. Ὅλες οἱ αἰτίες πού ξυπνοῦν τὰ αἰσθήματα του, καλὰ ἢ κακὰ, εἶναι μικρὲς σὰν καὶ αὐτό. Τί πόνος ἔμωσ γιὰ τὴν καρδοῦλα του ἂν νοιώσει πὼς τὸ περιγελοῦμε! Ἡ ὑπερηφάνειά του τότε ὑποφέρει τόσο, πού μᾶς τὸ ἀποσπᾶ. Γιατί ὅσο μικρὸ καὶ ἂν εἶναι, τὸ παιδί ἔχει τὴν ὑπερηφάνειά του, τὴ συναίσθηση τῆς ἀξιοπρέπειάς του, καὶ ὅταν τὸ πληγώσομε στὰ βαθιά του αὐτὰ αἰσθήματα, χαλοῦμε τὸ ἱερώτερο πρᾶμα μέσα του, τὴν πίστη στὴ μητέρα.

Ἡ πίστη αὐτὴ γεννιέται μονάχη της, ἀπὸ μικρὸ σὰν εἶναι τὸ παιδί, φθάνει νὰ ξέρει ἡ μητέρα νὰ ζεῖ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ της, νὰ πονεῖ καὶ νὰ χαίρεται μαζί του.

Ἄν, ὅταν ἔλθει τὸ παιδί, μὲ τὴν καρδιά βαρειά ἀπὸ κλάματα, εἶτε ἀπὸ λύπη εἶτε ἀπὸ μετάνοια, τοῦ ἀνοίξει ἡ μητέρα τὴν ἀγκαλιά της καὶ τὸ σφίξει στὴν καρδιά της, καὶ ἀκούσει ἄλλο τὴν ξεμολόγηση, καὶ μὲ λόγια ἀγάπης, καὶ μὲ φιλιὰ γλυκὰ παρηγορήσει καὶ συγχωρήσει ἀλλὰ καὶ συνάμα τιμωρήσει, (ἡ δίκαιη τιμωρία δὲν ἀγριεύει καθόλου ἂν συνοδεύεται μὲ συγχώρεση καὶ τρυφερότητα),— ἂν τοῦ δείξει τὸ λάθος του μὲ καλωσύνη, καὶ ξυπνήσει μέσα του αἰσθήματα καλὰ καὶ δυνατὰ, δίνοντάς του νὰ καταλάβει πὼς πρέπει τὸ σφάλμα του νὰ τὸ ἐξαγοράσει, πόσο σφιχτὰ τὸ δένει κοντὰ της, ἡ μάνα αὐτῆ, τὸ παιδί της, πόσο σφίγγει τὸ δεσμὸ πού τοὺς ἐνώνει!

Μὰ γιὰ νὰ δώσομε τέτοια ἀνατροφή στὸ παιδί μας χρειάζεται καιρὸς. Πόσες ἀπὸ μᾶς ἔχουν καιρὸ νὰ ζήσουν μὲ τὰ παιδιά τους; Ὁ κόσμος, οἱ ἐπισκέψεις, ἡ τουαλέτα, τὰ μαγαζιά, μᾶς παίρνουν τόσες ὥρες τῆς μέρας μας...

*

Χειρότερη ἔμωσ ἀκόμα ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ θεωρητικὴ μητέρα εἶναι ἐκείνη πού λατρεύει τὸ παιδί της σὰν εἰδωλο, καὶ τρώγει τὴ ζωὴ της σὲ φανταστικὸς τρόμους καὶ ἀδιάκοπες ἀνησυχίες. Ποιὸς δὲν ἐγνώρισε τὸ δυστυχημένο αὐτὸ πλάσμα μὲ τὸ γέρικο, κατσοφιασμένο πρόσωπο, πάντα δυσαρεστημένο, στενοχωρημένο, ἀηδιασμένο, πού θέλει πάντα ἐκεῖνο πού δὲν ἔχει, καὶ δὲν τὸ θέλει πιά μόλις τὸ ἀπολαύσει;

Ἄπὸ τὴ μέρα πού γεννηθεῖ μαθαίνει πὼς τίποτα στὸν κόσμο δὲν εἶναι ἀρκετὰ καλὸ γιὰ κείνο, πὼς ἔξω ἀπὸ τὴ μικροῦταικη ζωὴ του τίποτα δὲν ἀξίζει, τίποτα δὲ σημαίνει. Ἡ θέλησίς του εἶναι νόμος

τῆς μητέρας καὶ ὅλου τοῦ σπιτιοῦ· θεωρεῖ τὸ μικροῦταικο ἑαυτὸ τοῦ ἄξονα τοῦ κόσμου· ἔμω ἡ δημιουργία γυρνᾶ γύρω του, γι' αὐτὸ πλάστηκε, καὶ πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ στὴ θέλησή του. Τὰ παιδιά πού παίζουν μαζί του πρέπει νὰ εἶναι σκλάβοι του· ἂν πέσει κάτω καὶ χτυπήσει, χαλᾶ ὁ κόσμος· ἂν ἀρρωστήσει, τρελαίνεται ἡ μάνα καὶ τρελαίνει ὅλους γύρω της. Μεγαλώνει τὸ παιδί αὐτὸ σὲ ἀτμοσφαῖρα ἀνησυχίας μὴν πάθει τίποτα, νευριάζει, ζαρώνει ἀπὸ τὸ πολὺ τὸ χᾶδι, ἀρρωστᾶ ἀπὸ τὴν πολλὴ τὴν προφύλαξη· χαρὰ δὲν ἔχει ἀφοῦ δὲν προφθαίνει νὰ ἐπιθυμήσει κανέναν δὲν ἀγαπᾶ γιὰτί ὅλοι τοῦ φταίγουν· τὴ μητέρα του τὴν τυρανεῖ καὶ τὴ βαρύνεται· τ' ἄλλα παιδιά τ' ἀποστρέφεται· τίποτα δὲ θέλει, τίποτα δὲν τοῦ ἀρέσει, τίποτα δὲν τὸ συγκινεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ ἑαυτουδάκι του. Καὶ μουμειάζει στὴν αὐτολατρεία του πού εἶναι καὶ ἡ αὐτοσκληριά του, πρὶν γίνεи δέκα χρονῶν.

*

Βέβαια ὅλες οἱ μητέρες δὲ χαλοῦν ἔτσι τὰ παιδιά τους, οὔτε τὰ φέρονται ὅλες μὲ ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα· εἶναι καὶ μητέρες πιδ φρόνιμες πού ἀφήνουν τὰ παιδιά τους νὰ μεγαλώνουν φυσικά. Μὰ ἀραγε ἀρκεῖ αὐτό;

Ἄπὸ μωρὸ τὸ παιδί ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀνατροφή· στὴ μητέρα πέφτει ὁ κλῆρος ν' ἀναθρέψει τὴν ψυχὴ του. Ἄπὸ τριῶν μηνῶν μαθαίνει τὸ μωρὸ νὰ ὑπακούει· ὀκτὼ καὶ δέκα μηνῶν ξέρει κιόλα νὰ διακρίνει ποιὸς τὸ χαλᾶ καὶ ποιὸς δὲν τὸ χαλᾶ. Ὅταν μάθομε τοῦ παιδιοῦ μας, ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες πὼς θὰ ὑπακούσει, δὲ χρειάζεται πιά μεγάλη αὐστηρότητα· φθάνει νὰ μὴ χαλαρώσει ἡ ἐπιδλεψὴ μας, φθάνει νὰ νοιώθει τὸ παιδί τὴ μάνα του κοντὰ του, ἔτοιμη πάντα νὰ βοηθήσει σὲ μιὰ δύσκολη ὥρα, νὰ τὸ παρηγορήσει στὴ λύπη του, νὰ τὸ τιμωρήσει στὴν κακία του, νὰ τὸ ἀγαπᾶ πάντα.

Ἡ ἀγάπη τῆς μητέρας πρέπει νὰ εἶναι ἀκούραστη, δυνατὴ, ὑπομονετικὴ, ἀτέλειωτη· μαλακιά ἔμωσ ὄχι.

Ἄν τὸ παιδί νοιώσει, π.χ., πὼς σὰν τρέξει στὴ μητέρα καὶ κλάψει καὶ ξεμολογηθεῖ καὶ πεῖ τὴν ἀταξία του καὶ μαυρίσει τὸν ἑαυτὸ του, ἡ μητέρα θὰ τὸ λυπηθεῖ καὶ θὰ τὸ συγχωρήσει καὶ δὲ θὰ τὸ τιμωρήσει, τὸ παιδί αὐτὸ θὰ ἔχει συχνὰ τὴ διάθεση νὰ ξεμολογέται καὶ νὰ δείχνει τὸν ἑαυτὸ του ἀκόμα πιδ μαυρο γιὰ νὰ ἐπιτόχει πιδ βέβαιη συγχώρηση. Δὲν ἀρκεῖ ἡ ξεμολόγηση καὶ ἡ συγχώρηση· χρειάζεται ἡ δίκαιη τιμωρία· πρέπει τὸ παιδί νὰ μάθει ὑπερήφανα καὶ παλημαρσία νὰ ἐξαγοράζει τὴν ἀταξία του· ἡ συγχώρεση

θά είναι τῆς μητέρας τὸ φιλὶ ποὺ συνοδεύει τὴν τιμωρία, φιλὶ ποὺ θά σθῆσει τὴν πίκρα, τὸν πόνο τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ· μὰ ἡ τιμωρία θά μείνει γιὰ νὰ χαράξει μέσα του βαθύτερα τὴν ἐνθύμηση τῆς ἀταξίας ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ, καὶ συνάμα γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ποὺ λίγο λίγο θά μάθει πὼς εἶναι ὀπεύθυνο γιὰ τίς πράξεις του, καὶ πὼς μὲ κόπο ἐξαγοράζονται τὰ σφάλματα. Ἄν ἀπὸ μικρὸ δὲν τοῦ τὸ μάθει ἡ μητέρα, ἡ ζωὴ θά τοῦ τὸ μάθει ἀργότερα· καὶ ἀλλοίμονο σὲ κείνον ποὺ τὸν βρεῖ ἀνέτοιμο ἡ ζωὴ!

*

Ὅσο λάθος εἶναι ν' ἀφήνομε τὸ παιδί μας χωρὶς παρηγοριά σὰν εἶναι βυθισμένο στὴ λύπη του καὶ στὴ μετάνοια, ἄλλο τόσο λάθος εἶναι νὰ ζητοῦμε νὰ βγάλομε ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ μας κάθε λύπη, κάθε στενοχώρια, κάθε φροντίδα, κάθε ἔννοια. Ζωὴ χωρὶς ἔννοιες καὶ φροντίδες δὲν ὑπάρχει ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ὅπως καὶ τὸ σῶμα, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ γυμναστικὴ γιὰ νὰ δυναμώσει· ἡ μητρικὴ ἀγάπη λοιπὸν θά γυμνάσει τὴν παιδικὴ ψυχὴ, ὀδηγώντας τὴν μὲ χέρι τρυφερὸ ἀλλὰ καὶ δυνατό· ἀληθινὴ ἀγάπη δὲν εἶναι ἐκαίνη ποὺ βγάζει ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ παιδιοῦ κάθε δυσκολία, ἀλλὰ ἐκαίνη ποὺ τοῦ μαθαίνει πὼς νὰ ὑπερνικᾷ τίς δυσκολίες.

Ἐνα παιδάκι ἔχει πυρετὸ εἶναι παρομονὴ τοῦ Ἁϊ-Βασίλη, καὶ τὸ παιδάκι συγχίζεται ποὺ δὲν εἶναι σηκωμένο ν' ἀκούσει τ' ἀγοράκια ποὺ θά τραγουδήσουν ἀπὸ βραδὺς τὸν Ἁϊ-Βασίλη. Γιὰ νὰ μὴν κακοκαρδίσει, ἡ μάνα ποὺ πονεῖ διπλὰ γιὰ τὴ στέρηση τοῦ παιδιοῦ τῆς, βρίσκει μιὰ γελασιὰ νὰ τὸ παρηγορήσει· τοῦ λέγει πὼς φέτος ἄλλαξαν τὰ καλαντάρια καὶ πὼς ὁ Ἁϊ-Βασίλης θά πέσει μιὰν ἑβδομάδα ἀργότερα. — «Τί καλά,» λέγει τὸ ἄρρωστο παιδί, «σὰν νὰ τὸ ἤξεραν πὼς θά εἶμαι ἄρρωστο!»

Συγκινητικὴ γελασιὰ, βέβαια, μὰ κακὴ γιὰ τὸ παιδί· ἡ ἀγάπη αὐτῆς τῆς μητέρας δὲν ἔχει τὴ δύναμη ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ τῆς· τὸ ἄρρωστο παιδί ἔκαμε ἀμέσως τὴ σκέψη, «σὰν νὰ ἤξεραν πὼς θά εἶμαι ἄρρωστο», καὶ βρῆκε φυσικὸ ν' ἀλλάξουν τὰ καλαντάρια γιὰ τὸ κέφι καὶ τὴν καλὴ ἢ κακὴ ὑγεία τοῦ μικροῦ αἰτόμου του· τὸ μυαλοῦδάκι του κάμνει τὸ μικροῦταικο ἑαυτὸ του κέντρο τοῦ κόσμου, ὅπως εἶναι κέντρο τῆς ἀγάπης τῆς μητέρας του.

Καὶ ὅμως ἦταν τόσο εὐκολο νὰ τὸ συνηθίσει ἡ μάνα του ἀπὸ μικρὸ μικρὸ νὰ ὑποτάσσεται στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ποὺ μιὰ ἀπ' αὐτῆς

εἶναι καὶ ἡ ἀρρώστια! Δύσκολη δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἀνατροφή· τὸ παιδί μαθαίνει χωρὶς κόπο νὰ ὑποτάσσεται, φθάνει ν' ἀρχίσει ἀπὸ μικρὸ. Καὶ μὲ τὴν ὑποταγὴ αὐτὴν ἀναπτύσσεται μέσα του ἡ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ παληκαριά, μαθαίνει νὰ μὴν καταδέχεται νὰ παραπονιέται.

— Ἄλλη μάνα βλέπει στὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ τῆς ἓνα κουτὶ τσοκολάτες ποὺ τοῦ δῶρισε κάποιος· τὸ παιδί αὐτὸ ἔχει ἀδελφάκι φιλάσθενο ποὺ δὲν πρέπει νὰ φάγει τσοκολάτες. Ἡ μητέρα παίρνει τὸ κουτὶ λέγοντας, «ἂν δεῖ τὸ ἀδελφάκι σου πὼς τρῶς ἐσὺ, θά λυπηθεῖ· καλλίτερα λοιπὸν μὴ φᾶς ἐμπρὸς του».

Νομίζει ἡ μητέρα αὐτὴ πὼς ἀγαπᾷ πολὺ τὸ φιλάσθενο παιδί τῆς. Καὶ ὅμως δὲν τὸ ἀγαπᾷ ὅσο πρέπει, ἀφοῦ γιὰ ν' ἀποφύγει μιᾶς στιγμῆς λύπη τοῦ παιδιοῦ τῆς, χαλᾷ, προστυχεύει τὴν ψυχὴ του, τὴν ἐγκαρδιώνει στὸν ἐγωϊσμό καὶ στὴν τυραννία τῶν ἄλλων, καὶ τὸ κάμνει δούλο τῶν ὀρέξεών του γιὰ τὸ μέλλον. Δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ γυμνάσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ τῆς στὶς ἀναγκαῖες στερήσεις, ποὺ θέλει δὲ θέλει, θά βρεθοῦν μιὰ μέρα στὸ δρόμο του.

*

Σὲ μιὰ κριτικὴ κάποιου δράματος, ὁ Ἑρμονας εἶπε πὼς ἡ Ἑλληνίδα, ὅσο ἂν ξέρει ξένες γλώσσες καὶ πιάνο, ἔμεινε «προστυχεύουσα ἐπαρχιώτισσα».

Ἄν καὶ ἡ κρίση αὐτὴ δὲν μπορεῖ, βέβαια, νὰ ἐφαρμοσθεῖ γενικῶς, σὲ πολλὲς περιστάσεις ὅμως εἶναι δίκαιη.

Πόσες ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὰ παιδιά μας, νομίζοντας πὼς τὰ ὠφελοῦμε, γινόμαστε ἓνα μὲ αὐτὰ γιὰ νὰ κρύψομε ἀπὸ τὸν πατέρα μιὰν ἀταξία, ἓνα κακὸ βαθμὸ, ἓνα φέμα. Ὅλη μας ἡ ἔννοια εἶναι νὰ σώσομε τὸ παιδί μας ἀπὸ τὴν πατρικὴ τιμωρία, δὲ διστάζομε καὶ σὲ φέμα ἀκόμα νὰ καταφύγομε. «Πὲς πὼς ἔχασες τὸν ἔλεγχό σου». — «Πὲς πὼς σὲ πονοῦσε τὸ κεφάλι καὶ δὲν ἔκανες τὸ μάθημα». — «Πὲς... πὲς... πὲς...» Καὶ δὲ βλέπομε τὴν ἠθικὴ βλάβη, τὴν τρομερὴ βλάβη ποὺ κάνομε τοῦ παιδιοῦ μας, ἐγκαρδιώνοντάς το στὴ δολιότητα.

Ἐκεῖνο ὅμως δὲν ξεχνᾷ τὴν ψευτιά ποὺ συντροφικὰ εἶπε μὲ τὴν μητέρα, δὲν ξεχνᾷ τὴν πονηριά ὅπου πρόστρεξε μαζί τῆς, μὲ τὴν ἔγκρισή τῆς, γιὰ νὰ γελάσει τὸν αὐστηρὸ ἀλλὰ δίκαιο πατέρα· ὅσο ἂν ἐκείνη τὴν ὄρα τοῦ συμφέρεϊ ἡ συμμαχία τῆς μητέρας, ἐντούτοις δὲν τῆς συγχωρεῖ ποτὲ τὴν ἀνανδρία τῆς, τὴ δολιότητά τῆς, αὐτὴ τῆς ἔχει εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν ἐπεικειά τῆς ποὺ τὴν νοιώθει κακὴ,

δσο και αν την εκμεταλλεύεται εκείνη την ώρα που του συμφέρει.

Το παιδί έχει φοβερή λογική στην πρώτη περίσταση θα κάμει το λογαριασμό στο κεφάλι του, πώς αν δεν ήταν κακό να γελάσει τον πατέρα σύμφωνα με τη μητέρα, άλλο τόσο δεν είναι κακό να γελάσει τον πατέρα μυστικά από τη μητέρα, και τη μητέρα να γελάσει μόλις τόχει ανάγκη. Καταστρέφεται μέσα του το ήθικό θάρρος να ομολογήσει το σφάλμα του και να υποστεί τη δίκαιη τιμωρία· ή πονηριά και ή ψευτιά κατανοούν σε λίγο να του φαίνονται φυσικά δσο και το να τρώγει και ν' αναπνέει, γίνονται «ανάγκες» στη ζωή του· και δσο πιο πονηρό είναι, και δσο κρύβει καλύτερα τις ψευτιές του, τόσο θεωρεί τον εαυτό του πιο κατορθωτικό.

Άλλως τε το παράδειγμα της πονηρίας θα του δώσει πρώτη ή μητέρα, κάθε φορά που θα θελήσει να «πιάσει» το παιδί της και ν' ανακαλύψει μια ψευτιά ή μιάν άταξία. Χαρακτηριστικώτατο είναι το ακόλουθο επεισόδιο παρμένο από ένα από τα αξιοθρήνητα παιδικά αναγνώσματα με τα όποια ανατρέφονται τα παιδιά μας.

Μια μητέρα ανακαλύπτει πώς ένα από τα παιδιά της, χωρίς να ξέρει ποιό, έφαγε γλυκίσματα απαγορευμένα τα φωνάζει λοιπόν όλα και ρωτά ποιός το έκαμε· όλα αρνούνται. Η μητέρα άμέσως καταφεύγει στην άηδέστερη πονηριά. Βλέπετε αυτό το βιβλίο;» λέγει, «έχει μέσα εύχές· έγω θα διαβάσω μιάν εύχή και θ' αρχίσουν τα φρούδια να πέφτουν μες στα μάτια εκείνου που πήρε τα γλυκά.» Έννοείται πώς ο μικρός κλέφτης και ψεύτης σήκωσε τόσο ψηλά τα φρούδια του, ώστε ή εύγενικιά μητέρα τον ανακάλυψε.

Τί φρικτότερο παράδειγμα άνατροφής; Ποιός μπορούσαν να είναι οι σκέψεις του παιδιού σαν ανακάλυψε την πονηριά της μητέρας; Ποιά ή έντύπωση της ψυχής του όταν στοχάστηκε πώς αν δεν ήταν τόσο κουτό, αν είχε λίγη περισσότερη πονηριά από τη μητέρα, θα τη γελούσε μια χαρά;

Και τότε αρχίζει το συνορισμό, ποιός από τη μητέρα και το παιδί θα δείξει μεγαλύτερη πονηριά.

Άραγε στο χέρι της πρόστυχης αυτής γυναίκειας ψυχής δε βρίσκουνταν άλλο μέσον να ξεμολογήσει το παιδί της, να το κάμει να αισθανθεί την άσχημιά της πράξης του άπέναντι του εαυτού του, χωρίς να ξεπέσει εκείνη στην άηδέστερη πονηριά;

Έδώ κρίνομε την «προστυχούτσικη έπαρχιώτισσα.»

Το κακό που έκαμε το παιδί, γι' αυτήν δεν είναι το ήθικό του λάθος, αλλά το πρακτικό, δηλαδή το ότι έφαγε τα γλυκά και ή

πονηριά της δλη δουλεύει να μάθει ποιός έφαγε τα γλυκά. Η ψυχή της δεν είναι αρκετά άνεπτυγμένη για να καταλάβει πρώτα ή ίδια, ύστερα να μάθει και στο παιδί της, πώς παίρνοντας κρυφά τα γλυκά έκαμε κάτι άτιμο που το λερώνει, και λέγοντας ύστερα ψέματα, για να ξεφύγει τη δίκαιη τιμωρία, επρόσθεσε στην πρώτη άτιμία μιάν άνανδρία και μιá δεύτερη άτιμία άκόμη πιο άσχημη, που το λερώνει άκόμα περισσότερο. Ούτε είναι σε θέση ή μητέρα αυτή να σκεφθεί πώς έξευτελίζοντας το παιδί της, όπως το έκαμε, εμπρός στ' αδελφια του, εμπρός της, και προπάντων εμπρός στον εαυτό του, ή του έκαμε στην ψυχή μια πληγή που ή ένθύμησή της θα λερώσει, θα μαράνει τη φιλοτιμία και την υπερηφάνειά του, και θ' αφήσει σημάδι άσθηστο για το μέλλον, ή χειρότερα, μετά τη συγχώρηση, σαν ξεχαστεί το σφάλμα το παιδί θα υποτιμήσει την κακή του πράξη όπως και τον έξευτελισμό που του έκαμε ή μητέρα· γιατί ή λογική θα του άποδείξει πώς αν μια τέτοια μεγάλη ντροπή ξεχάστηκε, θα πει πώς δεν ήταν και τόσο μεγάλη όση τη φαντάστηκε στην αρχή.

Έτσι αρχίζει και αδυνατεί ή φιλοτιμία του· ή ήθική του χαλαρώνει· κρίνει τις χειρότερες του πράξεις με επιείκεια, και σαν πράξεις που δλοι τις κάνουν και όμως βγαίνουν από κει χωρίς βλάβη.

Για να του γίνει μάθημα γερό, έπρεπε το παιδί να βγί από το σφάλμα του άνυψωμένο, όχι ταπεινωμένο. Η μάνα έπρεπε να το δουλέψει το παιδί της με τρόπο που να ξεμολογηθεί αυτοθέλητα, έπρεπε να του δώσει το μέσον να εξαγοράσει το λάθος του ανεβάζοντας την ψυχή του, με βαθεία μεάνοια, άνώτερα από το ίδιο αυτό λάθος. Μα και αν το παιδί δεν όμολογούσε, και ή μητέρα έκαμνε πώς δεν το έννόησε, πάλι θα ήταν το κακό λιγώτερο· το μάθημα θα γίνονταν και θα έπιανε τόπο μεγάλο αν έλεγε ή μητέρα, «Σε πιστεύω, γιατί ξέρω πώς δε θα καταδεχθείς να ξεπέσεις ως την ψευτιά.» Δεν νομίζω να υπάρχει παιδί μικρό που να μη συγκινηθεί τότε και ξεσπάσει στα κλάματα και όμολογήσει τουλάχιστον τέτοιο σκληρόκαρδο παιδί δεν άπάντησα άκόμα, δσα και αν έγνώρισα, ούτε είναι φυσικό να υπάρχει· μα και αν ύπηρχε, πάλι το μάθημα θα γίνονταν βαθύ και τρομερό, γιατί το παιδί θα αισθάνονταν πώς «έντούτοις ξέπεσε ως την ψευτιά,» και ή συνείδησή του θα βασανιστεί τόσο άνυπόφορα, που δε θα θελήσει ποτέ πια να ξαναβρεθεί στη φρικτή αυτή θέση.

Και στο μεταξύ θα αισθανθεί τη φιλοτιμία του δυνατώτερα, θα

θελήσει να δώσει απορροές στη μητέρα του και στους άλλους να το σέβονται για την τιμότητα και τη φιλαλήθειά του.

Αν περάσει ένα τέτοιο μεγάλο και σοβαρό σφάλμα χωρίς τιμωρία, το κακό δεν είναι πολύ σημαντικό· φθάνει να νοιώσει το παιδί το σφάλμα του. Σημαντικό είναι να φυλάξουμε την ψυχή του παιδιού μας από την πληγή που δεν μπορεί παρά ν' αφήσει άσχημα αποτελέσματα.

Έτσι σχηματίζονται οι ψυχές των παιδιών και μαθαίνουν την τιμότητα, την αξιοπρέπεια, την υπερηφάνεια· έτσι σχηματίζονται χαρακτήρες.

Βέβαια, για να φθάσει η μητέρα στο απαιτούμενο αποτέλεσμα δεν πρέπει ν' αρχίσει σαν είναι το παιδί μεγάλο, αλλά από μωρό, με τα πρώτα χάδια, με τις πρώτες λέξεις που θ' αρθρώσει.

Η Άγγλίδα μητέρα τη λέξη «ψέμα» ούτε τη λέγει ποτέ στο παιδί της· θα του πει «Σε ξέρω άντικανο να πεις μια «μη άλήθεια.» Και δεν είναι υποκρισία ή αλλαγή της λέξης· από μικρό μαθαίνει το Άγγλόπαιδο πως τέτοια άτιμία είναι ή ψευτιά, που και η όνομασία της άκόμη λερώνει το στόμα.

Εμείς λέμε των παιδιών μας, χωρίς καν να σκεφθούμε τέτοιες λεπτότητες. «Μη λες ψέματα! — «Θα σε δείρω αν μου πεις ψέματα.» «Αυτό που λες είναι ψέματα.» Και αναμεταξύ μας, τόση συνήθεια έχουμε ν' ακούμε και να λέμε «μη άλήθειες,» που ή έκφραση της εκπληξής μας σαν ακούσαμε τίποτε άπρόοπτο, είναι ή βρώμικη λέξη, που δε μας πειράζει καν πιά. «Μπά! ψέματα!» Και στη διήγησή μας, — «Σου είπα το και τό ψέματα;» το ρώτημα έρχεται φυσικώτατα σαν να είναι πράγμα συνειθισμένο και παραδεκτό να λέμε και ν' ακούμε ψέματα.

*

Άκουσα μια μητέρα Άγγλίδα να λέγει στο παιδί της, ξη χρονών αγοράκι, «Μη σε σταματήσει καμιά δειλία, μίλησε σαν άντρας που είσαι», και «Πες παληκαρίσια την άλήθεια».

Έτσι μαθαίνει ή μητέρα αυτή το μικρούτσικο αγοράκι της να σκέπτεται τον εαυτό του ως άντρα που δεν πρέπει να ξεπέσει σε μικρότητες και σε ταπεινά λοξά μέσα, το μαθαίνει ν' απαιτεί από τον εαυτό του άντρίκιες πράξεις, άντρίκιες ιδέες, άντρίκια τιμότητα, του μαθαίνει ήθικό θάρρος και να θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο για τις πράξεις του. Και σαν πάγει το παιδί αυτό στο σχολείο, έπτά ή οκτώ χρονών, θα βρει τις ίδιες αρχές, την ίδια ανατροφή στους συμ-

μαθητές του και στους δασκάλους του, που από την πρώτη μέρα θα του φερθούν σαν σε «άντρα» και σαν σε «κύριο», σα σε gentleman. Γι' αυτό βρίσκονται στην Άγγλία χαρακτήρες όπως σε κανένα άλλο μέρος, και βρίσκονται σ' όλες τις τάξεις, ακόμα και στον κατώτερο λαό.

Περισσότερο απ' όλα, εκείνο που μας λείπει έμάς είναι το ήθικό θάρρος. Γι' αυτό βρίσκομε ανάμεσά μας τόσους άντρες που θυσιάζουν σαν τίποτα τις αρχές τους στο υλικό συμφέρον, που φοβούνται να πούν τη γνώμη τους, να κηρύξουν την πίστη τους, αν είναι να τους φέρεει καμιά ζημία υλική ή ήθική, να πάρουν πρωτοβουλία κ' ευθύνη με τη γενναία άπόφαση να υποστούν τις συνέπειες, όποιες και αν είναι. Γι' αυτό σαν κοπάδια γυρνούμε όλοι από το μέρος του δυνατώτερου, κι' ως μην τον εκτιμούμε, ως τον θεωρούμε άκόμη και άτιμο.

Σ' έμάς, ή μητέρα πρώτα και το σχολείο ύστερα, καταγινόμαστε όλοι να καταστρέφουμε δε, άντρίκιο έχει από τη φύση ή ψυχή του άγοριού μας.

Αν πέσει χάρω φωνάζουμε με τρόμο, «Πόνεσες; Κτύπησες; — «Είσαι μικρός ακόμα γι' αυτά!» — Μην παίζεις με τον τάδε, είναι δυνατότερός σου μπορεί να σε κτυπήσει!»

Αν του τύχει καμιά περίσταση που θα θελήσει παληκαρίσια να υποστηρίξει μια πίστη, μια γνώμη, το τρομάζουμε, το σταματούμε. — «Μην εκφράζεσαι τόσο άνοικτά.» — «Μπορείς να βλάψεις το μέλλον σου.»

Το παιδί μας, άγόρι ή κορίτσι, το ανατρέφουμε με υπερβολικό φόβο του πόνου, της άρρώστιας, της σωματικής στενοχώριας· επίσης αντί να το έγκαρδιώνουμε, το αναπτύσσουμε τον τρόπο της συνέπειας που μπορεί να γεννηθεί από την πρωτοβουλία του και να το βλάψει. «Πρόσεχε παιδί μου», είναι ή καθημερινή συμβουλή μας και μεγαλώνει το παιδί με την σκέψη πως το μεγαλύτερο κακό που μπορεί να του συμβεί είναι να κτυπήσει ή να χάσει τη ζωή του, ή να βλάψει τα συμφέροντά του, το άτομό του. Και τη ζωή του, το συμφέρον του, τα φυλάγει σαν κάτι άνεκτίμητο.

Πόσες από μας σκεπτόμαστε να πούμε στο παιδί μας πως δεν πειράζει και αν κτυπήσει και πονέσει· πως δεν πονεί και τόσο το να πονεί κανείς· πως δεν είναι και τόσο φοβερό ν' άρρωστήσει, ακόμα και να χάσει τη ζωή του· πως ή ζωή μας δεν έχει αξία παρά όσο την ξοδεύουμε με κάποια ωφέλεια, ώστε όταν την παραφυλάγουμε, χάνει την αξία της αφού δεν ξοδεύεται· πως στον κόσμο είναι πράγματα, ιδέες, ιδανικά, πίστες, που βαρύνουν περισσότερο από τη ζωή του,

από το μέλλον του, από την ύλική πρόοδό του, πώς γι' αυτά αξίζει να δώσει τη ζωή του.

Πόσες από μας μαθαίνομε στο αγόρι μας πώς κάποτε ή σιωπή είναι δειλία, όταν πρέπει να μιλήσει και να υποστηρίξει μια πίστη και δεν το κάμει; Πώς κάποτε ή σιωπή είναι ψευτιά που λερώνει και ατιμάζει το ίδιο όπως ή ψευτιά που λέγει κανείς; Πόσες του λέμε πώς είναι άνατρο να κτυπήσει εκείνον που δεν μπορεί να του το ανταποδώσει, πώς αν θέλει να μετρηθεί με κανέναν πρέπει να διαλέξει ισοδύναμο ή δυνατότερό του, πώς περισσότερο από τη ζωή του αξίζει ή φιλοτιμία του, ή υπερηφάνεια, ή αξιοπρέπεια; πώς ή άρρώστια και ο πόνος δε βλάπτουν και τόσο, αλλά πώς ο φόβος της άρρώστιας και του πόνου εξουδετερώνουν τον άντρα, τον ντροπιάζουν, τον καταντούν σιχαμένο; πώς αν για μιαν ευγενική πίστη κατέστρεψε ακόμα και το μέλλον του, ή θυσία τον ανυψώνει, τον μεγαλώνει, δεν μπορεί να τον βλάψει, γιατί ή ύλική ζημία δεν είναι βλάβη, ενώ οι ήθικες παραχωρήσεις είναι καταστροφή της ψυχής. Πόσες από μας μαθαίνομε το κορίτσι μας να περιφρονεί κάθε φόβο σωματικού ή ήθικου πόνου, όταν πρόκειται να κάμει ένα καλό, κάτι ευγενικό κ' έμορφο, έστω και που να μην περιλαμβάνεται στο στενό της καθήκον;

Μια κυρία μου έλεγε μια φορά πώς ποτέ δε μετάλαβε ούτε θα μετάλαβει το παιδί της, 7-8 χρονών αγόρι, γιατί την έτρελαινε ή σκέψη μονάχη πώς το χρυσό κουταλάκι μπορούσε να μεταδώσει μικρόβια.

Ή ιδέα της σαρκικής άρρώστιας για το παιδί της την έκαμνε έξω φρενών την καλή μάνα; ή σκέψη όμως του ήθικου κακού που κάμνει στο παιδί της, ανατρέφοντάς το σαν κάτι τόσο πολύτιμο που δεν μπορεί να τρέξει τους ίδιους «κινδύνους» που τρέχουν δια τα εκατομμύρια των δημοφύλων, ούτε της πέρασε από τον νου; δε στάθηκε να σκεφθεί πώς τη μέρα που μάθει το παιδί αυτό πώς δια τα Έλληνοπαιδα μεταλαβαίνουν, θ' άπορήσει που δε μετάλαβε ποτέ και θα ρωτήσει: ούτε λογάρισε τί θ' άπαντήσει, πώς θα έξηγήσει την άπομόνωση του μικρού αυτού άτόμου ανάμεσα σ' όλην την Έλληνική φυλή.

Δε φταίγει ή κυρία αυτή; της έμαθαν οι γονείς της γράμματα και τέχνες και ξένες γλώσσες και πιάνο και πολλά άλλα πράγματα χρησιμαστά σαλόνια; το μόνο που δεν της έμαθαν είναι το τί χρεωστέι στη φυλή της, στον τόπο της, στη θρησκεία και στην ιστορία της.

*

Μα για να τα νοιώσουμε αυτά έπρεπε να έχουμε ιδανικά; και ιδανικά δεν έχουμε. Γι' αυτό και ως έθνος δεν προκόβουμε.

Λόγια παχιά και μεγάλα λέμε όλοι. «Υπέρ Πίστεως και Πατρίδος», είναι λέξεις που από μωρά μαθαίνομε να παπαγαλίζομε με τόνο και με χειρονομίες. Δεν τις αισθανόμαστε όμως.

Όταν πρόκειται τον έαυτό μας να τον παραμερίσομε εμπρός σ' ένα έθνικό συμφέρον, μας φαίνεται πράμα αδύνατο. Όταν πρόκειται τ' αγόρια μας να τα δώσομε στην πατρίδα, κλαίμε και δερνόμαστε. «Κι' άμε σα μου σκοτώσουν έμένα το παιδί μου, μήπως θα μου το δώσει πίσω ή πατρίδα;»

Το αγόρι μας το κάνομε αξιωματικό για να παίρνει το μισθό και να μη δουλεύει; το κορίτσι μας το παντρεύομε με αξιωματικό για να πηγαίνει στους χορούς του παλατιού. Ούτε στο αγόρι μας όμως, ούτε στο κορίτσι μας δε μαθαίνομε πώς όλοι άνήκομε στην πατρίδα πριν ν' άνήκομε στην οικογένεια, πώς δεν υπάρχει θυσία, είτε ύλική είναι είτε ήθική, που να μην είμαστε άποχρωμένοι να την κάνομε στην πατρίδα.

Όταν στον αξιοθρήνητο πόλεμο του 97 μαθεύθηκε στάς Άθήνας ή ντροπιασμένη φυγή της Λάρισας, μια βγήκε φωνή από τα στήθη όλων των γυναικών. «Αχ! και πόσοι να σκοτώθηκαν!» Σε καμιά γυναίκα ψυχή δε γεννήθηκε ή άλλη, ή πιό μεγάλη, ή έθνική άνησυχία, «τουλάχιστον να χύθηκε αίμα αρκετό που να έπλυνε την έθνική ντροπή;»

Το παιδί της σκέφθηκε κάθε μητέρα, κάθε γυναίκα σκέφθηκε τον άντρα της, τον πατέρα, τον αδελφό της. Την πατρίδα όμως, την τιμή και την αξιοπρέπεια του έθνους, αξιοπρέπεια που σύρθηκε στη λάσπη κ' έμεινε από τότε εκεί που έπεσε, και βούλιαξε στο βορκό ως που κοντεύομε να ξεχάσομε και την ύπαρξή της ακόμα, καμιά Έλληνίδα δεν πρόφθασε να τη συλλογιστεί.

Δε φταίγουν οι άντρες μας για τον ντροπιασμένο αυτόν πόλεμο που μαύρισε την αίγλη του στρατού μας, όπως δε φταίγουν και οι πολιτικοί μας για την κατάσταση όπου έφεραν τον δυστυχισμένο τόπο μας; φταίμε μεις οι γυναίκες, φταίμε μεις οι μητέρες που γεννήσαμε αυτούς τους άντρες και που δεν ξέραμε ν' αναπτύξομε μέσα τους άντρίκια αισθήματα, υπερηφάνεια, συναίσθηση του καθήκοντος, αυτοθυσία, ήρωϊσμό.

Τα μεγάλα έθνη είναι εκείνα που έχουν καλές μητέρες.

Κάποιος κύριος άνεξάρτητος, πλούσιος μάλιστα, μου έλεγε μια μέρα πώς δε θέλει πολλά παιδιά, γιατί έννοει τα παιδιά του να «καλοζήσουν». Έκαμα την παρατήρηση πώς έχει τα μέσα να δώσει

την καλλίτερη ανατροφή στα παιδιά του, όσα και αν είναι. «Τι αξίζει», μου αποκριθήκε, «αν δεν τους αφήσω και χρήματα αρκετά για να χαρούν τη ζωή;» Και πρόσθεσε. «Μια ζωή την έχουμε, πρέπει να τη ζήσουμε ευχάριστα».

Τα λόγια του κυρίου αυτού εκφράζουν εκείνα που οι περισσότεροι από μας σκεπτόμαστε. Για τα κορίτσια μας και τ' αγόρια ζητούμε όχι «χαρά», που θα ήταν ευγενικό και μεγάλο ιδανικό, αλλά τα μέσα για να συνάξουν «χαρές» όσες επιθυμούν, δηλ. να δίνουν χορούς, να φορούν βούχα καμωμένα στους πρώτους ραφτάδες, να έχουν άμάξια και αυτοκίνητα, να παίζουν χαρτιά, να παραλούν όσο το τραβά η καρδιά τους.

Να τα μεγαλώσουμε όμως τα παιδιά μας με τη γνώση πως δεν ήλθαν στον κόσμο για να διασκεδάσουν, αλλά για να βάλουν και κείνα την πέτρα τους στο μεγάλο κτίριο της ανθρωπότητας, ούτε το σκεπτόμαστε μίας και μαζέψαμε αρκετά χρήματα για να ζήσουμε ανεξάρτητα. Η ιδέα πως η ζωή μας δε μας ανήκει, παρά ανήκει στην ανθρωπότητα, στη φυλή, στο κράτος μας, πως χρεωστούμε όλοι να συνεισφέρουμε σε γενικά συμφέροντα και με τον νοῦ και με τον κόπο και με την ενέργεια, μίας που τα μέσα της ζωής μας είναι ασφαλισμένα, δεν μας χωρεί στο κεφάλι. Μόλις κάνουμε χρήματα, δηλαδή μόλις βρεθούμε σε θέση να ωφελήσουμε πρακτικά τον τόπο μας, ριχνόμαστε στη διασκέδαση, στην καλοπέραση, στις μικρές και ταπεινές χαρές που δίνει το χρήμα, δηλαδή παύουμε να παράγουμε. να ωφελούμε· αν είχαμε και μερικούς πιδ ευγενικούς πόθους όσο είμαστε φτωχοί, τους χάνουμε με την καλοπέραση, και τα παιδιά μας τα μεγαλώνουμε με τη δίψα της πολυτέλειας.

Δε νοιώθουμε τη λαχτάρα ν' αναπτύξουμε τα ιδανικά των παιδιών μας, να τ' ανεβάσουμε πάνω από τις κοινωνικές μικροευχαριστήσεις! Και όμως τί έμορφότερο ιδανικό για τους γονείς που αφήνουν στα παιδιά τους τα μέσα να ζήσουν ανεξάρτητα, τί έμορφότερο όνειρο παρά να δούν τα παιδιά αυτά να ξοδεύουν τίμια και υπερήφανα τη δύναμή τους, την ανάπτυξη, την ενέργεια, τη ζωή τους όλη στο κοινό συμφέρον του έθνους των;

*

Η ανατροφή που δίνουμε μεις στα παιδιά μας όχι μόνον καταστρέφει τον ένθουσιασμό, τα ιδανικά, την όρεξη της αυτοθυσίας που υπάρχει σ' όλες τις νέες καρδιές, και που σαν καλλιεργηθεί κάνει θαύματα και ξαναγεννά έθνη, αλλά και την παρασταίνει σαν κάτι

γελοίο και βλαβερό. «Γελοίος» ή «κουτός» είναι εκείνος που «το καλό του» το θυσιάζει σε μιάν ιδέα, σε μιάν πίστη. «Θα του δώσει ψωμί ή πίστη του;» — «Τα ιδανικά δεν τρέφουν». Ποιός από μās δεν τίς είπε τί άπαίσιες αυτές φράσεις έμπρός στο παιδί του;

Όλη του τη ζωή το παιδί άκοβει να λέγουν γύρω του πως τα ιδανικά είναι άεροκοπανίσματα και πως «οι ιδέες», «η πίστις» δε δίνει ψωμί· φυσικό του έρχεται σα μεγαλώσει και βρεθεί μεταξύ της πίστης του και του όλικού, άτομικού του συμφέροντος, να παραμερίσει την πίστη του· άργότερα αν έχει καιρό, την ξαναπαίρνει, μα πρώτα το συμφέρον του θα κυτάξει. Αν ζημιώνεται το ήθικό του σ' αυτό το παζάρι, δε σκοτίζεται κανένας δε σκοτίστηκε για τέτοιες μικρολογιές γύρω του, δεν έμαθε ποτέ τί θα πεί να κρατήσει καθαρά την ψυχή του, δηλαδή, για να μεταχειριστώ μιάν έκφραση του Nietzsche, «να μείνει καθαρός άπέναντι του έαυτού του».

Να μη μαθευθεί εκείνο που κάναμε· αυτό μόνο μās ενδιαφέρει. Να μην τολμήσει κανένας να μās προσβάλει ποτέ κατά πρόσωπο, γιατί τότε γινόμαστε έξω φρενών· τότε μπορούμε και τη ζωή μας να κινδυνεύουμε σε μιάν μονομαχία, και να σκοτώσουμε τον όβριστή, αλλά να κρατήσουμε τον έαυτό μας καθαρό, να βαστάξουμε το ήθικό μας πάνω από κάθε όποψία, αυτό είναι άλλη θεωρία.

Με τη συνείδησή μας εύκολα συμβιβάζομαστε, και οι ψυχικές μας άνανδρίες, αν δε μαθευθούν, δε μās πολυσκοτίζουν στη ζωή μας. Ούτε είναι μόνο στις δουλειές που γίνονται οι μικροδειλίες αυτές, μικροψευτιές, ή μικροατιμιές· ή καθημερινή μας ζωή είναι γεμάτη άπ' αυτά.

Θέλω, π.χ. να μάθω κάτι που ό ενδιαφερόμενος δε θέλει να μās πεί. «Έννοια σου, τα έχω καλά με τον άδελφό του, θα το φέρω με τρόπο και θα τον κάμω να μου το πεί». Μα ό τρόπος αυτός δεν είναι πολύ παστρικός! — «Μπά! δε θα το μάθει.» Και αυτό μās άρκει, ή συνείδησή μας είναι ήσυχη· εγώ θα το ξέρω, μα δε σημαίνει. Και όσο πιδ επιτήδεια το κάμω, τόσο πιδ άξιος είμαι.

Τό παράδειγμα αυτό, παρμένο από τη ζωή όπως και όλα τα άλλα που αναφέρω, είναι από τα άθωότερα λοξά μέσα στα όποια προστρέχουμε για να επιτύχουμε το σκοπό μας. Μια μικρή πονηριά, μια μικρή άγνωστη άτιμία τέτοια, δε μās πειράζει, ενώ τον Άγγλο, π.χ. θα τον πείραζε και θα τον σταματούσε. Ο gentleman ό Άγγλος (παίρνω παράδειγμα τον Άγγλο, γιατί άπ' όλους τους λαούς ό Άγγλικός είναι ό πιδ έξευγενισμένος), δε θα καταφύγει σε

μικροπονηριές και μικροατιμίες, όχι γιατί «μπορεί καμιάν ώρα να μαθευθεί», αλλά γιατί σέβεται τον εαυτό του.

Ποιός έμαθε ποτέ το Έλληνόπαιδο να σέβεται τον εαυτό του;

Για να μάθει ένα παιδί τον αυτοσεβασμό, πρέπει πρώτα πρώτα να το σεβαστούμε μες οι μεγάλοι, που βρισκόμαστε στο περιβάλλον του, να το σεβαστούμε ως άτομο και ως άνθρωπο.

Στο σπίτι το ανατρέφομε μες οι μητέρες, αφήνοντας ακαλλιέργητα την υπερηφάνεια, την αξιοπρέπεια, τα ιδανικά. Στο σχολείο σαν πάγει είναι ακόμα χειρότερα. Αφήνω τα βιβλία του, τ' αναγνωσματάρια, τ'α περιοδικά του που είναι παραγεμισμένα πρόστυχα και ταπεινά αισθήματα, σαχλά, ακόμα και ανήθικα διηγήματα, όπου οι φευτιές και οι ατιμίες, οι μικροπρέπειες και οι εκδικήσεις παίζουν μεγάλο ρόλο, δίνοντας στην ψυχή του τροφή που αηδιάζει κάθε παιδί που διάβασε και ξένα βιβλία ή έννοιωσε αισθήματα πιδ ευγενικά.

Στο σχολείο δάσκαλος θά του πει με λόγια παχιά πως δεν πρέπει να βρίζει και πως δεν πρέπει να λέγει φέματα. Πρώτος όμως θά βρῖσει χοντρά ο δάσκαλος, (μιλώ για τη γενικότητα, υπάρχουν ευτυχώς κ' εξαίρεσεις, σπάνιες όμως), και δε θά διστάσει να προστρέξει στο φέμα στην πρώτη περίπτωση που βρεθεί σε δυσκολία.

Αν κάμει το παιδί καμιάν άταξία, προστρέχει ο δάσκαλος στις εξευτελιστικώτερες τιμωρίες, δείχνεται πρόστυχος και αλύπητος, και νομίζει πως όσο πιδ ταπεινώσει το παιδί, τόσο πιδ ανυψώνεται αυτός· αλλά ούτε σεβαστός γίνεται ούτε επιβάλλεται· για να σεβαστεί το παιδί το δάσκαλο, πρέπει να τον αισθανθεί ανώτερό του, όχι να τον φοβηθεί.

Ούτε φταίγει ο δάσκαλος αυτός για την ανεπάρκειά του· ο ίδιος δεν έλαβε ποτέ ανατροφή, είναι άνικανος να κρίνει τ' αποτελέσματα της πράξης του, έμαθε μόνο γράμματα, δηλαδή λέξεις, αλλά μόρφωση πνευματική δεν έχει, απεναντίας έχασε τα φυσικά του προτερήματα και στενοκεφάλιασε με την εκπαίδευση που έλαβε ο ίδιος από το σχολείο· κ' επειδή δεν μπορεί να επιβληθεί με την αξία του, επιβάλλεται με τον τρόμο.

Πώς είναι δυνατόν το δυστυχισμένο παιδί, ύστερα από μιάν εξευτελιστική τιμωρία όπως, π.χ. ζύλο εμπρός σ' όλην την τάξη, γονάτισμα ένσω όλοι οι συμμαθητές του το φτύνουν περνώντας μπροστά του, (άνοιξετε τα παιδικά περιοδικά να τ'α βρήτε γεμάτα από τέτοιες «διδασκτικές» διηγήσεις), πως είναι δυνατόν να φυλάξει μέσα του σκιά φιλοτιμίας και αξιοπρέπειας; Πώς είναι δυνατόν να σηκώσει ποτέ το

κεφάλι του, ύστερα απ' αυτό, να νοιώσει αυτοσεβασμό, να ζητήσει από τους άλλους να σεβαστούν το άτομό του, τη φιλοτιμία του, και υπερήφανα να μιλήσει σε κανένα σύντροφό του; Η τιμωρία δεν τον εδιόρθωσε, απεναντίας τον έχάλασε, γιατί έταπεινώσε την ψυχή του, την έκαμε σκουπίδι, του άφείρεσε κάθε μέσον να ξανασηκωθεί και ακόμα και χρόνια σαν περάσουν, και σαν ξεχαστεί ο πόνος και η ντροπή της εξευτελιστικής αυτής τιμωρίας, κάτι όμως μέσα του θά μείνει μαραμένο, λερωμένο: ή συναίσθηση της ταπεινωμένης του αξιοπρέπειας.

Όταν ο δάσκαλος πει του μαθητή, «Ανάμεσα των γαιδάρων πρώτος γάιδαρος είναι σύ», όπως μου το διηγούνταν ένα αγόρι με άδιαφορία, σαν κάτι άστειο, σαν πράμα συνειθισμένο και φυσικό, όχι μόνο αυτός χάνει το σεβασμό του παιδιού, αλλά και σιγά σιγά καταστρέφει την αξιοπρέπεια και τη φιλοτιμία του.

Όταν ο δάσκαλος δώσει του παιδιού να γράψει ένα μάθημα και του πάρει το βιβλίο για να μην κυτάξει μέσα, το σπρώχνει στην πονηριά, το ξεμαθαίνει να φυλάγεται μόνο του και να αισθάνεται μόνο του και να αισθάνεται υπεύθυνο για τις πράξεις του· αν άφου του πήραν το βιβλίο του, το παιδί βρει άλλο ή κατορθώσει να ξαναπάρει το δικό του, θεωρεί την πράξη του δικαιολογημένη, κάμνει το λογαριασμό πως έπρεπε ο δάσκαλος να τον φυλάγει καλύτερα.

Στ' Αγγλικά σχολεία ο δάσκαλος δεν καταδέχεται ποτέ να πάρει τ'α βιβλία των μαθητών· τους λέγει μόνο «Κύριοι, παρακαλώ να κάμειτε το μάθημα χωρίς να κυτάξετε στα βιβλία σας.» Αυτό άρκει για να μην καταδεχθεί ο μαθητής να φανεί ανάξιος της έμπιστοσύνης του δασκάλου. Αν τύχει κανένας άρκετά άσυνειδητος για να παρακούσει, ή περιφρόνηση των συμμαθητών του άρκει για να του βγάλει την όρεξη να το ξανακάμει.

Το ίδιο και στο σπίτι, ή μητέρα βρίσκει χιλίες περιστάσεις για να καλλιεργήσει την υπερηφάνεια του παιδιού της, αλλά δυστυχώς και άλλες τόσες για να την καταστρέψει. Όσο ποιδ υποφιαζόμαστε το παιδί τόσο το γυμνάζουμε στις πονηριές για να μας γελάσει· ένφ αν το φερθούμε από μικρό μ' έμπιστοσύνη, μοιραίως αναπτύσσεται ή αξιοπρέπειά του, ή ευγένεια, ή τιμιότης του.

Έτυχε να δώ τ'α δύο ακόλουθα περιστατικά.

Έγνώρισα ένα Έλληνόπουλο μαθημένο από μικρό στην τιμιότητα και στην έμπιστοσύνη. Μιά μέρα που έλειψαν οι γονείς από το τραπέζι και το παιδί, έξη χρονών μόλις, κύταζε με λαχτάρα ένα άπα-

γορεμένο γλύκισμα, ή θεία του τού έδωσε ένα κομμάτι λέγοντας, «Όταν δέν είναι έδω ή μαμά σου, έγω διατάζω και σήμερα σου επιτρέπω να φας.» Τό παιδί τήν κύταξε με άγανάκτηση και είπε, — Είμαι άσχημο πράμα, θεία, να μου λές να κάμω εκείνο που δέ θέλει ή μαμά μου.» Και άρνήθηκε να φάγει.

Άλλο Έλληνόπουλο δέκα χρονών, τιμωρήθηκε μιá φορά, τάχα πώς έσπασε ένα βαζάκι που τού είχαν απαγορεύσει ν' άγγιξει το παιδί ούτε διαμαρτυρήθηκε, ούτε έκλαψε, ούτε όμως ζήτησε και συγχώρηση, όπως τό συνείθιζε, όταν πήγε να κοιμηθεί. Η δασκάλισσά του άπόρησε γι' αυτό και τό ξεμολόγησε τότε, μα μόνο τότε τό παιδί ξεσπασε στα κλάματα. «Πώς μπορούσα να ζητήσω συγχώρηση», είπε, «άφου τό βαζάκι δέν τό έσπασα έγώ;» Τό είχε σπάσει τό αδελφάκι του, και αυτό γύρευε να τό ξανακολλήσει όταν τό είδε ή μητέρα και τό τιμώρησε. — «Και γιατί δέ μίλησες;» ρώτησε ή δασκάλισσα. — «Δέν ήταν σωστό να προδώσω τό αδελφάκι μου», άποκρίθηκε τό υπερήφανο παιδί. — Τήν άλλη μέρα ή μητέρα διηγήθηκε έμπρός στα παιδιά της μιάν ιστορία που ανέφερε τήν υπερήφανη διαγωγή του ένός παιδιού και τή σωπή του μικροτέρου που άφησε τό μεγάλο να τιμωρηθεί άδικα. Έξαφνα, στη μέση τής διήγησης, τό μικρό ξεσπασε στα κλάματα, και ανάμεσα στ' αναφυλλητά του, ώμολόγησε τή χθεσινή του παρακοή, τή μετάνοια και τή ντροπή του που δέν είχε τό θάρρος να όμολογήσει νωρίτερα. Και τέτοιο έγινε τό μάθημα αυτό, που τό μικρό άπό τότε άκολούθησε πιστά τό γενναίο παράδειγμα του μεγάλου.

*

Τό μυστικό για ν' αναθρέψομε καλά τήν παιδική ψυχή, δέν είναι ούτε στην τιμωρία τήν άδιάκοπη, όσο δίκαιη και άν είναι, ούτε στην άτιμωρισιά που είναι ακόμα χειρότερη· αλλά βρίσκεται στην εξήγηση που θα δώσομε του παιδιού μας, στον τρόπο με τον όποιο θα του δείξομε τό σφάλμα του, στο ήθικό μάθημα που θα βγάλει άπ' αυτό, και προπάντων στο μάθημα που θα βγάξει άπό τις καθημερινές πράξεις και όμιλίες των γονέων του.

Τό παιδί που ζήσει σε τίμια άτμοσφαίρα δέν μπορεί παρά να γίνει και αυτό τίμιος· ή άδιάκοπη γυμναστική τής ψυχής του θα σχηματίσει δυνατό χαρακτήρα. Φθάνει όμως να μήν περιορίζονται σε λόγια οι συμβουλές των γονέων, παρά να τις βλέπει τό παιδί έμπράκτως στην καθημερινή του ζωή.

Έτσι προετοιμασμένο, τό παιδί δέ φοβάται τίποτα άπό τή ζωή

και στη δυστυχία ακόμα ή ψυχή του θα μείνει άκέραια· και όσο ή ψυχή του είναι άκέραια δέ φοβάται ποτέ να βουλιάξει και να χαθεί. Τα έξωτερικά γεγονότα είναι δευτερεύοντα πάρεργα στην πορεία του βίου μας· τή ζωή όμως του καθενός τή διευθύνει ή ψυχή μας.

Ένα τετράστιχο Άγγλικό θέλω να βάλω έδω, τετράστιχο που θα ήταν καλό να τό μαθαίνουν τα παιδιά μας, και να τό θυμούνται πάντα σε μητρική εύχή όταν φεύγουν άπό τήν άγκαλιά μας για τήν πάλη τής ζωής, όπως οι άρχαίοι Σπαρτιάτες έπαιρναν άπό τή μητέρα τήν εύχή «ή τάν ή επί τάς», φεύγοντας για τή μάχη:

«The world has battle room for all,
«Go, fight and conquer if you can.
«But if ye rise or if ye fall
«Be each, pray God, a gentleman»

Δηλαδή:

«Ο κόσμος έχει θέση για πάλη στη θέλεις,
«Πήγαινε, πολέμησε και νίκησε άν μπορείς.
«Μά είτε ήσυχός είτε πέσις,
«Μείνε, για τ' όνομα του Θεού, gentleman.

Η τελευταία αυτή λέξις δέν εξηγείται: θα πεί κύριος, άξιοπρεπής, τίμιος, εύγενής, και δ,τι άλλο κάμνει τον ανώτερο άντρα.

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

Φραγκούρη - 9/22 Μαρτίου 1911.

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΗΣ *

Α'.

Αυστηροί άνθρωποι οι φρουροί της καθαρευούσης. — Πριν ακόμη κατορθωθεί ή αποκάλυψις των ύπονοουμένων δακτύλων παλαιότερων τολμημάτων, προβάλλει νέον, τολμηρότερον κίνημα. Τὰς προκηρύξεις βλέπει σήμεραν ὁ ἀναγνώστης συγκεντρωμένος εἰς τὸ πρῶτον τεύχος τοῦ δελτίου τοῦ Ὁμίλου, ὅπου φιλοξενούνται καὶ σκέψεις φιλολόγου διαβοηθέντος ἐσχάτως ὡς ὕβριστοῦ τῶν καθηγητῶν του. Εἶναι καὶ τοῦτο σύμπτωμα κακόν, ὅτι οἱ τρόφιμοι τοῦ Πανεπιστημίου ἐκφράζονται ἀνευλαβῶς περὶ ἐκείνων ἰδίως ἐκ τῶν καθηγητῶν, ὅτινες ἀνέλαβον ἀπὸ τινος ὡς κύριον ἔργον τὴν προστασίαν τῆς καθαρευούσης, ἀλλ' ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος εἶναι ἄλλος.

Τὸ κίνημα διακρίνεται τῶν προηγουμένων τολμημάτων οὐσιωδῶς. Οἱ ἔνοχοι εἶναι πολὺ περισσότεροι. Δὲν εἶναι, ὅπως ἄλλοτε, ὀλίγοι τινὲς συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἢ γλωσσολόγοι, ἀλλ' ἑκατοντάδες ἐπιστημόνων ὄλων σχεδὸν τῶν κλάδων, καὶ δὲν κατατάσσονται εὐκόλως εἰς τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς αἱρέσεις τῶν μαλλιαρῶν. Τὸ κίνημα εἶναι γενικώτερον τῶν προηγουμένων καὶ, τὸ φοβερώτερον, πρῶτος εἰς ἓν ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν πρωτοκόλλων φέρεται ὑπογεγραμμένος ὁ σήμερον Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Δὲν εἶναι, φαίνεται, ὁ πρωτοῦργος τοῦ κινήματος ὁ κ. Ἀλεξανδρῆς* φέρεται πρῶτος ὑπογεγραμμένος, διότι τὸ ὄνομά του ἀρχίζει κατὰ σύμπτωσιν ἀπὸ Α. Ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι εἰς ἓκ τῶν συνενόχων ἀνυψώθη ἓν τῶ μεταξὺ εἰς Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, ἵνα ἐμβάλη εἰς ἀνησυχίαν τὴν φρουρὰν τῆς καθαρευούσης. Ἐπειτα τὸ κίνημα δὲν περιορίζεται, ὡς ἄλλοτε, εἰς συζητήσεις εἰδικὰς περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ἀνωδύνους ἢ ἀκαίρους μεταφράσεις καὶ λογοτεχνήματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἡμερόδια,

* Μέρος τῆς μελέτης ταύτης, τὸ Α' καὶ Β' κεφάλαιον, ἐδημοσιεύθη εἰς φυλλάδιον πρὸ τῆς ἐν τῇ Διπλῇ Βουλῇ συζητήσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

ἀλλ' ἔχει τὸν σατανικὸν σκοπὸν νὰ καταλάβῃ τὸν σπουδαιότατον παράγοντα τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως, τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Εἶναι δεδικοιολογημένη ἡ ἀνησυχία;

Κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ, πράγματι ὅμως ὄχι καὶ δι' ὅλους τοὺς μνημονευθέντας λόγους, ὄχι δι' ἓνα μόνον, ἀλλ' ἰσχυρότατον λόγον, ὅτι τὸ κίνημα παρὰ τὴν ἄλλην σοβαρότητα τῶν πρωτουργῶν καὶ τὸ δοσιμέραι ὀγκοῦμενον ρεῦμα τῶν ὁπαδῶν εἶναι ἀσύντακτον καὶ ὄλως ἀπαράσκευον. Περὶ τοῦτου πείθεται πᾶς τις καὶ ἐκ τῆς δημοσιογραφικῆς συζητήσεως τῆς διεξαχθείσης κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος καὶ ἐκ τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ δελτίου τοῦ Ὁμίλου. Τὸ ὄλον εἶναι προμήνυμα νέας κινήσεως, ἔτοιμον, ὅπως πρέπει διὰ συζήτησιν καὶ ὅπως χρειάζεται διὰ τὴν λειτουργίαν προτύπου σχολείου μὲ τὰς ἐπαγγελίας νέου προγράμματος, νέας μεθόδου, νέων βιβλίων, δὲν φαίνεται τίποτε, ἔνεκα δὲ τοῦτου καὶ παρωχετεύθη κατ' ἀνάγκην τὸ κίνημα εἰς ἄλλο ἔδαφος, ἢ δὲ σημερινὴ μορφή του εἶναι «συζήτησις ἐπιστημονικῆ» περὶ τῶν ὄρων τῆς σκοπιμωτέρας λειτουργίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐκ τινος δηλώσεως τοῦ προεδρείου (σελ. 10 τοῦ 1^{ου} τεύχους τοῦ δελτίου) ἠδύνατό τις νὰ φοβηθῇ ὅτι ἡ μορφή αὕτη εἶναι προσωρινή, ἀλλὰ τὰ πράγματα πείθουσιν ὅτι τὸ κίνημα θὰ διατηρήσῃ τὴν μορφήν ταύτην ὄχι μὴνὰς τινὰς μόνον, ὡς ὑπόσχεται τὸ προεδρεῖον, μέχρι δηλ. τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου. Τὰ «προχειρότερα καὶ τὰ σημαντικώτερα» σχετικὰ ζητήματα δὲν μοι φαίνεται εὐκόλον νὰ λυθῶσιν εἰς ὀλίγους μῆνας. Ἐπειτα καὶ ἂν ἡ συνεννόησις ὑποτεθῇ βραγδαία εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς — καὶ ταύτας μόνον θίγῃσι τὰ ἐρωτήματα — αἱ λεπτομέρειαι τῶν θεωρητικῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν πρακτικῶν ζητημάτων θ' ἀπορροφήσουσιν χρόνον. Κατ' ἀνάγκην ἡ συζήτησις καὶ ἡ προετοιμασία θὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρότερον. Τὸ προεδρεῖον ἀπατάται, ἂν πράγματι νομίξῃ ὅτι θὰ εἶναι δυνατὸν κατὰ τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον νὰ ἀναλάβῃ ὑπευθύνως τὴν ἴδρυσιν προτύπου δημοτικοῦ σχολείου, μὲ βασίμους δηλ. ἐλπίδας ὅτι θὰ προσφέρῃ ὄχι μόνον νέα, ἀλλὰ καὶ καλύτερα, καὶ ὄχι ἀπλῶς καλύτερα, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν καλύτερα πράγματα. Τὴν εὐθύνην τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ μόνον διδάσκαλος ὠθούμενος εἰς τοῦτο ὑπὸ ἰσχυρῶν παιδαγωγικῶν πεποιθήσεων καὶ διατεθειμένος νὰ συνδέσῃ τὴν τύχην του μὲ τὸ ἔργον. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ οὗτος θὰ παρουσιάξῃ μετὰ ὑποσχέσεις ὀλιγωτέρας, θὰ ἐσυνθηκολόγῃ εἰς πολλὰ σημεῖα πρὸς τὸ καθεστῶς καὶ θὰ προέβαινε δημιουργῶν τὸ μέλλον κατὰ μικρὸν, ἀλλ' ἀσφαλῶς. Ὁμολογῶ ὅτι λυποῦμαι, διότι ἀντὶ τοῦ φυσικοῦ

τούτου και εδεργαιτικού παράγοντος του δημοτικού σχολείου βλέπω δμάδα συζητούσαν, και λυπούμαι περισσότερο ακόμη, διότι ή όμως αυτή δαπανάται έξ αγνοίας τών πραγμάτων εις εκφράσεις και ενεργείας όχι σοβαράς, πνίγεται εις τὸ δίκαιόν της και κινδυνεύει νά στυγματισθῆ μὴ δυναμένη νά καθορίσῃ, τί ακριβῶς θέλει. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἀντὶ τοῦ ἐμπνευσμένου διδασκάλου μᾶς παρουσιάζεται ὁμάς λογίων συζητούσα, ή ἔδρυσις τοῦ προτύπου δημοτικού σχολείου κατ' ἀνάγκην ἢ θὰ ἐξαρτηθῆ ἐκ τοῦ πορίσματος τῆς συζητήσεως ἢ θὰ φέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ Ὁμίλου. Δόγιοι, ὅλα τὰ μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, δὲν εἶναι δυνατὸν νά ἀνεχθοῦν ἄλλην λύσιν. *Ὁἷτω λοιπὸν ἀποσοβεῖται προσωρινῶς ὁ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ αἰρετικοῦ σχολείου κίνδυνος.*

Θὰ ἐξετάσω ἤδη, ἀν και ή συζήτησις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐγκλείει κίνδυνόν τινα και ἀν ἐν ἐναντία περιπτώσει εἶναι δι' ἄλλους λόγους ἀναγκαία ἢ και ἀπλῶς χρήσιμος. Διττὰ δύνανται νά εἶναι τὰ πορίσματα τῆς συζητήσεως, ἢ σύμφωνα καθόλου πρὸς τὰς ἀορίστους βλέψεις τῆς ἐφορείας τοῦ προτύπου δημοτικού σχολείου ἢ ἀντίθετα πρὸς αὐτάς. Ἄν συμβῆ τὸ πρῶτον, ή πολιτεία εἶναι ὑποχρεωμένη νά πεισθῆ περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς τάσεως τῆς ἐφορείας και τότε τὸ σχολεῖόν της ἢ δὲν θὰ ἰδρυθῆ διόλου ἢ θ' ἀποτελέσῃ εὐπρόσδεκτον πρωτοπορείαν ἐν τῇ ἀνορθώσει τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἄν τὰ πορίσματα τῆς συζητήσεως εἶναι ἀντίθετα, ή ἐφορεία εἶναι ὑποχρεωμένη νά παραιτηθῆ τοῦ σκοποῦ της. Ἄν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐπιμείνῃ, θὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐναργεστέραν ἀπόδειξιν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκει, εἰμὴ νά συμπαρασύρῃ και τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εις τὴν γλωσσικὴν της τάσιν. Τί καλύτερον τούτου δύνανται νά περιμένῃ ὁ σήμερον ὑπὲρ τῆς καθαρουούσης ἀγωνιζόμενος κόσμος; Θὰ φωτισθοῦν τοῦλάχιστον περισσότεροι περὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ ἀγῶνος, τούτο δὲ μοι φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἀσήμαντον διὰ τὴν τακτικὴν, ἀν όχι και διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Διότι σήμερον παρατηρῶ ὅτι, παρὰ τὸν δημοσιογραφικὸν θόρυβον και τὴν συγκινητικὴν προσφορὰν τῶν ἀγωνιζομένων νά θυσιασθοῦν ὑπὲρ τῆς καθαρουούσης, κόσμος πολὺς και λόγιος παρακολουθεῖ μακρόθεν τὸν ἀγῶνα όχι μόνον μὲ ἀδιαφορίαν, ἀλλὰ και μὲ εἰλικρινῆ λύπην. Ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν βλέπει λόγους ἀποχρῶντας διὰ τὰς ὑπερβολικὰς συγκινήσεις και τοὺς κόπους, εις τοὺς ὁποίους ὑποβάλλεται τόσο συχνὰ και κατὰ λυπηρὰν σύμπτωσιν μόνος ἢ τοῦλάχιστον πάντοτε πρῶτος ὁ γηραιὸς καθηγητῆς κύριος Μιστριώτης ἀναγκασόμενος νά φορῆ βαρεῖαν πανοπλίαν και νά καλῆ τὸν κόσμον εις τὰ ὅπλα. Ὑπὸ τοὺς ἔδρους τούτους δὲν δύνανται τις νά

περιμένῃ μετὰ σοβαρότητος εὐνοϊκὸν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος. Πρέπει νά φωτισθοῦν περισσότεροι, τὸ δὲ καταλληλότερον πρὸς τούτο μέσον δὲν φαίνεται νά εἶναι τὰ συλλαλητήρια και τὰ ψηφίσματα. Ταῦτα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑπῆρξαν πάντοτε τὸ ὄπλον τοῦ ἀδυνάτου, εἶναι μέτρα πολὺ πρόσκαιρα δὲν φαίνεται μάλιστα και πρακτικὸν νά τίθενται τόσο συχνὰ εις ἐνέργειαν. Ὁ κόσμος ἐξοικειοῦται και γίνεται μᾶλλον ἀδιάφορος, ἀκριβέστερον, συγκινεῖται εις βαθμὸν ἀντιστρόφως ἀνάλογον πρὸς τὴν συχνότητα τοιοῦτων ἐντυπώσεων. Ἐγὼ τοῦλάχιστον βλέπω ὅτι πολὺς και σοβαρὸς κόσμος όχι μόνον δὲν συγκινεῖται πλέον οὐδὲ κατὰ συμπάθειαν ἀπὸ τὰς συγκινήσεις τῶν κυρίων φρουρῶν, ἀλλὰ και θεωρεῖ μετὰ πεποιθήσεως πάντα ταῦτα ἀποτέλεσμα οἰκτρὰς πλάνης· τινὲς μάλιστα βλέπω ὅτι φθάνουν και εις τὸν φοβερὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι προσωπικοὶ ὑπολογισμοὶ θολώνουν τὴν ἐγνωσμένην ἄλλως ἀντίληψιν τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν ἀγωνιζομένων. Ἰδίως δὲν ἐννοεῖ ὁ ψυχρὸς και ἀπαθὴς οὗτος κόσμος, πῶς δημοσιογράφοι γράφοντες τὴν γλώσσαν μὲ τόσῃν τόλμην και ἐλευθερίαν, μεταδίδοντες ἐκ τοῦ προφορικοῦ τῶν λόγου τόσῃν δύναμιν εις τὴν γραπτὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά νομίζῃ ἐνίοτε ὅτι τοὺς ἀκούει μᾶλλον ὁμιλοῦντας, δὲν ἐννοεῖ πῶς εἶναι δυνατὸν τοιοῦτοι τεχνίται τοῦ γραπτοῦ λόγου νά συνηγορῶσιν ἀπὸ πεποιθήσεως πραγματικῆς ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης νά τεθῆ ὀριστικὸς φραγμὸς εις τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης, νά ταριχευθῆ ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου και νά διατηρηθῆ ὑπὸ τὴν οἰκτρὰν ταύτην μορφήν ὡς πρότυπον διὰ τὸ μέλλον. Δὲν εἶναι λοιπὸν προτιμότερον νά φωτισθῆ και ὁ κόσμος αὐτός, κόσμος πολὺς, ὡς βλέπω, σοβαρὸς και ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους λόγιος; Και ἀφ' οὗ αὐτός δὲν συγκινεῖται πλέον μὲ συλλαλητήρια και ρητορικὰς ἐκφράσεις, δὲν εἶναι προτιμότερον νά παύσῃ ὁ θόρυβος και νά ἐξετασθοῦν τὰ πράγματα μὲ ψυχραιμίαν και νηφαλιότητα, ὅπως και μόνον ἀρμόζει εις λόγιον κόσμον και ὅπως και μόνον ὑπάρχει εὐλογος ἔλπις νά πρυτανεύσῃ κατὰ τὴν ἐνέργειάν μας ή ὀρθοφροσύνη; Νομίζω ὅτι εις τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ἀρνητικὴ ἀπάντησις. Δὲν βλέπω λοιπὸν ποῖον κίνδυνον εἶναι δυνατὸν νά ἐγκλείῃ ή συζήτησις.

Εἶναι δι' ἄλλους λόγους ἀναγκαία ἢ ἀπλῶς χρήσιμος;

Ἄν ἤθελέ τις ἐξαρτήσῃ τὴν ἀπάντησιν ἐκ τῶν γνωμῶν, αἰτινες διευτυπώθησαν ἐξ ἀφορμῆς τῶν δηλώσεων τῆς ἐφορείας τοῦ προτύπου δημοτικού σχολείου, θὰ ἐδρίσκατο εις πολλὴν δυσχέρειαν. Ἐγράψαν τα μᾶλλον ἀντίθετα πράγματα, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι τὰ τῆς δημοτι-

κῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχουσι χεῖριστα καὶ χρήζουσι γενικῆς μεταβολῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχουσι καλῶς. Ἄλλ' ἢ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ἔχει σοβαρὰν σημασίαν διὰ τὴν ἀπάντησιν. Ὅ,τι ἐγράφη σχετικόν, ἐγράφη ἐν ῥητορικῇ ἐξάρσει καὶ δὲν ἀποδίδει πιστῶς τὰ πράγματα, δὲν ἀποδίδει κἀν τὴν πραγματικὴν γνῶμην αὐτῶν τῶν γραφάντων. Καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ φυσικόν. Δὲν ἐξητάζετο πῶς ἔχουσι τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' ἐζητοῦντο ἐκ τῆς σημερινῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῶν μᾶλλον ἀντιθέτων ἰσχυρισμῶν. Ἡ ἐφορεία θέλουσα νὰ πείσῃ περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ σχολείου τῶν ὄνειρων τῆς ὠμίλει ὡς νὰ ἔβλεπεν, ἐνδέχεται δὲ καὶ νὰ ἔβλεπε πράγματι τὰ πάντα σκοτεινά, καὶ οἱ ἀντίθετοι δὲ ἀνεζήτουν ἐν τῷ καθεστῶτι ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ σχεδίου τῆς ἐφορείας. Εὐτυχῶς δὲν εἶναι καθ' ὅλοκληρίαν ἀκριβῆς ἡ περὶ τοῦ σημερινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀντίληψις τῆς ἐφορείας. Δὲν εἶναι ὁμοῦ καὶ ῥόδινα τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τοῦτο ὁμολογοῦσιν ἐν ἄλλῃ σειρᾷ σκέψεων καὶ αὐτοὶ οἱ σήμερον ἐξ ἀφορμῆς τῆς προκηρῦξεως τῆς ἐφορείας ἐπαινοῦντες τὴν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν κρατεῖ δὲ, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, καὶ ἡ ἀναγκαία ὁμοφωνία οὔτε περὶ τῶν αἰτίων τῆς καχεξίας οὔτε περὶ τῶν μέσων τῆς διορθώσεως καὶ τῆς σειρᾶς, καθ' ἣν ταῦτα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Ἐπειτα ἡ πολιτεία φέρεται ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εἰς βραχδαίαν ἀναθεώρησιν τῶν πάντων, ἡ δὲ κοινὴ γνῶμη ἐν ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καθεστώτος εἶναι ἑτοιμὴ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ πᾶν μέτρον ἀντίθετον πρὸς αὐτό, ἀρκεῖ νὰ μὴ προσβάλλωνται προσωπικὰ συμφέροντα, ὁ πιστότερος παρ' ἡμῖν φύλαξ τοῦ καθεστώτος. Δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ σωτηρία τοῦ τυχόν ὀρθοῦ μέρους τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καθεστώτος ἐκ τῆς ἀγρυπνίας τόσοσιν κακοῦ φύλακος. Συμφέρι νὰ διεξαχθῇ συζήτησις εὐρυτάτη καὶ νὰ ἐξετασθῶσι τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τίς ἢ σημερινὴ πραγματικὴ κατάστασις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἰς τί κυρίως προσκόπτει ἡ ἀποτελεσματικὴ λειτουργία του καὶ τίς ὁ προσφορώτερος τρόπος τῆς ἀρσεως τῶν προσκομμάτων, εἰς τὴν πολιτείαν δὲ ἀπόκειται ἔπειτα νὰ κανονίσῃ μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης πολιτικῆς συνέσεως τὴν σειράν, καθ' ἣν θὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὰ ἐκ τῆς συζήτησεως ἐνδεικνυόμενα μέτρα. Δὲν δύναται ἡ πολιτεία, διὰ πολλοὺς λόγους, νὰ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως καὶ ἐκεῖνας ἀκόμη τὰς εὐχὰς τῶν προοδευτικῶν, ὅσας θὰ υἰοθετήσῃ ἀνεπιφυλάκτως, δὲν λείπουν δὲ σήμερον καὶ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους εἰδικῶς παρὰ τοῦ Ὑπουρ-

γείου τῆς Παιδείας θὰ ἐδικαιοῦτό τις νὰ ἀξιῶσῃ καὶ μεγαλυτέραν ἀκόμη ἐφεκτικότητα. Εἰσάγει ἀπὸ τινος μὲ ὑπερβολικὴν σπουδὴν νέα μέτρα σχεδὸν ἀμελέτητα ἢ δαπανᾶται εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα. Πταίει βεβαίως εἰς τοῦτο κυρίως τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἀκριβέστερον, πταίου κυρίως οἱ τμηματάρχαι τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, πταίει ὁμοῦ καὶ ὁ λόγιος κόσμος ὡς σύνολον καὶ εἰδικώτερον ὁ παιδαγωγικός. Παρουσιάζεται σχεδὸν μόνον ὡς ἀντιδραστικός ἢ ἀφυπνίζεται μετὰ τὴν νομοθετικὴν κύρωσιν τῶν ἀμελετήτων μέτρων. Εἶναι ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ αὐτοσχεδιασμός ὁ γινόμενος εἰς βάρος τοῦ δημοσίου, συμφέρι δὲ γενικώτερον νὰ σχηματισθῇ καὶ ὀρθὴ κοινὴ γνῶμη περὶ τῶν πραγματικῶν καὶ τῶν οὐσιωδῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀναγκῶν διὰ νὰ παύσῃ καὶ ὁ αὐτοσχεδιασμός ὁ γινόμενος εἰς βάρος τῆς ἀτομικῆς γενναιοδωρίας τῶν ἰδιωτῶν. Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους φρονῶ ὅτι ἡ συζήτησις εἶναι ἐπιτακτικῶς ἀναγκαία. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι καὶ ὑπὸ εὐνοϊκώτερος ὄρους, ἀν δηλαδὴ τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχον πράγματι ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ἐπαινοῦντες αὐτὴν, ἡ συζήτησις δὲν θὰ ἦτο οὔτε ἀχρηστος οὔτε καθόλου ολιανός. Πάντως θὰ μᾶς ἔδιδεν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἀκριβεστέραν καὶ θὰ προήγε τὸ σύγχρονον παιδαγωγικόν πνεῦμα ἢ θὰ καθώριζε τοῦλάχιστον τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται. Δὲν λυποῦμαι, λέγει ὁ Kerschensteiner, διότι ἐν Γερμανίᾳ διεξάγεται σήμερον τόσοσιν σφοδρὸς ἀγὼν περὶ τῶν ζητημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ Ῥωσία, ἡ Ἰσπανία καὶ οἱ μαυροὶ τοῦ Congo ἔχουσι εἰρήνην ἐν τούτῳ. Δὲν θὰ τοὺς ζηλεύσωμεν. Ὁ ἀγὼν οὗτος εἶναι ἐπιβλαβῆς καὶ λυπηρὸς μόνον ὅταν ἀποβαίῃ προσωπικός. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Kerschensteiner μοι φαίνονται ἡ ἀρίστη εἰσαγωγή τῆς ἐγκαινιζομένης συζήτησεως.

B'.

Ὅπως ἀντιλαμβανόμενος τὸ ἔργον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου νομίζω καθήκον μου νὰ μετᾶσχῃ τῆς συζήτησεως καὶ νὰ συνεισφέρῃ ὅ,τι δύναμαι εἰς τὴν διαλεύκανσιν τῶν προκειμένων ζητημάτων. Θὰ περιορισθῶ πρὸ τούτου εἰς τὴν σύντομον ἐξέτασιν προκαταρκτικῶν τιμῶν ζητημάτων.

1. Ἡ ἐφορεία φρονεῖ (σελ. 3 τοῦ 1^{ου} τεύχους τοῦ δελτίου) ὅτι τὸ κυριώτερον αἴτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἡ γλῶσσα. — Πταίου ἴσως καὶ ἄλλα, μέθοδος τῆς διδασκα-

λίας, διδακτικά βιβλία, ταπεινή θέσις τῆς παιδαγωγικῆς, ταπεινή μόρφωσις τοῦ διδασκάλου, πταίει ἴσως καὶ ἄλλο τι βαθύτερον καὶ βικιώτερον, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον κατ' αὐτὴν αἰτιον εἶναι ἡ γλῶσσα.

Εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τῆς :

Εἶναι πράγματι μεγίστη ἡ σπουδαιότης τῆς γλώσσης καὶ τῆς γλωσσικῆς καθόλου διδασκαλίας διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν μόρφωσιν. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ἀπαραίτητον ὄργανον τῆς ἀνθρωπίνης συνεννοήσεως, ἥτις ἐπίσης εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς μορφώσεως. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ φορεὺς καὶ τὸ στήριγμα τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἰδίως τοῦ ἀνωτέρου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνου ψυχικοῦ βίου. Περὶ τούτων οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχη σήμερον ἀμφιβολία. Ἀναγνωρίζεται ἐπίσης γενικῶς ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ προσφύτερον ὄργανον τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους. Ἄλλοτε ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἠδύνατο νὰ συζητῇ, ἂν εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀναγκαῖον ἢ ἂν εἶναι ὀλιγῶς δυνατόν νὰ μάθῃ ὄλος ὁ κόσμος, ἀπὸ τοῦ χειρώνακτος μέχρι τοῦ βασιλόπαιδος, τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἢ νὰ ἰδρυθῇ πόλις, ὅπου ὄλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, νὰ ὁμιλοῦν μόνον τὴν λατινικὴν εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ προέτειναν πράγματι τὰς οὐτοπίας ταύτας ἄλλοτε ἐν Γερμανίᾳ ἄνθρωποι πολὺ σοβαροὶ μὲ τὴν εἰλικρινῆ πρόθεσιν νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς γενικῆς μορφώσεως. Ἀλλὰ σήμερον δὲν εἶναι δυνατόν κἂν νὰ γίνουιν τοιαῦται προτάσεις. Σήμερον δὲν συζητεῖ, γελᾷ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος, ὅταν ἀκούῃ τοιαῦτα. Προσφυστέρα πάσης γλώσσης διὰ τὴν ἐθνικὴν μόρφωσιν θεωρεῖται γενικῶς ἡ μητρικὴ, διότι εἶναι ὁ φορεὺς καὶ τὸ ὄργανον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς συγχρόνου γενεᾶς, διὰ τοῦ ὁποίου πρέπει κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην νὰ διέλθῃ ἡ μόρφωσις, ἵνα καταντήσῃ καὶ εἰς ἀνωτέρας αὐτοῦ μορφάς. Νομίζω ὅτι τὰ ὀλίγα ταῦτα εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς σπουδαιότητος τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Ἄλλ' ἐρωτᾶται ἤδη: εἶναι δυνατόν ὁ τύπος τῆς διδασκομένης μητρικῆς γλώσσης νὰ χαρακτηρισθῇ εὐλόγως καὶ ὡς τὸ κύριον αἰτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου; Ἔχομεν σήμερον κατὰ τοῦ τύπου τούτου παράπονα δίκαια καὶ διὰ γενικοὺς λόγους καὶ ἐιδικώτερον διὰ διδακτικούς. Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα, ἂν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν τοὺς ὄρους τῆς μορφώσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν τύπον τοῦτον ὡς τὸ κύριον αἰτιον. Ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοῦτο μόνον: ὅτι ἡ μόρφωσις ὡς σύνολον εἶναι δυνατὴ καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν οἱ ἄλλοι ὄροι τῆς μορ-

φώσεως. Τοῦτο δὲ εὐτυχῶς δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ τῶν ξενοφώνων ὁμογενῶν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καθόλου. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ προσφύτερον ὄργανον τῆς μορφώσεως, ἀλλ' ὅταν διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον ἡ μητρικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ποθεῖ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ, ἢ λείπουν δι' ἄλλους λόγους οἱ ὄροι οἱ ἀπαιτούμενοι διὰ νὰ μορφωθῇ τὸ άτομον διὰ τῆς μητρικῆς τοῦ γλώσσης, ἡ μόρφωσις ζητεῖται καὶ ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης. Τοῦτο θὰ ἦτο προφανῶς ἀδύνατον, ἂν ὁ τύπος τῆς γλώσσης εἶχε τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς αὐτὸν ἡ ἐφορεία. Χωρὶς λοιπὸν νὰ ὑποτιμῶμεν τὴν σημασίαν τοῦ τύπου τῆς γλώσσης ταύτης, ἀνάγκη νὰ ζητήσωμεν τὸ κύριον αἰτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀλλαχοῦ καὶ ἐπομένως νὰ τροποποιήσωμεν τὸν ὑπερβολικὸν ἰσχυρισμὸν τῆς ἐφορείας εἰς μετριώτερον καὶ ὀρθόν, τὸν ἐξῆς: Πταίει καὶ ὁ τύπος τῆς γλώσσης, ὄχι κυρίως ὁ τύπος τῆς γλώσσης.

2. Ὄρθον ἐπίσης εἶναι νὰ ἐξετασθῇ καὶ δεύτερος ἰσχυρισμὸς τῆς ἐφορείας συνεχόμενος στενώτερον πρὸς τὴν γλωσσικὴν αὐτῆς τάσιν. Ἡ ἐφορεία ἔχει «γνώμη ἐντελῶς ὄρισμένη», θεωρεῖ δηλαδὴ ζήτημα λελυμένον ὅτι σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ὁ ἐξῆς:

«Νὰ κάνει στὰ παιδιὰ συνειδητοῦς τοὺς γραμματικoὺς καὶ συντακτικoὺς κανόνες, ποὺ ἀσυνεῖδητα ἔχουν στὰ χεῖλη τους. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία θ' ἀποφύγει κάθε τάση μεταβολῆς τοῦ λεκτικοῦ καὶ τυπικοῦ τοῦ παιδιοῦ ἐφόσον αὐτὸ δὲν ἀπομακρύνεται γιὰ διαλεκτικoὺς λόγους ἀπὸ τὴν πανελλήνια κοινὴ προφορικὴ γλῶσσα» (σελ. 12 τοῦ 1^{ου} τεύχους τοῦ δελτίου). Κρίνει δὲ ἀπαραίτητον νὰ καταστήσῃ τοῦτο γνωστὸν «γιὰ νὰ γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς τὸν γλωσσικὸν τύπον ποὺ πρέπει νὰ δώσουν στὰ διδακτικά βιβλία ποὺ θὰ μᾶς στείλουν, μολοντί ὁ Ὅμιλος ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ διδακτικὸν βιβλίον γιὰ νὰ εἶναι ἀξίον τῆς ἀποστολῆς του καὶ νὰ ἔχει τελειωτικὸν τὸν σύγχρονον τύπον τῆς γλώσσας (λεκτικὸν, τυπικὸν, φωνητικὸν, συντακτικὸν), πρέπει νὰ γραφῇ, ἀφ' οὗ τὸ ὕλικὸν διδαχθῇ πρῶτα στὸ σχολεῖον». Ἡ παρατήρησις αὕτη τῆς ἐφορείας ἐνέχει πρόσθετον ἰσχυρισμὸν ἐπιδεχόμενον πολλὴν συζήτησιν, ἀλλ' ἐδῶ θὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας «ὄρισμένης γνώμης» τῆς ἐφορείας, ὅτι δηλ. σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ μεθοδικὴ προαγωγή τῶν μαθητῶν ἀπὸ τῆς διαλέκτου εἰς τὸν πανελλήμιον τύπον τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ ἡ ἐμπέδωσις τοῦ δευτέρου τούτου καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ

διδασκαλία τοῦ συνήθους σήμερον τύπου τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀποκλείεται τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ἐλπίζω ὅτι τοῦτο δὲν θὰ λογισθῇ παράβασις τῆς παρακλήσεως τῆς ἐφορείας νὰ τεθῇ «τελεία καὶ παύλα» εἰς τὰς γλωσσικὰς συζητήσεις. Θέλω ἐξ ἐναντίας νὰ διορθώσω σχετικὸν λάθος τῆς ἐφορείας, τὸ ὁποῖον μὴ διορθούμενον ἐγκαίρως θὰ προκαλέσῃ ἐκτροχιασμοὺς τῆς συζητήσεως. Ἄφ' οὗ ἀνοίγεται συζήτησις, δὲν ἔπρεπεν ἡ ἐφορεία νὰ παροῦσιασθῇ μὲ γνώμην ὠρισμένην περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ νὰ χρωματίσῃ τὸ ἔργον προδικάζουσα τὸ πῶς τῆς συζητήσεως. Ἄν ἡ ἐφορεία ἄφηγε κατὰ μέρος τὴν γλωσσικὴν τῆς τάσιν, ὑπέσχετο ὀλιγώτερα καὶ ἔλεγεν ἔστω καὶ τὴν ἀοριστίαν, ὅτι θέλει νὰ μορφώσῃ χωρὶς νὰ μαράνη τὴν χαρὰν καὶ τὴν φαιδρότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἐπιθυμεῖ πρὸς τοῦτο νὰ συζητήσῃ τὴν σκοπιμότητα τῶν ὑπαρχόντων ὄρων καὶ νὰ δημιουργήσῃ κατὰ μικρὸν — ὅπως καὶ μόνον εἶναι δυνατόν — ἄλλους ὄρους καλυτέρους, θὰ ἐβλέπομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει Ἑλλην μὴ θέλων νὰ συνεισφέρῃ ὅ,τι δύναται εἰς τὸν κοινωφελῆ τοῦτον σκοπὸν ἢ μὴ ἀναγνωρίζων τοῦλάχιστον τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐπρεπε πράγματι νὰ ἔλειπεν ἡ πέτρα αὕτη τοῦ σκανδάλου καὶ νὰ ἐστρέφετο ἡ συζήτησις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰς πραγματικὰς ἐλλείψεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία θὰ ἐξητάζετο τότε ὡς μέρος τοῦ ὅλου ζητήματος, θὰ καθορίζετο ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ συμφέρουσα κατευθύνσεις καὶ θὰ προητοιμάζοντο τὰ πνεύματα διὰ τὴν βαθμιαίαν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιβαλλομένων τροποποιήσεων. Ἄλλ' ἡ ἐφορεία ἔκρινεν ἄλλως. Τώρα συμφέρεи νὰ συζητήσωμεν πρῶτον τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τῆς ἐφορείας καὶ ἐν ἀνάγκῃ, ἂν δηλ. ὁ λόγος τὸ ἀπαιτήσῃ, νὰ τὸν τροποποιήσωμεν.

Ἡ ἐξετάσις αὕτη συνδέεται μὲ τὸν γνωστὸν ἐθνικὸν ἐπιπέδον τῶν λεγόμενων γλωσσικῶν ζητημάτων καὶ θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς ἀτελεστέον πολυλογία, ἂν ἐκάμνομεν τὸ λάθος νὰ δαπανηθῶμεν εἰς συζητήσεις περὶ αὐτοῦ. Θὰ προσπαθῆσω νὰ παρακάμψω τὸν σκόπελον καὶ νὰ ἐξετάσω τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς ἐφορείας μόνον ὡς διδακτικὸν σκοπὸν. Πρὸς εὐκολίαν δὲ μεγαλυτέραν θ' ἀφήσω προσωρινῶς ἀνεξέταστον τὸ ζήτημα, ἂν ὁ σκοπὸς οὗτος, ὅπως διατυπῶνται ὑπὸ τῆς ἐφορείας, εἶναι δυνατόν νὰ λογισθῇ μετὰ σοβαρότητος ἐπαρκῆς διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀδιάφορον, ἂν τοῦτο εἶναι κοινόν, μὲ 4 δηλ. τάξεις, ἢ πλήρες, μὲ 6 δηλ. ἢ καὶ περισσοτέρας τάξεις. Θὰ ἐξετάσω λοιπὸν πρῶτον μόνον τοῦτο, ἂν εἶναι κατ' ἀρχὴν εὐλογον καὶ ἐπομένως ἂν

δικαιοῦται ἡ ἐφορεία ἢ ἄλλος τις ἢ καὶ αὕτη ἡ πολιτεία ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὴν διδασκαλίαν τοῦ σήμερον συνήθους τύπου τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Ὡς προεισαγωγὴν τῆς ἐξετάσεως ταύτης χρειάζομαι σκιαγραφίαν ἀπλὴν τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Χαράσσω τὴν σκιαγραφίαν μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀποδώσω ὅσον τὸ δυνατόν πιστότερον ὅ,τι βλέπω. Ἄλλ' εἶμαι ἄνθρωπος καὶ βλέπω ὑπὸ τὸ πρίσμα πεποιθήσεων. Παρακαλῶ λοιπὸν τὸν ἀναγνώστην νὰ διορθώσῃ πᾶσαν ἀνακρίθειαν, ἣτις ἐνδέχεται ἀνθρωπίνως νὰ μὲ διαφύγῃ, καὶ νὰ μὲ παρακολουθήσῃ περαιτέρω, ἀφ' οὗ πρῶτον καὶ ὁ ἴδιος πεισθῇ ὅτι ἡ σκιαγραφία ἀποδίδει κατὰ προσέγγισιν τὰ πράγματα.

Παρατηρεῖται σήμερον ὅτι ἡ καθαρεύουσα ὑπὸ τὸν αὐστηρότερόν της τύπον τείνει εἰς πτώχευσιν. Οἱ ὄνειροπόλοι τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος ἐξέλιπον σχεδόν, οἱ θαυμασταὶ τῆς εὐφωνίας καὶ τῆς εὐστροφίας τῆς καθαρευούσης ἀραιοῦνται ὁσημέραι καὶ γενικεῦται ἐξ ἐναντίας ὁ πόθος νὰ γεφυρωθῇ τὸ μεταξὺ τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου διάστημα. Τὰ θεωρητικὰ στηρίγματα τῆς τάσεως ταύτης ἔδωκε κυρίως ὁ σεβαστὸς διδάσκαλός μου κ. Γ. Κατζίδακις. Ἡ μακρὰ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία τοῦ ἡμαῦρος τὴν αἰγλήν τῶν φοβερωτέρων ὄρων τῶν ἀρχαϊστικῶν, τὸ δὲ ἐπιστημονικόν του κύρος καὶ ἡ μεγάλη του ἐπιφυλακτικότης — διὰ τὴν ὁποίαν καὶ παραπονούμεθα ἐνίοτε οἱ μαθηταὶ του — ὑπῆρξαν καὶ ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου οἱ ἀσφαλέστεροι παράγοντες τῆς γενικεύσεως τοῦ πόθου. Γεφύρωσιν τοῦ χάσματος μετ' ἐπιφυλάξεων πρὸς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τῆς συγχρόνου γενεᾶς εὐχονται σήμερον καὶ οἱ συντηρητικώτεροι. Ἡ εὐχὴ αὕτη ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τάσις πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ὑπερβολικοῦ ἀρχαϊσμοῦ ἢ καὶ ὡς τάσις πρὸς ἀπλοποίησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Οὗτος λαμβάνεται ὡς βᾶσις καὶ εἰς τοῦτον εὐχεται ὁ κόσμος νὰ ἴδῃ μορφολογικὰς καὶ συντακτικὰς μεταβολὰς δυναμένας νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν εὐζωνότερον καθόλου καὶ ὀργανικῶς πλησιέστερον πρὸς τὸν πανελληνιον προφορικὸν λόγον, ἢ, ὅπως ἄλλως λέγεται, πρὸς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον τῶν μορφωμένων. Ἄλλ' ἐν τῇ πράξει ἐδημιουργήθησαν καὶ ἄλλαι κατευθύνσεις. Μία τούτων, ἡ μᾶλλον ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφείσαν, τείνει νὰ ἀλλοιώσῃ ὀλόκληρον τὸν γραπτὸν λόγον συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ ἀκατέργαστον μητρικὴν γλῶσσαν. Τὰ πράγματα σκέπτονται καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς τάσεως ταύτης εἰς τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ μᾶς τὰ παρουσιάζουν ἔπειτα μὲ γλωσσικὴν μορφήν πολὺ διάφορον, μετα-

βεβλημένην φωνητικῶς, μορφολογικῶς, συντακτικῶς καί, τὸ μᾶλλον ἀπροσδόκητον, καὶ λεξιλογικῶς ἀκόμη. Εἶναι γνωστὰ τὰ τραγελαφικά: τὸ παγκριὰς, ἡ ἀπανωσιὰ, ἡ θεωρία τῆς φυσικῆς ξεχωριστιᾶς, τὸ καρδουρικὸ ξινὸ κ.τ.τ. Τὸ πρᾶγμα ἦτο ἄλλως ἐνδεχόμενον καὶ ἔνεκα τῶν φυσικῶν δυσχερειῶν τῆς μεταβάσεως καὶ ἔνεκα τῆς ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως τῶν γραφόντων περὶ τῆς ζωῆς καθόλου τῆς γλώσσης καὶ περὶ τῶν ὄρων τῆς εὐδοκίμησεως τῶν λογοτεχνημάτων, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐπετάθη κυρίως ἔνεκα τῆς προσωπικῆς ἐμπαθείας καὶ τῶν ἀκροτήτων, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἐπέμβασις τοῦ κ. Ψυχάρη. Ἡ εὐφυΐα, ἡ σφοδρότης τῆς ἐπιθέσεως, ἐν μέρει καὶ βαθμὸς τις λογοτεχνικῆς δεξιότητος ἀσυνήθης εἰς γλωσσολόγους, ἀλλ' ἰδίως ἡ ἀξιοθαύματος ἐπιμονὴ τοῦ ἀνέστειλαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, καὶ σήμερον μόλις παρατηρεῖται ὅτι τείνει νὰ ἐκλίπη ὁ σάλος. Ὁ κ. Ψυχάρης ἐχάρη προσωρινῶς τὴν δόξαν τοῦ εἰσηγητοῦ νέας λογοτεχνικῆς κινήσεως, ἀλλ' οἱ πιστοὶ ὁπαδοὶ του, ὀλίγοι ἀνέκαθεν, ἀραιοῦνται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τόσον, ὥστε ὑπάρχει εὐλογος φόβος ὅτι ἡ διάρκεια τῆς λογοτεχνικῆς τάσεως τοῦ ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν θὰ παραμείνῃ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὁ ἴδιος. Ὁ κ. Ψυχάρης δὲν κατώρθωσε καὶ θεωρητικῶς νὰ κλονίσῃ τὸ κύρος τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου του, κέρδος δὲ ἀσφαλὲς φαίνεται ὅτι θὰ ἔχῃ μόνον τὴν ἀναγνώρισιν ὅτι ὑπῆρξεν ὁ κύριος αἴτιος τοῦ δημιουργηθέντος χάους. Αἱ μερικαὶ κατευθύνσεις συγκλίνουσιν ὀφθαλμοφανῶς πλεόν πρὸς τὴν πραγματικὴν τᾶσιν τοῦ κ. Χατζιδάκι, ἥτις ὀρθὴ ἐπιστημονικῶς εἶναι καὶ πρακτικῶς ἡ μόνη χρῆσιμος. Ἡ κοινὴ τοῦλάχιστον γνώμη ἀποστρέφεται ἐξ ἴσου τὴν ἀρχαιομανίαν τοῦ κοντισμοῦ καὶ τὸν ὀδοστρωτήρα τοῦ ψυχαρασμοῦ. Τοῦτο εἶναι τὸ θετικὸν κέρδος τῆς κινήσεως ταύτης ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως. Μεγαλύτερα πρᾶγματι εἶναι τὰ πρακτικὰ κέρδη. Εἰς ὄρισμένα λογοτεχνικὰ εἶδη σημειοῦται ἀναμφισβήτητος ἥττα τῆς καθαρευούσης. Εἰς τὴν ποίησιν, τὸ διήγημα καὶ τὰ θεατρικὰ ἔργα δὲν φαίνεται πλεόν ἡ καθαρεύουσα. Ἀλλὰ θὰ ἦτο πρόωρον πολὺ νὰ πιστοποιήσῃ τις καὶ τὴν γενικὴν ἥτταν τῆς καθαρευούσης. Ἐξ ἐναντίας αὕτη παραμένει τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον οὐ μόνον τῆς πολιτείας (εἰς τὰ ἐπίσημά της ἔγγραφα καὶ τὴν ἐπίσημον συζήτησιν) καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ὀλοκλήρου (εἰς τὰ βιβλία καὶ τὴν προφορικὴν ἀνάπτυξιν), ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς εἰς βᾶρος αὐτῆς γινομένης συζητήσεως. Φαίνεται δύσκολον καὶ νὰ πολεμήσῃ τις τὴν καθαρεύουσαν ἐπιτυχῶς χωρὶς νὰ τὴν μεταχειρισθῇ. Εἶναι συνδεδεμένη μὲ αὐτὴν τὴν ἐπιστημονικὴν

ὑπόστασιν τῶν μορφωμένων σχεδὸν ὡς ὁ δηλητηριασμένος χιτῶν τοῦ Νέσσου. Ἴνα πεισθῇ τις περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ ἄρθρα κατὰ τῆς καθαρευούσης γραφόμενα εἰς γλωσσικὸν τύπον διάφορον αὐτῆς. Οἱ συγγραφεῖς τοιούτων ἄρθρων, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν των νὰ ἐκφρασθῶσιν ἀπεριφράστως καὶ σαφῶς, ὑπηρεσίαν θετικὴν προσφέρουσι κυρίως μίαν, ὅτι δημιουργοῦσι προϋποθέσεις διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ προτιμωμένου γλωσσικοῦ τύπου καὶ εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία αὕτη προσφέρεται σήμερον μὲ κίνδυνον τῆς σαφηνείας των πραγμάτων. Οἱ ἰσχυρισμοὶ των θὰ εἶχον δύναμιν πολὺ μεγαλυτέραν, ἂν ἐγράφοντο εἰς τὸν συνήθη τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται ἐκ τῆς δεσποζούσης γλωσσικῆς τάσεως τῶν γραφόντων, ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἐστραμμένον μᾶλλον πρὸς τὰς λέξεις δὲν βλέπει ἐπαρκῶς τὰ πρᾶγματα. Αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις δὲν ἔρχονται, φαίνεται, αὐτόματοι, ζητοῦνται μετὰ κόπου, ὅπως εἰς τὰ δοκίμια τῆς αὐστηρᾶς καθαρευούσης, καὶ διὰ τοῦτο δλη αὕτη ἡ ἐργασία ὁμοιάζει πρὸς θεματογραφίαν, ὅπου ἡ λεξιθηρία καὶ φρασιθηρία φυγαδεύει, ὡς γνωστόν, τὰ πρᾶγματα καὶ μάτην ἀναζητεῖται ἡ φυσικὴ συζυγία τῶν πραγμάτων καὶ τῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως. Ὁ γλωσσικὸς τύπος εἶναι ἀκαλλιέργητος ἀκόμη εἰς τὸ εἶδος τοῦτο. Ἐδιδάχθημεν καὶ σκεπτόμεθα εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον, ἐπειδὴ δὲ ζωὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἡ χρῆσις, ἔνεκα τῆς μακρᾶς ἔξεως καταντᾶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο νὰ φαίνεται ζωντανὸν ἐκεῖνο ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον μισεῖται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς νεκρὸν. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς πολὺ μάλιστα μεγαλύτερον βαθμὸν πάσχει ἡ καθαρεύουσα, ὅταν ἐκ σχολαστικότητος ἢ καὶ ἐκ φιλοπαιγμοσύνης τὴν μεταχειρίζονται εἰς τὸν διάλογον μητρὸς καὶ παιδίου, παιδίων πρὸς πρὸς ἄλληλα, πωλητῶν καὶ ἀγοραστῶν, κυρίων καὶ ὑπηρετῶν κ.τ.τ. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἐδῶ ἡ καθαρεύουσα δὲν ἔχει μόνον τὴν δυσκαμψίαν καὶ τὴν δυσκινήσιαν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ κοινότερος γλωσσικὸς τύπος ὁ ἀπειλῶν νὰ εἰσελάσῃ καὶ εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἀδύνατον νὰ τὴν μεταχειρισθῇ τις χωρὶς νὰ γίνῃ καταγέλαστος. Δὲν τὴν μεταχειρίζομεθα πρὸς ἔκφρασιν τοῦ μέρους τοῦτου τοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐρριζοδόησεν εἰς τὸ εὐρύτατον τοῦτο ἔδαφος οὔτε ἐλπίς ὑπάρχει νὰ ῥιζοβολήσῃ εἰς τὸ μέλλον. Ἡ κυριαρχία τῆς περιορίζεται εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, καὶ ἐκεῖ δὲ πάλιν ὁ προφορικὸς λόγος καὶ μάλιστα ὁ ἀνεπιτήδευτος διαφέρει τοῦ γραπτοῦ λόγου αἰσθητικῶς.

Ἡ σκιαγραφία αὕτη νομίζω ὅτι ἀποδίδει κατὰ προσέγγισιν τὰ

πράγματα. Έχω την άπλοϊκὴν ἴσως ἐλπίδα ὅτι χρήσιμον θὰ εἶναι νὰ διατυπώσω καὶ ποῦ μοι φαίνεται ὅτι μᾶς ὀδηγεῖ ἢ κατάστασις αὕτη. Ἄλλ' εἰς τὰς σκέψεις ταύτας δὲν ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ συμφωνήσῃ ὁ ἀναγνώστης. Αἱ ἀσθενεῖς σήμερον ἀπόπειραί τῆς χρήσεως τοῦ κοινοτέρου γλωσσικοῦ τύπου καὶ εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν μοι φαίνονται προμηνύματα γενικωτέρας ἤττης τῆς καθαρευούσης. Ἄν τοῦτο θὰ συντελεσθῇ πράγματι καὶ πότε καὶ ποῖαν ἀκριβῶς μορφήν θὰ ἔχῃ ὁ τότε ἐν χρήσει γραπτὸς λόγος, δὲν δύναται τις νὰ προείπῃ μετὰ σοβαρότητος, φαίνεται ὅμως ὅτι χωρὶς ὑποχωρήσεις πρὸς τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου ἢ ἐπικράτησις θὰ εἶναι πολὺ δύσκολος τὸ χρονογράφημα τοῦλάχιστον μᾶς δίδει περὶ τούτου ἀρκετὰ σαφεῖς ἐνδείξεις. Μοι φαίνεται ἐπίσης ὅτι οἱ συγγραφεῖς οἱ φιλοτιμούμενοι νὰ μεταχειρίζονται κατὰ προτίμησιν τὸν κοινότερον τούτων τύπον θὰ εἶχον πολὺ μεγαλυτέρας ἐπιτυχίας, ἂν ἀφῆνον ὄχι μόνον τὰς γλωσσικὰς συζητήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν συζήτησιν καθόλου καὶ περιωρίζοντο εἰς τὴν συγγραφὴν, τὴν καλλιέργειαν δηλ. τοῦ γλωσσικοῦ τύπου, τὸ ἀσφαλέςτερον δι' αὐτοὺς στάδιον ἐνεργείας. Αἱ συζητήσεις αὗται εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς των. Μοι φαίνεται ὅτι ἡ γραμματικὴ ἀπέκτησεν ὡς ἐκ τῶν συζητήσεων τούτων φίλους πολὺ θερμότερους ἀπὸ τοὺς διδασκάλους. Δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως οἱ συχνοὶ ἰσχυρισμοὶ περὶ γραμματικῆς ὁμαλότητος ὡς ὄρου ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν. Εὐτυχῶς διὰ τοὺς διδασκάλους τὸ κακὸν δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν σχολαστικὴν Γερμανίαν. Εἶναι ἡ τελευταία ἀπήχησις τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ κ. Ψυχάρη.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκθεσιν ἀνακεφαλαιῶ τὴν ἀνωτέρω χαραχθεῖσαν σκιαγραφίαν τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Φερόμεθα πρὸς τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπλούστερον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν τύπον τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου. Ὁ νέος τύπος ἐπεκράτησεν ἤδη εἰς τινὰ σημεῖα ὀριστικῶς. Ἄλλ' ἢ καθαρεύουσα, ὁ σημερινὸς δηλ. τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου, παραμένει ἀκόμη τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννόησεως τοῦ ἔθνους.

Ἐρωτᾶται ἤδη: Ἐπιτρέπεται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην κίνησιν καὶ ν' ἀποκλείσῃ, νὰ μὴ διδάξῃ τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου; Ὅλα τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐφορείας ἀναπτυσσόμενα εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Δελημούζου συνοψίζονται εἰς τὸ δίκαιον παράπονον ὅτι ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν φυσικὸν τύπον τῆς μητρικῆς

γλώσσης καὶ μανθάνεται ὡς γλῶσσα ξένη, ἐπομένως μὲ δυσκολίας μεγάλας. Εἶμαι πρόθυμος νὰ πλειοδοτήσω εἰς τὰ παράπονα καὶ νὰ τονίσω ἰδίως ὅτι ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος παρουσιάζει ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ μεγαλυτέρας ἀκόμη δυσκολίας ἀφ' ὅσας θὰ παρουσίαζε γλῶσσα ἐντελῶς ξένη, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι εἶναι πολὺ συγγενῆς πρὸς τὴν κοινῶς ὀμιλουμένην. Ἄλλὰ συνάγεται ἐκ τούτων ἀμέσως ὅτι πρέπει καὶ ν' ἀποκλεισθῇ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου; Μοι φαίνεται ὅτι ἡ ἐφορεία ἀπατάται.

Πόρισμα τοιοῦτον θὰ συνήγετο μόνον ἂν μεταξὺ δύο τύπων τοῦ γραπτοῦ λόγου ὑπαρχόντων ἐν κοινῇ χρήσει ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξωμεν τὸν κατάλληλον διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ν' ἀποκλείσωμεν τὸν ἀκατάλληλον. Νομίζω ὅτι πρὸς τοιαύτης ἐκλογῆς δὲν εὐρισκόμεθα. Ὅργανον τῆς πνευματικῆς συνεννόησεως ἔχομεν μόνον τὸν γραπτὸν λόγον. Φαίνεται ὅτι ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία τῆς ἐφορείας νὰ ἴδῃ τὸ ταχύτερον συντελεσθεῖσαν τὴν ποθητὴν ἀφομοίωσιν παρασύρει αὐτὴν εἰς τὴν ἀπάτην νὰ θεωρῇ τὴν τάσιν καὶ τὸν σκοπὸν ὡς γεγονὸς τετελεσμένον. Εἶναι σκοπὸς νὰ καταλήξωμεν εἰς τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου μὴ διαφέροντα οὐσιωδῶς τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ. Τοῦτο θὰ εἶναι εὐλογία καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν καθόλου κίνησιν τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἄλλὰ θὰ εἶναι, ὅταν συντελεσθῇ, σήμερον γεγονὸς δὲν εἶναι, πρόκειται μόνον ὡς σκοπὸς. Πρόκειται πρῶτον νὰ γραφῇ ὁ ποθητὸς τύπος, καὶ ὄχι μόνον νὰ γραφῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ γραφῇ μὲ δύναμιν καὶ τέχνην, νὰ παρουσιάσῃ ἀφθονα καὶ καλὰ λογοτεχνήματα, νὰ ἐπιβληθῇ πρῶτιστα πάντων εἰς τὴν σύγχρονον γενεάν. Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ τότε οἱ διδάσκαλοι θὰ ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐκλέξωμεν ἐκ τῶν πολλῶν καλῶν ὀλίγα, τὰ κατάλληλα διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ δὲν ἐπιμένω ἐδῶ εἰς τὴν λεπτομέρειαν ταύτην. Κυρίως πρέπει ὁ τύπος νὰ ἐπιβληθῇ πρῶτον εἰς τὴν σύγχρονον γενεάν. Αὕτη θὰ μορφώσῃ τὴν ἐπερχομένην. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι ὄργανόν τῆς πρὸς μετάδοσιν πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν, μέρος δὲ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου καὶ ὄργανον ταυτοχρόνως ἀπαραίτητον διὰ τὴν μετάδοσιν εἶναι ὁ προφορικὸς καὶ γραπτὸς λόγος τῆς συγχρόνου γενεᾶς, ἥτις εἶναι καὶ ὁ φορεὺς τοῦ μεταδιδόμενου πολιτισμοῦ. Πράγματα καὶ γλωσσικὴ ἔκφρασις συνδέονται τόσον στενῶς, ὥστε ἡ σύγχρονος γενεὰ θὰ ἠναγκάζετο νὰ σιωπήσῃ ἢ νὰ καταφύγῃ εἰς ἀτελέστερα μέσα συνεννόησεως, ἂν ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὴν νὰ συνεννοηθῇ πρὸς τὴν ἐπερχομένην μὲ γλωσσικὸν ὄργανον ἄλλο παρὰ τὸ σὺνηθες εἰς αὐτὴν. Βεβαίως, ἐπαναλαμβάνω, εἶναι εὐχῆς ἔργον νὰ μὴ διαφέρῃ

πολύ ο γραπτός λόγος του καινού προφορικού, αλλά τούτο δεν είναι έργο της ανηλικού γενεάς, προς την όποιαν άπευθύνεται τó δημοτικόν σχολείον. Θά ήτο ή μεγαλύτερα παραδοξολογία ν' απαιτήσωμεν παρά των ανηλικών του δημοτικού σχολείου να παραγάγουν εκείνο, τó όποιον ήμεις οί ένηλικοι, ή διδάσκαλος γενεά, δέν κατωρθώσαμεν ακόμη να παραγάγωμεν. Καί όμως εκεί καταντᾶ ο ίσχυρισμός ούτος τής έφορείας. Δέν είναι εύλογον να έπιμείνη ή έφορεία εις τόν ίσχυρισμόν τούτον. Οίσοδήποτε και άν είναι ο τύπος του σήμερα γραπτού λόγου, τó δημοτικόν σχολείον είναι ύποχρεωμένον να καταβάλη πάσαν προσπάθειαν ώστε να καταστήση τόν τύπον τούτον ζώντα εις τó στόμα και τόν κάλαμον τής έπερχομένης γενεάς. Τούτο μοι φαίνεται τόσον φανερόν, ώστε άπορώ πώς είναι δυνατόν να γίνη λόγος σοβαρός όχι μόνον περι γλωσσικής διδασκαλίας, αλλά και περι διδασκαλίας καθόλου, άν αποκλεισθή του δημοτικού σχολείου ο σημερινός τύπος του γραπτού λόγου. 'Εφ' όσον τó έθνος διατηρεί εις την πνευματικήν του συνεννόησιν τόν τύπον τούτον, ή διδασκαλία του είναι διά τó δημοτικόν σχολείον γλωσσικός σκοπός αναγκαιότητας.

Ανακεφαλαϊώ.

1. Ο τύπος τής γλώσσης δέν είναι τó κύριον αίτιον τής καχεξίας του δημοτικού σχολείου.
2. Δέν μᾶς επιτρέπεται ν' αποκλείσωμεν του δημοτικού σχολείου τόν σημερινόν τύπον του γραπτού λόγου.

Συνεχίζων τās σκέψεις ταύτας θά εξετάσω μετ' άλλιον*, πώς επιβάλλεται εις ήμᾶς από διδακτικής άπόψεως ν' αντιληφθώμεν τόν σκοπόν τής γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου, τί κατορθούται σήμεραν εκ του σκοπού τούτου και τί όχι, τί κυρίως μᾶς έμποδίζει σήμεραν να επιτύχωμεν αὐτόν άκέραιον και έπομένως ποια μέτρα και κατά ποίαν σειράν πρέπει να τεθώσιν εις ένεργειαν προς βαθμιαίαν διόρθωσιν του κακοῦ. Περι τούτου έχω έν μέρει έκπεφρασμένην γνώμην εις δύο μου προηγουμένας μελέτας, την περι τής πρώτης γλωσσικής διδασκαλίας των ξενοφώνων (1908) και την περι τής γλωσσικής διδασκαλίας του κοινου δημοτικού σχολείου (1909). 'Αλλά κατά τās μελέτας ταύτας, ιδίως την πρώτην, είχαν ύπ' όψιν κυρίως τὰ εκπαιδευτικά πράγματα τής ιδιαίτερας μου πατρίδος, τής Μακεδονίας, και ένδέχεται ως εκ τούτου αί σκέψεις μου να έχωσι

* Πρβλ. την έν αρχή τής μελέτης ύποσημείωσιν.

μόνον μερικόν κύρος. Θά αναθεωρήσω τās σκέψεις ταύτας έπεκτείνων την εξέτασιν εις την δημοτικήν εκπαίδευσιν του έθνους και έν ανάγκη, άν δηλ. ο λόγος τó απαιτήση, θά τās τροποποιήσω πρώτος έγώ.

Σήμεραν νομίζω αναγκαίον να συστήσω εις άμφότερα μέν τὰ διαμαχόμενα μέρη σοβαρότητα, εις δέ την φρουράν τής καθαρευούσης και δύο άλλα εύκολώτερα και πολύ αναγκαιότερα πράγματα: δικαιοσύνην και ειλικρίνειαν. Δέν είναι σοβαρόν να νομίζη ή έφορεία ότι εις άλλιους μήνας θά κατορθώση να έχη έτοιμον ό,τι δέν κατώρθωσε να έτοιμάση τó έθνος εις αίώνα όλόκληρον. Δέν είναι ούτε σοβαρόν ούτε ειλικρινές να προσποιήται ή φρουρά τής καθαρευούσης ότι δύναται να κωδικοποιήση την καθαρεύουσαν, να την προφυλάξη δια συνταγματικής ρήτρας και να την παραδώση άκήρατον και άμόλυντον εις την έπερχομένην γενεάν. Δέν είναι ούτε δίκαιον ούτε συμφέρον εις τó έθνος ν' άνησυχούν οί κύριοι φρουροί τόν κόσμον διαρκώς με την τραγικήν άπόφασίν των να θυσιάσθωσιν ύπέρ τής καθαρευούσης. Θυσίαν εύλογον και εύκολον απαιτεί τó έθνος παρ' αὐτών να παύσουν να νομίζουν ότι αί σκέψεις των είναι δόγματα πίστεως και να ύποβληθούσιν εις τόν κόπον τής αναθεωρήσεως αὐτών ή να παρακολουθήσουν τουλάχιστον την συζήτησιν και να παύσουν τόν παράλογον θόρυβον. Δέν είναι ούτε δίκαιον ούτε συμφέρον εις τó έθνος να στιγματίζηται άμέσως ως έθνική προδοσία πάσα τάσις προς διόρθωσιν των εκπαιδευτικών πραγμάτων, αρκεί να είναι δυνατόν να πιστευθῆ ότι έπικρατεί έστω και ο παραμικρός κίνδυνος τής καθαρευούσης.

Γ.

Θά εισηρχόμην ήδη εις τó ζήτημα τής γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου, άν δέν μοι έφαινετο αναγκαίον να έπανορθώσω πρότερον άθψαν τινά παράλειψιν τής έφορείας του προτύπου δημοτικού σχολείου. 'Ελησμόνησε τους ξενοφώνους όμογενείς. Είχεν ύπ' όψιν τó σχολείον των όνειρων τής, σχολείον έλληνοφώνων πάντως, και ήτο έπομένως φυσικόν να μη μᾶς όμιλήση περι ξενοφώνων, άφ' οῦ μάλιστα και ή παιδαγωγική τής 'Ελλάδος φαίνεται ότι σχεδόν άγνοεί ακόμη την ύπαρξιν των όμογενών τούτων. Τὰ ειδολογικά τουλάχιστον στάδια τής διδασκαλίας, ή σαφεστερα εκδήλωσις τής συγχρόνου παιδαγωγικής σοφίας τής 'Ελλάδος, δέν έπεστρατεύθησαν ακόμη δια την γλωσσικήν διδασκαλίαν των ξενοφώνων όμογενών, άλλο δέ συνιστάται και διαφημίζεται σήμεραν διά τó έδαφος τούτο,

αί πλινθίδες και οί κύβοι τοῦ συστήματος τοῦ Froebel. Δέν εἶναι τοῦ παρόντος νά ἐξετάσωμεν τήν ποιότητα και τήν σκοπιμότητα τῶν δύο τούτων φαρμάκων. Ἐδῶ κυρίως μάς ἐνδιαφέρει τοῦτο, ὅτι προκειμένου περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νά ἔχωμεν πλήρη ἔννοιαν τῆς γλωσσικῆς ἀνάγκης, τήν ὁποῖαν τείνομεν νά θεραπεύσωμεν, πρέπει μὲ ἄλλας λέξεις νά γνωρίζωμεν ἀκριβῶς τί θέλομεν, ὅταν λέγωμεν ὅτι πρόκειται νά διδάξωμεν τήν γλώσσάν μας εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀφ' οὗ δὲ σήμερον δὲν πρόκειται πλέον μόνον περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Ὁμίλου, ἀλλὰ περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καθόλου, πρέπει νά ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῆς ἀνηλίκου γενεᾶς, πρὸς τήν ὁποῖαν ἀπευθύνεται τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἐπομένως ὄχι μόνον τήν ἀνηλίκον γενεάν τῶν ἑλληνοφώνων, ἀλλὰ και τῶν ἀλθανοφώνων, βλαχοφώνων, σλαβοφώνων, τουρκοφώνων, ἀρμενοφώνων και ἀραβοφώνων ὁμογενῶν.

Δέν ἔχομεν ἡμεῖς μόνον τὸ μειονέκτημα τῆς ἀλλογλωσσίας. Αὐτοὶ οἱ Γάλλοι, λαὸς θαυμαζόμενος, ὡς γνωστόν, διὰ τήν γλωσσικὴν ἐνδοτητά του ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, διακρίνονται ἐπίσης εἰς γαλλοφώνους και ξενοφώνους. Οἱ νέοι Ἑλληνας ἔχομεν τήν διάκρισιν ταύτην και ἐντὸς τοῦ κράτους και ἐκτὸς αὐτοῦ. Μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος και σχετικῶς πολὺ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἔχει ἀκόμη μητρικὴν γλώσσαν ἄλλην παρὰ τήν ἑλληνικὴν.

Ὁ πολὺς και ἐκλεκτὸς οὗτος ὁμογενὴς πληθυσμὸς ἐπιθυμεῖ σφοδρῶς νά προσθέσῃ εἰς τὰ γνωστὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἐθνισμοῦ του και τήν γλώσσαν. Ἐντονώτερον ἐκφράζει τήν ἐπιθυμίαν ταύτην ὁ καθηγητῆς κ. Μαργ. Εὐαγγελίδης: ὁ ἐκ ξενοφώνων γεννηθεὶς και ξενοφώνων ἕνα ζωηρότατον τρέφει ἐν τῇ ψυχῇ πόθον, δι' αὐτοῦ ζῆ και σὺν αὐτῷ ἀποθνήσκει, τὸν πόθον νά συνδεθῇ και διὰ τῆς γλώσσης μετὰ τῶν ὁμοφύλων (Περιοδ. Ξενοφάνης, Α', 549), ἀλλὰ και οἱ λόγοι τοῦ κ. Εὐαγγελίδου ἀποδίδουσι μέρος μόνον τῆς πραγματικότητος. Ζῆ εἰς ἀπόκεντρον χωρίον τῆς Μακεδονίας γέρων στεγαζόμενος σήμερον μὲ τὰς χήρας και τὰ ὄρφανὰ τῶν υἱῶν του εἰς σκοτεινὴν τρώγλην. Ἄλλοτε οὗτος ἐθαυμάζετο ὡς ἀρχηγὸς πολυμελοῦς και ἰσχυρᾶς οἰκογενείας, ὡς ζωντανὴ εἰκὼν πατριάρχου. Ἀλλὰ πρὸ τριετίας οἱ υἱοὶ του ἐφονεύθησαν εἰς λυσσώδη ἐπίθεσιν τῶν σχισματικῶν τῶν πέριξ χωρίων — εἰς μόνον ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος διὰ μέσου τῶν φλογῶν τοῦ πυρποληθέντος ἑλληνικοῦ σχολείου, ὁπόθεν και ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἡμύνετο, ἀλλὰ και οὗτος ἠκολούθησε τοὺς ἀδελφούς του μετὰ

ἕνα μῆνα — ἡ οἰκία του, ὅπως και ὄλαι αἱ οἰκίαι τῶν συγγενῶν και φίλων του, ἐπυρπολήθησαν. Δύσκολον εἶναι νά φαντασθῇ τις συγκινητικώτερον μαρτύριον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Καὶ ὁμως, δε μετὰ τήν τραγικὴν ταύτην καταστροφὴν ὁ μπέης τοῦ τόπου συνέβουλεψε φιλικῶς τὸν γέροντα νά ὑποχωρήσῃ πλέον εἰς τοὺς σχισματικούς τοῦ χωρίου και νά στείλῃ τοὺς μικροὺς ἐγγόνους του εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχολεῖον, ὁ γέρον ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασιν. Καὶ πῶς θὰ μάθουν, εἶπε, τότε τὰ ὄρφανὰ τήν ἑλληνικὴν γλώσσαν, χάριν τῆς ὁποίας ἀπέθανον οἱ πατέρες των! Γεγονότα τοιαῦτα δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῶν ξενοφώνων ἀδελφῶν. Τί εἶναι λοιπὸν ὁ πόθος, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλεῖ ὁ κ. Εὐαγγελίδης, ἀπέναντι τῆς τραγικῆς ἀποφάσεως, μὲ τὴν ὁποῖαν θυσιάζονται αἱ περιουσίαι και χύνεται τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν τούτων χάριν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης!

Πρὸ θυσίῶν τοσαύτης τραγικότητος ἔρχεται ὁ ἄνθρωπος εὐλόγως εἰς τὸν πειρασμὸν νά ἐξετάσῃ, ἂν μάς ἐπιτρέπεται νά δαπανώμεθα εἰς συζητήσεις και νομοθετήματα πρὸς περιφρούρησιν τῆς καθαρευούσης, ἀφ' οὗ δὲν κατωρθώσωμεν ἀκόμη ν' ἀναστήσωμεν εἰς τὰ χεῖλη τῶν ξενοφώνων ὁμογενῶν πληθυσμῶν τὴν γλώσσάν μας και ἀφήνωμεν τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν αὐτῶν ἐκτεθειμένην εἰς τόσον σοβαροὺς κινδύνους. Ἄλλ' εἶναι πρακτικὸν νά μὴ ὑποκύψωμεν εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦτον. Μᾶς ἀρκεῖ νά παραδεχθῇ ὁ ἀναγνώστης ὅτι εἶναι εὐλογον νά ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν και τοὺς ξενοφώνους ὁμογενεῖς, ὅταν σκεπτόμεθα περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Εἶναι ἄρα γε ἐπίσης εὐλογον νά ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν και τὴν ἐνδεχομένην ἐκ μέρους τῶν ξενοφώνων ἢ τῶν ἑλληνοφώνων προτίμησιν τῆς καθαρευούσης ἢ τῆς δημοτικῆς και ποῖον θὰ εἴχομεν νά ἐρωτήσωμεν πρὸς τοῦτο, τοὺς ἀνηλίκοις ἢ τοὺς ἐνηλίκοις τῆς συγχρόνου γενεᾶς, τὴν μαθητεύουσαν δηλ. ἢ τὴν διδάσκαλον γενεάν; θὰ φανῇ ἴσως περίεργος ἢ ἐρώτησις αὕτη, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖα πάντως θὰ ἠδυνάμην ν' ἀποδείξω ὅτι ὄχι μόνον δὲν βλάπτει, ἀλλὰ και ὠφελεῖ. Σήμερον λέγονται περὶ τούτου και γράφονται τὰ μάλλον ἀντίθετα πράγματα. Πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἔθνος και μάλιστα τὸ ξενοφώνον μέρος αὐτοῦ προτιμᾷ τὴν καθαρεύουσαν, ἄλλοι ὁμως ἐπίσης πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἔθνος προτιμᾷ τὴν δημοτικὴν. Καὶ πάλιν, πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ μικρὰ ἠλικία προτιμᾷ τὴν καθαρεύουσαν και ἄλλοι ἐπίσης πολλοὶ ἰσχυρίζονται τὸ ἐναντίον.

Δηλώσεις και ἀριθμητικαὶ ἐπιδείξεις τοιούτων ἰσχυρισμῶν δὲν εἶναι δύσκολοι. Κατὰ τὰς θλιβεράς ἡμέρας τῶν τελευταίων γλωσσι-

κῶν ταραχῶν δραστηριότητα εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνέπτυξεν ἰδίως ἢ φρουρὰ τῆς καθαρευούσης καὶ μέγα μέρος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ τύπου. Ἄλλ' εἶναι φανερόν ὅτι τὸν κατήφορον αὐτὸν ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσουν καὶ οἱ ἀντίθετοι, ἂν ἤθελον, καὶ τότε ἕκαστος φαντάζεται τί θὰ ἐγένετο. Ἄς ὑποθέσῃ π. χ. ὁ ἀναγνώστης ὅτι καθ' ἣν ἀκριβῶς ἡμέραν ἐπετρέπη παραλόγως εἰς τὸν κ. Μιστριώτην νὰ χρησιμοδοτήσῃ περὶ γλωσσικῶν πραγμάτων ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τοῦ Πανεπιστημίου μᾶς ἤρχετο ἐκ Παρισίων καὶ ὁ κ. Ψυχάρης ἀποφασισμένος νὰ μετρηθῇ μὲ τὸν κ. Μιστριώτην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ ἄς φαντασθῇ τί θὰ ἐγένετο. Δὲν γνωρίζω προσωπικῶς τὸν κ. Ψυχάρην, ἀλλ' ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐπιμονῆς του πείθομαι ὅτι θὰ ἔφερε τὸν κ. Μιστριώτην εἰς πολλὴν στενοχωρίαν. Ἄν μάλιστα ὁ κ. Ψυχάρης κατεδέχετο νὰ μιμηθῇ τὸν ἀντίπαλόν του καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, ἐσκέπτετο, ὅπως ἐκεῖνος, ὅτι ὁ σκοπὸς ἐξαγιάζει τὰ μέσα καὶ ὅτι χάριν τοῦ σκοποῦ ἐπιτρέπεται νὰ λέγῃ τις ὅχι ἀνακριθείας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνύπαρκτα πράγματα, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἢ ἐπίθεσις τοῦ κ. Ψυχάρη θὰ ἦτο νέα ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν διὰ τὸν κ. Μιστριώτην. Ἄλλὰ καὶ ἂν, ὡς ὑποτίθεται, ὁ κ. Ψυχάρης ἐφαίνετο ἐδλαθέστερος τοῦ ἀντιπάλου του πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οἱ ζωηρότεροι τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς θὰ διηροῦντο πάντως εἰς δύο στρατόπεδα καὶ θὰ ἐδοκιμάζετο ἡ ἀντοχὴ τῆς φυλῆς μὲ τὰ φονικώτερα ὄπλα. Οἱ ἀτολμότεροι θὰ κατέφευγον εἰς τὰς γειτονικὰς νήσους ἢ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλ' εἰς ἀντικατάστασιν θὰ μᾶς ἤρχοντο πολλοὶ ξένοι, ἰδίως ἱστορικοί, διὰ νὰ παρακολουθήσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν νέαν αὐτὴν στάσιν τοῦ νίκαι. Ἡ παρουσία τῶν ξένων ἐπιστημόνων θὰ ἐνεθάρρυνε καὶ τὸν ἐγχώριον ἐπιστημονικὸν κόσμον νὰ λάβῃ μέρος ἐνεργόν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ἐλέγξῃ ἀμειλίχτως τοὺς δύο πνευματικούς στρατηλάτας τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐξ εὐγενείας πρὸς τοὺς ξένους θὰ ἠλέγχετο πρῶτος ὁ κ. Ψυχάρης ἐπειγόμενος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Παρισίους, διότι ὁ κ. Μιστριώτης ὡς ἐντόπιος καὶ μᾶλλον οἰκίος θὰ ἠδύνατο ν' ἀκούσῃ καὶ βραδύτερον τὰ λάθη του. Ἄλλ' ὁ κ. Ψυχάρης δὲν μᾶς ἤλθε καὶ δὲν ἠκούσαμεν, εἰμὴ μικρὸν μόνον μέρος τῶν δυνατῶν ὁμολογιῶν γλωσσικῆς πίστεως, καὶ δὲν ἐθαυμάσαμεν, εἰμὴ τὴν παραγωγικότητα τῆς φαντασίας τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ τὸν πανικὸν τὸν καταλαβόντα τὰς διδασκαλικὰς τάξεις.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξευρεθῇ ἕδαφος συνεννοήσεως εἰς τὸ χάος τῶν γλωσσικῶν προτιμήσεων, ἀλλ' εὐτυχῶς διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δὲν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον νὰ λάβωμεν ὅπ' ὄψιν τὰς τοιαύτας προτιμήσεις.

Ἡ ἀνήλικος γενεὰ δὲν ἔχει τὸν λόγον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπως δὲν ἔχει τὸν λόγον καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δὲν εἶναι εὐλόγον νὰ ἐρωτᾶται, διότι δὲν δύναται καὶ νὰ μᾶς εἴπῃ τίποτε. Μιμῆται τοὺς ἐνηλίκους. Οὗτοι ὡς διδάσκαλοι δύνανται νὰ καταστήσωσιν ἀγαπητὸν εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν οἷονδῆποτε γλωσσικὸν τύπον, ἀρκεῖ νὰ χειρίζονται αὐτὸν εὐχερῶς καὶ ἀσφαλῶς καὶ ν' ἀκολουθῶσι κατὰ τὴν διδασκαλίαν στοιχειώδεις τινὰς διδακτικὰς ἀρχάς. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος νὰ ἐρωτήσωμεν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Καθῆκον ἔχομεν νὰ μελετήσωμεν τὴν σύστασιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἐκ τῆς μελέτης αὐτῆς ν' ἀρυσθῶμεν διδάγματα περὶ τοῦ καταλλήλου ὀλικοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας. Ἀναγνωρίζεται σήμερον ὅτι καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα δὲν συνάγονται οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐκ μόνῃς τῆς μελέτης τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἢ μελέτῃ αὐτῆ θεωρεῖται εὐλόγως μία τῶν εὐνοϊκῶν προϋποθέσεων τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας. Θὰ ἦτο ὁμοῦς προφανῶς μεγάλη εὐθῆεια νὰ ἐρωτῶμεν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τίνα τύπον τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς προτιμᾶ νὰ τὴν διδάξωμεν.

Πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν τοὺς ἐνηλίκους; Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο μᾶς ἐπιβάλλεται καταφατικὴ ἀπάντησις. Ἡ διδάσκαλος γενεὰ φαίνεται ὅτι δικαιούται νὰ ἔχῃ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸν λόγον, ἀλλὰ φαίνεται μόνον, κυρίως καὶ αὐτὴ δὲν δικαιούται νὰ ἔχῃ τὸν λόγον. Δικαιοῦται καὶ ὀφείλει, διὰ λόγους ἀναπτυχθέντας ἤδη ἀνωτέρω (σελ. 106), νὰ καθορίσῃ τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν ὡς γλώσσαν τῆς διδασκαλίας ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς ἄλλας γλώσσας πράγματι ξένας, ἢ καὶ ξένας διὰ τὴν ἔθνικὴν ψυχὴν, ὅποια π. χ. εἶναι σλαυικὰ τινὰ ἰδιώματα, τὸ κουτσοβλαχικὸν κτλ. Δικαιοῦται καὶ ὀφείλει νὰ καθορίσῃ τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν ὡς γλώσσαν τῆς διδασκαλίας ἐν ἀντιθέσει καὶ πρὸς φάσιν τινὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἄλλην παρὰ τὴν σημερινήν. Ἡ ἄλλη αὕτη φάσις δυνατὸν νὰ εἶναι παλαιά, δυνατὸν ὁμοῦς νὰ εἶναι καὶ πολὺ νεωτέρα, ὅπως π. χ. ἢ γλώσσα τοῦ μακαρίτου Κόντου, ζῶσα σήμερον μόνον εἰς τὸν κάλαμον ὀλίγων τινῶν θαυμαστῶν τῆς παραλόγου ἀρχαιομανίας τοῦ μακαρίτου καὶ εἰς τὸ στόμα οὐδενός, δυνατὸν δὲ καὶ νὰ κυφοροῖται ἀκόμη, ὅπως ἢ γλώσσα τοῦ κ. Ψυχάρη. Γλώσσας λοιπὸν πράγματι ξένας ἢ ξένας πρὸς τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν καὶ φάσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἄλλας παρὰ τὴν σημερινήν, ἀδιάφορον ἂν εἶναι παλαιαὶ ἢ νέαι ἢ κυφοροῦμεναι ἀκόμη, δικαιούται καὶ ὀφείλει ἢ σύγχρονος γενεὰ νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ ὡς τὸ κοινὸν ὄργανον τῆς συνεννοήσεως τοῦ

ἔθνους, διότι καὶ δὲν εἶναι πράγματι, καὶ ἐπομένως δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ εἴπῃ πρὸς τοὺς διδασκάλους: γλώσσα τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ.

Ἄλλὰ δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Προσθέτει: προτιμῶ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τύπον τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς διὰ τὸ σχολεῖον, ἐπιβάλλω τὴν ἀμιγῆ χρῆσιν τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ τύπου τῆς γλώσσης ταύτης εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ ἀποκλείω τὴν χρῆσιν ἄλλου τινὸς τύπου. Ἡ πρόσθετος αὕτη ἀξίωσις εἶναι θεμελιώδες λάθος. Διότι ἡ σημερινὴ μορφή τῆς ἑθνικῆς γλώσσης δὲν εἶναι νέα τις ἀλήθεια ἢ νέα τις διάταξις ἀληθειῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης, νέα τις ἐφαρμογὴ ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν ἢ νέα τις ἀντίληψις θρησκείας καὶ τρόπου τοῦ βίου, πράγματα δηλαδὴ, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐδικαιούτο ἡ διδάσκαλος γενεὰ νὰ σκεφθῆ, ἂν πρέπει ἢ συμφέρει νὰ τὰ διδάξῃ εἰς τὴν ἐπερχομένην. Ἐπὶ πλέον, δὲν εἶναι τι ἐκτὸς τῆς σήμερον κοινῆς γλώσσης ἢ ἐκτὸς τῆς ἐνγλήκου γενεᾶς κείμενον, πρᾶγμα ἐπομένως, τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατο αὕτη κατὰ βούλησιν νὰ μεταχειρισθῆ ἢ ν' ἀποφύγῃ, ἀλλ' ἀποτελεῖ αὕτη τὴν ψυχὴν τοῦ κυρίου ὄργανου τῆς συνεννοήσεώς της. Ὑπὸ ταύτην τὴν μορφήν ζῆ σήμερον ἡ κοινὴ ἑθνικὴ γλώσσα, ἄνευ τῆς μορφῆς ταύτης δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ζῶσα. Ἦτο δυνατόν ὑπὸ ἄλλους ὄρους ἢ κοινὴ ἑθνικὴ γλώσσα νὰ ἔχῃ καὶ διάφορον τύπον, πλησιέστερον πρὸς τὴν δημώδη ἢ καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τὸ πρῶτον θὰ ἦτο φυσικώτερον καὶ ἐπομένως πιθανώτερον. Ἦτο δυνατόν ὑπὸ ἄλλους ὄρους νὰ ἔχωμεν καὶ μητρικὴν γλώσσαν ἐντελῶς ξένην πρὸς τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν, ὅπως ὁ τόσον πολὺς καὶ τόσον ἐκλεκτὸς ξενόφωνος ὁμογενὴς πληθυσμὸς. Πάντα ταῦτα ἦσαν δυνατά, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλους ὄρους σήμερον ἀποκλείονται. Προβλέπεται διὰ τὸ μέλλον, ἀκριβέστερον, ἐλπίζεται ἐκ τῆς σημερινῆς γενικῆς τάσεως τοῦ ἔθνους ἢ βαθμιαία ἄριστι ἢ ἐλάττωσις τῆς διαφορᾶς τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 109 κέξ.), ἀλλ' ἡ ἐκπαίδευσις δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ, εἰμὴ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς σήμερον. Ἄν ἔκαμνε τὸ λάθος ν' ἀρνηθῆ τὴν ἀναγνώρισιν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ πράγματι κοινοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου τῆς σήμερον, θὰ ἔχανε τὴν μόνην ἀσφαλῆ γλωσσικὴν βᾶσιν τῆς συνεννοήσεως καὶ θὰ ὑπεβάλλετο παραλόγως εἰς τὸν πρόσθετον κόπον νὰ δημιουργήσῃ ἐξ ὑπαρχῆς ἢ μετασχηματίσῃ τὸ μὴ ἀναγνωριζόμενον μέρος κατὰ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γλωσσικὴν θεωρίαν. Ἡ μόνη λοιπὸν εὐλογος ἀπάντησις εἰς τὴν πρόσθετον ταύτην ἀξίωσιν θὰ ἦτο ὁ γέλω, ἀλλ' ἐκ

χρονίας πλάνης δὲν γελῶμεν, καταντῶμεν εἰς δαρμούς καὶ αἱματοχυσίας καὶ μορφάζομεν ὡς μάρτυρες ἢ σωτῆρες τοῦ ἔθνους, ἐν ᾧ εἶναι τόσον ἀπλή καὶ τόσον φανερά ἡ ἀλήθεια, ὅτι κατ' ἀνάγκην θὰ μεταδώσωμεν εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν ὡς ὄργανον συνεννοήσεως ἐκεῖνον τὸν γλωσσικὸν τύπον, τὸν ὅποιον πράγματι μεταχειρίζομεθα. Πλέον τοῦτου οὐδεὶς θὰ ἐδικαιούτο ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς διδασκάλου γενεᾶς, διότι καὶ οὐδεὶς ὑποχρεοῦται ἢ δύναται νὰ δώσῃ περισσότερον ἄφ' ἑ, τι πράγματι ἔχει. Ὁ ἀναγνώστης θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἀφήνω προσωρινῶς ἀνεξέταστον τὸ συναφές ζήτημα, τίνα λογοτεχνικὰ μνημεῖα διδάσκονται ἢ πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὸ σχολεῖον. Σπεύδω νὰ ἄρω τὰ μεγαλύτερα προσκόμματα τῆς συνεννοήσεως καὶ ἐνόμισα πρακτικώτερον ν' ἀπλοποιήσω τὸ ζήτημα προσέχων ἰδιαίτερος εἰς τὴν γλώσσαν ὡς ὄργανον τῆς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν διδασκαλίαν συνεννοήσεως. Τί λοιπὸν ἀπλούτερον τοῦτου, ὅτι ἡ διδάσκαλος γενεὰ δὲν δύναται νὰ δώσῃ περισσότερον ἄφ' ἑ, τι πράγματι ἔχει;

Ὁ ἀπλοῦς οὗτος λόγος μᾶς ἠνάγκασεν ἀνωτέρω (σελ. 113) ν' ἀποκρούσωμεν πᾶσαν σκέψιν περὶ ἀποκλεισμοῦ τῆς καθαρουούσης ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ὁ αὐτὸς λόγος θὰ μᾶς ἠνάγκαζε πολὺ περισσότερον ν' ἀποκρούσωμεν καὶ τὴν ἀντίθετον ἀξίωσιν, ἄφ' οὗ ἡ καθαρουούσα ζῆ, ὡς γνωστὸν, μόνον εἰς τὸν κάλαμον καὶ τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν. Ἀλλὰ νομίζω πρακτικώτερον ν' ἀποδείξω πλέον τι τούτων, ὅτι δηλαδὴ πᾶσα συζήτησις τῆς διδασκάλου γενεᾶς περὶ τοῦ διδακτέου γλωσσικοῦ τύπου εἶναι ὄχι μόνον περιττὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς.

Συζήτησις τοιαύτη γινομένη εἴτε ὑπὲρ τῆς καθαρουούσης εἴτε ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς προϋποθέτει πράγματα ἀνύπαρκτα σήμερον καὶ ἀδύνατα καθόλου ἢ σήμερον τοῦλάχιστον ἀδύνατα. Γινομένη ὑπὲρ τῆς καθαρουούσης προϋποθέτει γενικὴν τὴν χρῆσιν τοῦ τύπου τοῦτου, προϋποθέτει ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἐκφρασθῶμεν εἰς πᾶσαν τοῦ βίου περιστασίαν διὰ τοῦ τύπου τοῦτου καὶ ἐπομένως ἡ ἐφαρμογὴ τοιαύτης ἀπαιτήσεως προαπαιτεῖ πράγματα ὑπερβαίνοντα τὴν γλωσσικὴν ἡμῶν δύναμιν. Διδάσκαλος μὴ κατέχων τελείως καὶ μὴ χειριζόμενος ἀδιάστως καὶ σχεδὸν αὐτομάτως τὴν διδακτέαν γλώσσαν θεωρεῖται δικαίως πολὺ κακὸς διδάσκαλος, τοιοῦτος δὲ θὰ ἦτο κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ σύγχρονος γενεὰ ἢ προβαίνουσα εἰς τὸ λάθος νὰ ἐπιδιώξῃ ἐν τῇ ἐκπαίδευσί τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῆς καθαρουούσης. Σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἀληθεύουσι καὶ περὶ συζητήσεως τοιαύτης γινομένης ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς. Ὁ ἰσχυρισμὸς λοιπὸν, ὅτι ἐν τῇ

ἐκπαιδεύσει επιβάλλεται ἡ ἀποκλειστικὴ χρῆσις τῆς καθαρευούσης ἢ τῆς δημοτικῆς εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀδικαιολόγητος. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν αἰρεῖ καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι εἶναι δυνατόν δι' ἐπιμόνου ἐργασίας νὰ δημιουργηθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις ὑπὲρ τοῦ πρώτου ἢ τοῦ δευτέρου γλωσσικοῦ τύπου. Ἄν ἀπεδεικνύετο ὅτι ἐλπίδες τοιαῦται δικαιολογοῦνται, εὐλογον μὲν θὰ ἦτο καὶ τότε νὰ μὴ χάσῃ ἡ ἐκπαίδευσις τὴν σήμερον ἀσφαλῆ βᾶσιν τῆς συνεννοήσεως πρὶν δημιουργηθῶσι πράγματι ὑπὸ τοῦ ἔθνους αἱ ἐλπίζόμεναι προϋποθέσεις, ἀλλ' ὡς ὑπόδειξιν κατευθύνσεως τῆς διδασκάλου γενεᾶς ἐν τῇ χρῆσει τῆς γλώσσης δὲν θὰ ἐδικαιούτο τις ν' ἀποκρούσῃ ἀπολύτως τοιοῦτόν τινα ἰσχυρισμόν. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως, ἐπαναλαμβάνω, δὲν θὰ ἐμειοῦτο ἡ ὑποχρέωσις ἡμῶν νὰ στηριχθῶμεν ἐν τῇ ἐκπαίδευσί εἰς τὸ σημερινόν γλωσσικόν καθεστῶς ὡς βᾶσιν συνεννοήσεως, διότι ἡ ἀπόδειξις θὰ ἦτο κυρίως δικαιολογία κατευθύνσεως τῆς διδασκάλου γενεᾶς, ἐμμέσως ὅμως θὰ ἐπήγαγε καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τὸ κέρδος, ὅτι θ' ἀπεσοβέτο ἢ θὰ ἠλαττοῦτο τοῦλάχιστον ὁ διαρκὴς σήμερον κίνδυνος νὰ περισπᾶται ἡ ἐκπαίδευσις ὑπὸ τῶν θορυβωδεστέρων ἐκδηλώσεων τῶν γλωσσικῶν συμπαθειῶν τῆς διδασκάλου γενεᾶς καὶ νὰ μὴ ἀφιερῶν ἄκεραίαν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ τόσο ἀλλως δύσκολον ἔργον τῆς. Οἱ γνωρίζοντες τὰ πράγματα θ' ἀναγνώρισουν ὅτι τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀσήμαντον κέρδος διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν.

Εἶναι λοιπὸν εὐλογον νὰ νομίζῃ τις δυνατόν καὶ εὐκολον ἢ ταχέειαν τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων τούτων καὶ εἶναι ἐπομένως σκόπιμος τοιαύτη τις τάσις τῆς διδασκάλου γενεᾶς; Ὁ τοῦτο ἐξετάζων πρέπει νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ μὴ παρασυρθῇ ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀδυναμίαν, καθ' ἣν «ὅ τις βούλεται, τοῦτο καὶ οἴεται εἶναι», νὰ παρακάμψῃ ἐπιμελῶς τὸν σκόπελον τῶν γλωσσικῶν συμπαθειῶν του καὶ νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πράγματα, τί βλέπει καὶ τί φαίνεται ἐξ ὧν βλέπει δυνατόν καὶ ὄχι τί θὰ ἐπεθύμει νὰ ἐβλεπεν ἢ νὰ ἐφαίνετο δυνατόν¹.

¹ Τὴν ἀπαραίτητον ταύτην προϋπόθεσιν τοιαύτης ἐξετάσεως ἐπίστευον μέχρις ἐσχάτων ὅτι ὁ ἀναγνώστης εὗρσκει παρ' ἑμοί, πρὸ τινῶν ὅμως ἡμερῶν συνάδελφος ὄλιγος ἄγνωστος εἰς ἐμέ, ὁ νῦν βουλευτὴς κ. Πατσουράκος, διασυρίσθη ἐπισήμως καὶ μετὰ συγκινητικῆς ἀγανακτήσεως τὸ ἐναντίον. Ἐνόμισα λοιπὸν ὅτι μοι ἐπεβάλλετο νὰ ἐξετάσω τὸν ἰσχυρισμόν τοῦτον καὶ ἐξετάσας ἐπέισθη ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται κἀν νὰ θεωρήσω τὸν συνάδελφον υπεύθυνον δι' ὅσα λέγει καὶ ἐπὶ πλέον, ὅτι πᾶσα μου ἀπόπειρα νὰ τὸν διαφωτίσω περὶ τῆς ἀτυχίας του θὰ ἦτο ἄσκοπος. Τὸν ἀπερρόφησεν ὁ ζῆλος νὰ συμπληρώσῃ τὸν κατάλογον τῶν ἀνδραγαθησάντων

Ἡ ἐλπίς, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῶσιν αἱ εἰρημέναι προϋποθέσεις, θὰ ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ γλῶσσα μεταβάλλεται. Δὲν εἶναι νέα ἡ παρατήρησις αὕτη, μόνον ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς ἐγενικεύθη περισσότερο ἐσχάτως. Ἄλλ' ἐν τῷ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐπιστήμης ἔχουν τὴν ὠραίαν ιδιότητα νὰ ἐξωραϊζῶνται διαδιδόμενα καὶ νὰ πολλαπλασιάζωνται ἀντὶ νὰ ἐλαττοῦνται, ἡ παρατήρησις αὕτη ἐγενικεύθη μὲν ἀναμφιβόλως, ἀπ' οὗ σχεδὸν ἕκαστος πλέον δύναται ἢ φιλοτιμεῖται νὰ μᾶς εἴπῃ ὀλίγας λέξεις περὶ ἐξελίξεως τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἀντὶ διαδοθεῖσα ν' αὐξηθῇ καὶ ἐξωραίσθῃ, περιστάλη καὶ παρεμορφώθη εἰς τὸ ἀληθοφανὲς ψεῦδος, ὅτι ἡ γλῶσσα δύναται νὰ λάβῃ εὐκόλως οἰονδήποτε τύπον θελήσωμεν ἡμεῖς, καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην χρησιμεύει κατ' ἐπανάληψιν ὡς ἡ ἐπιστημονικὴ δῆθεν δικαιολογία παραλόγων καὶ ἐξευτελιστικῶν διὰ τὸ ἔθνος διαπληκτισμῶν. Τὸ ἔκτροπον τοῦτο φαινόμενον ἐξηγεῖται ἐν μέρει ἐκ τῶν προσωπικῶν ὑπολογισμῶν, οἵτινες τόσο εὐκόλως θολῶνουν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου, καὶ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ βαθμοῦ τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους, ἕνεκα τοῦ ὁποίου αἱ τόσο ἄλλως νοήμονες καὶ τόσο φιλοπάτριδες λαϊκαὶ τάξεις γίνονται θύματα τῶν πονηρῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐξηγεῖται τελείως, ἂν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐλέχθη ἐπίσης ἐντόμως πρὸς ὄλιγους τὰς διευθύνσεις. Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν σκέψιν ταύτην κατωτέρω (σελ. 136). Μόνον ἐκ τῶν τριῶν τούτων λόγων ἐξηγεῖται ἐντελῶς τὸ λυπηρὸν φαινόμενον, ὅτι, παρ' ὅλην τὴν περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης πολυλογίαν τῆς Διπλῆς Βουλῆς, εἰς ἕν μόνον σημεῖον παρετηρήθη συμφωνία τις, εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ γλῶσσα μεταβάλλεται, πρὸς ποῖαν κατεύθυνσιν ὅμως εἶναι καὶ δυνατόν ἢ συμφέρον εἰς τὸ ἔθνος νὰ γίνῃ ἢ νὰ ἐπιδιωχθῇ τοιαύτη τις μεταβολή, εἰς τοῦτο οὐδὲ σικὰ συμφωνίας παρετηρήθη. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τοὺς φρονίμους λόγους τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὀλίγων τινῶν βουλευτῶν, οἵτινες ὅμως ἕκαμαν καὶ τὴν ὀλιγωτέραν ἐντύπωσιν, ἡ πλειοψηφία τῆς Διπλῆς Βουλῆς ὠμίλει καὶ ἐμόρφωζεν ὡς ἠθοποιός. Ἐπανελάμβανε μετὰ στόμφου ἢ ἐσχολίαζεν εὐμενῶς τοὺς παραλογισμοὺς τῆς ἐπιτροπῆς τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης καὶ ἐχειροκρότει τὴν κακοπιστίαν. Οἱ σπουδαιοφανέστεροι τῶν συνηγόρων τοῦ λυπηροῦ τούτου παροξυσμοῦ παρεσύρθησαν ἐκ τῆς εὐλόγου ἢ

συγγενῶν του καὶ δὲν ἔχει τὸν καιρὸν ν' ἀναγινώσκῃ μὲν εὐκαιρεῖ ν' ἀκούσῃ παρὰ φίλων, τίνες ἀκόμη ἔχθροί των ὑπολείπονται πρὸς καταγγελίαν. Ἐπὶ τοῦς ὄρους τούτους δικαιοῦμαι, νομίζω, νὰ θεωρήσω τὸν ἰσχυρισμόν τοῦ συνάδελφου ἀνάξιον προσοχῆς καὶ νὰ εἰσαίλω εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ προκειμένου ζητήματος.

τυχαίας συμπαθείας των πρὸς τούτον ἢ ἐκείνον τὸν ποιητὴν ἢ συγγραφέα ἢ καὶ ἐκ μιᾶς ἢ δύο παρατηρήσεων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ εἰς τὴν ἀτελεῖα ταύτην ἐπαγωγὴν δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ στηρίζουν τοὺς τολμηροτέρους ἰσχυρισμοὺς ἢ ἐθεώρησαν καὶ πᾶσαν σκέψιν περιττήν, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ ζητήματος πίστεως, καὶ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ προσφέρουν πρῶτοι τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης διατυποῦντες ὀρισμέναις προτάσεις πρὸς περιφρούρησιν τῆς καθαρευούσης¹.

¹ Ἡ γλωσσικὴ ἔμνη ἐπιφελουμένη ἀτυχὸς τινος προτάσεως τοῦ διδασκάλου μου κ. Γ. Χατζιδάκι δημοσιευθείσης εἰς τὸ «Ἐμπρὸς» τῆς 28 Φεβρουαρίου 1911 ἠθέλησε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ καὶ αὐτὸν ὡς συναγωνιστὴν τῆς. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸν ἀκριβῆ χαρακτήρισμόν τοῦ πράγματος δίδει τὸ κατωτέρω ἄρθρον μου, δημοσιευθὲν εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» τῆς 9 Μαρτίου 1911.

Μετὰ τὴν νίκην. — Τὸ «Ἐμπρὸς» τῆς παρελθούσης Τετάρτης παρατάσσει τὰς εἰκόνας δύο καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν κ. κ. Γ. Μιστριώτου καὶ Γ. Χατζιδάκι, ὡς τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης.

Χάριν τῆς ἀληθείας ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ κ. Μιστριώτης ἀδικεῖται. Ὁ κ. Χατζιδάκις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης ὡς ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν του πεποιθήσεων, γνωστῶν ἀπὸ πολλοῦ καὶ ἐκ τῆς μακρᾶς διδασκαλίας του καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων του, εἶναι δὲ καὶ πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγένετο δεκτὸς εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης, διότι ὁ κ. Μιστριώτης δὲν εἶχεν ἀκυρώσει ἀκόμη τὴν γνωστὴν ἀπόφασίν του, καθ' ἣν ὁ κ. Χατζιδάκις ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆται ὑποπτος ὡς ἀρχιμαλλιαρὸς. Ἐπειτα τί ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τούτον τῆς πίστεως ὁ κ. Χατζιδάκις; Χωρὶς θόρυβον, δημοσκοπίαν καὶ συλλαλητήρια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τοιοῦτος ἀγῶν, εἰς δὲ τὴν χρῆσιν τῶν δπλῶν τούτων εἶναι γνωστὸν πῶσον συμπάθειαν καὶ δεξιότητα ἔχει ὁ κ. Μιστριώτης, ἐν ᾧ ὁ κ. Χατζιδάκις δὲν ἔχει οὔτε τὴν ὄρεξιν οὔτε τὸ χάρισμα νὰ συγκινή τὰ πλήθη. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ σεβαστοῦ διδασκάλου μου κ. Χατζιδάκι πολὺ ἀδικῶς ἐτέθη πλησίον τῆς εἰκόνας τοῦ κ. Μιστριώτου. Ἡ τιμὴ τῆς νίκης ἀπομένει ἀκεραία εἰς τὸν δεῖτερον. Μετὰ τινὰ χρόνον, ἂν εἶναι πεπωμένον νὰ μεταβληθῶσιν ἐν τῇ μεταξύ οἱ ὅροι τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ νὰ ἐπισκοπισθῆ κᾶπως ἡ ἀνάμνησις τῆς σήμερον κρατούσης ἐκεί μακαριότητος, ἐπιφυλάσσεται εἰς τὸν κ. Μιστριώτην καὶ μεγαλύτερα ἀκόμη τιμῆ. Ὁ κόσμος θὰ νομίσῃ ἀνεξήγητον τὴν σημερινὴν παντοδυναμίαν τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ εἶναι πολὺ ἐνδεχόμενον νὰ προσκρούσῃ καὶ εἰς τὴν ἐγνωσμένην μετριοφροσύνην τοῦ κ. καθηγητοῦ, ἀναγκαζόμενος νὰ δεχθῆ προφητικὰς ἐξάρσεις καὶ θαύματα εἰς τοὺς λόγους, τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς ἐπιτυχίας του.

Ἄλλὰ σήμερον τὸ ἔκτροπον φαινόμενον ἐρμηνεύεται ἀπλούστερον ὡς δημοῦργημα τῆς ἐνόχου ἀνεκτικότητος καὶ ἄλλων ἴσως, πρῶτιστα ὅμως τῶν ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ συναδέλφων τοῦ κ. Μιστριώτου. Γνωρίζω καλῶς ποίαν γνώμην ἔχουσιν οἱ κ. καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ τοῦ τρόπου καθόλου τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ συναδέλφου των. Ἐν τούτοις ἐπιστή-

Συνοφίζω ἤδη, τί ἀληθεύει κατὰ τὴν ἀντιληψίν μου περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς γλώσσης. Δὲν τολμῶ βέβαια νὰ φαντασθῶ κἂν ὅτι πρῶτος ἢ μόνος ἐγὼ βλέπω τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ ζήτημα τούτο, δὲν δυσκολεύομαι δὲ νὰ ὁμολογήσω καὶ τὸν φόβον μου, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπατώμαι εἰς λεπτομερείας καὶ νὰ ἐκφράζωμαι ὡς ἐκ τούτου δριμύτερον τοῦ δέοντος περὶ προσώπων τινῶν. Ἄλλ' ἔχω τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὸ σύνολον, ἡ οὐσία δηλ. τῶν κατωτέρω σκέψεων, δὲν ἐπιδέχεται σοβαρὰν ἀντίρρησιν.

μονες αὐτοὶ θωρακισμένοι μὲ τὸσον κύρος καὶ ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουν τὸ θάρρος τῆς γνώμης των ἀνέχονται τὸν κ. Μιστριώτην νὰ μορφαίξῃ καὶ νὰ διατάσῃ ὡς Πάπας εἰς ζητήματα, ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἀγνοεῖ ἐντελῶς τὸ ὄνομά του. Ἡ ἔνοχος ἀνεκτικότης των ἔφερε τὸν γηραιὸν καθηγητὴν εἰς τὴν ἀξιοθρήνητον θέσιν νὰ νομίσῃ ὅτι ἔχει τὸ μονοπώλιον τῆς ὀρθοφροσύνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοπατρίας καὶ νὰ μὴ βλέπῃ ὅτι κατήντησε νὰ θεωρηθῆται καὶ νὰ χρησιμοποιοῖται ὡς πρόχειρον φόβητρον. Πῶς ἐξηγεῖται ἄλλως ὅτι λόγος αὐτὸς καυχώμενος ὅτι στηρίζει πᾶσαν σκέψιν καὶ ἐνεργείαν του εἰς τὸν Πλάτωνα εὐχαριστεῖται τὸσον εἰς τὸν θόρυβον καὶ τὰ συλλαλητήρια, ἐν ᾧ ὁ Πλάτων ἐδίδαξε καὶ ὀλιγώτερον στενοῦς του φίλους ὅτι ἡ ἀλήθεια οὔτε εὑρίσκεται οὔτε διδάσκεται μὲ θορυβώδη μέσα; Ἦτο στοιχειώδης καθῆκον τῶν κ. καθηγητῶν καὶ ἀπέναντι τοῦ συναδέλφου καὶ ἀπέναντι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀπέναντι τοῦ ἔθνους νὰ ὑποδείξουν ἐγκαίρως εἰς τὸν πλανώμενον συναδέλφον τὴν θέσιν του. Τώρα δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττωταί, διότι ὁ κ. Μιστριώτης μορφαίξει ἄλλοτε ὡς Πάπας καὶ ἄλλοτε ὡς Κλέων, ὅπως ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττωταί, ἂν αὐριον δημοκόπος ὑποδηματοποιὸς ἢ ἄλλος τις τῶν ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου σχηματικῶν βέβηλα τῆς κοινῆς γνώμης ἰσχυρὸν καὶ ἀπατήσῃ διὰ συλλαλητηρίων τὴν παῦσιν τοῦ κ. Μιστριώτου ἰσχυρίζόμενος μὲ στόμφον ὅτι, καθ' ἣ βεβαιούσιν αὐτὸν ἔμπιστοι φίλοι, ὁ κ. Μιστριώτης εἶναι ἀνάξιος νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τοῦ καθηγητοῦ, διότι παρερμηνεύει τοὺς Ἑλληνικὰς συγγραφεῖς, πρᾶγμα ἄλλως ὄχι καὶ ἐντελῶς ἀνακριβές.

Ἄλλ' ἰδιαίτερον ὄλωσ ἐυθύνῃν ὑπέχει διὰ τὰ λυπηρὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἡμερῶν ὁ σεβαστὸς διδασκάλος μου κ. Χατζιδάκις. Τὸ ἔθνος ἐδικαιοῦτο ν' ἀκούσῃ σαφῆ καὶ ἀπερίστροφον τὴν γνώμην του. Ἡ δικαιολογία ὅτι ἀνέπτυξεν ἤδη πρὸ πολλοῦ καὶ λεπτομερῶς τὴ σκέπτεται δὲν θὰ εἶχεν ἐδῶ τὸν τόπον. Ὁ κόσμος εἰς τὰς θλιβεράς ἡμέρας τῶν παραχθῶν δὲν ἀναγινώσκει βιβλία. Ἀδὴ ἡ Βουλὴ ἢ ὑποχρεωμένη νὰ ἐκφέρῃ ὑπευθύνως γνώμην ἀπεδείχθη ὅτι δὲν τὸν ἐμελέτησεν. Ἐπρεπε καὶ ἠδύνατο ὁ διδάσκαλός μου νὰ προλάβῃ τὸ κακόν. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου περὶ μὲν τοῦ παραλόγου θορυβοῦ τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ τινῶν ἄλλων συναδέλφων του ἐσιώπησεν, ἔγραψε δὲ μόνον ὀλίγας λέξεις εἰς τὰς «Ἀθήνας» περὶ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου καὶ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «οὔτε εἰς αὐτὸν ἐπιτρέπεται πλέον ἢ περαιτέρω συζήτησις οὔτε ἐπιπλοῦς τῆς συζήτησεως ὑπάρχει οὔτε ὠφέλειά τις ἐκ τῆς ταιαυτῆς συζήτησεως δύναται νὰ προσέλθῃ». Ὁ κ. Χατζιδάκις μὲ γνωρίζει καλῶς καὶ ἐπιζῶ ὅτι δὲν θὰ μὲ παρεξηγήσῃ. Δὲν ἀμφισβητῶ τὸ δικαίωμα τοῦ διδασκάλου μου νὰ διαφωνῇ πρὸς τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὀμιλον, ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος ἐδή-

Είναι ἀληθές ὅτι ἡ γλῶσσα ἐξελισσεται συμμεταβαλλομένη μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ ὑφ' οὗς τοῦλάχιστον δρους ζῆ καὶ μεταδίδεται σήμερον ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι οὔτε ἀπότομοι οὔτε συχναί. Γίνονται ληληθότως καὶ κατὰ μικρόν.

Ἡ γλῶσσα ζῆ κυρίως εἰς τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων, λέγεται, λαλεῖται, τοῦτο εἶναι ἡ ζωὴ τῆς. Ἡ γραπτὴ διατύπωσις τῆς γλώσσης εἶναι εἰκὼν χαρασσομένη διὰ πρακτικούς ἢ καλλιτεχνικούς λόγους καὶ μετὰ δυσκολίας ἀποδίδει τὴν πραγματικὴν ζωὴν ὀλόκληρον καὶ δταν ἀκόμη ὁ γράφων ἐπιδιώκῃ τοῦτο. Πᾶσα γλῶσσα ἢ μορφὴ γλώσσης μὴ χρησιμεύουσα ὡς ὄργανον προφορικῆς συνεννοήσεως δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ζῶσα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν τοιαύτη γλῶσσα ἢ τοιαύτη μορφὴ γλώσσης νὰ εἰσέλθῃ ἀμετάβλητος εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν, δὲν εἶναι δυνατόν δηλ. γλῶσσα ἢ μορφὴ γλώσσης μὴ δμιλουμένη, ἀλλὰ μόνον γραφομένη, νὰ διαδοθῆ ἀναλλοίωτος πέραν στενοῦ τινος κύκλου ἀνθρώπων εἰδικώτερον περὶ αὐτὴν ἀσχολουμέ-

λωσα ὅτι διαφανῶς εἰς τόσον θεμελιώδη ζητήματα, ἀλλὰ τολμῶ νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ κ. Κατζίδακις δὲν ἐξέλεξεν οὔτε τὴν καταλληλοτέραν περίστασιν οὔτε τὸν καταλληλότερον πρὸς τοῦτο τρόπον. Ἡ κρίσις τοῦ ὑπῆρξε μονομερῆς καὶ ἀδικος καὶ ἀφήκε νὰ ἰκνοῦνται ὅτι πιστεύει πράγματα ἀδύνατα, ὅτι δηλ. λόγοι, οἷα τὰ μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου, προσέφυλῃσαν τὴν γνώμην των εἰς τὸ Προεδρεῖον ἢ ὅτι τὸ Προεδρεῖον κατὰ τὴν δημοσίᾳ πλέον γινόμενην συζητήσιν ἀκούει ἢ θ' ἀκούσῃ μόνον ὅ, τι δημοσιεύει ὁ κ. Δελμοῦζος ἐνυπογράφως, ἐπομένως ὡς ἀτομικὴν τοῦ γνώμην. Ὁ κ. Κατζίδακις θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης οὔτε τὸν Ὀμιλον ἐφώτισεν οὔτε τὴν κοινὴν γνώμην, ἔδωκε δὲ μόνον εὐπρόδοκτον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ἀγῶνος τοῦ κ. Μιστριώτου. Καὶ ἀντελήφθη μὲν τοῦτο, ἀλλὰ κατόπιν ἔορτής, ὅτι δηλ. ὁ κ. Μιστριώτης ἐμαίνετο πλέον, ὠνεύρετο τὰς ἡρωϊκὰς σκηνὰς τοῦ Ἐθαγγελίου καὶ τῆς Ὁρσεσίας καὶ ἠπείλει ν' ἀναστατώσῃ τὸν κόσμον. Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν παρουσιάσθη ὡς ἡ αὐθεντία τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποῖαν ἀνυπομόνωσ περιέμενε ν' ἀκούσῃ ὁ κόσμος. Ἐφοδῆθη τὸ αἰματοκύλιον, ἐνόμισεν ὅτι ἐπρεπεν οὕτως ἢ ἄλλως νὰ κατευθάσῃ πλέον τὰ πνεύματα καὶ ἔσφιξεν εἰς τὸ μέσον μιαν πρότασιν, ἵνα λήξῃ ἡ παραλόγως δημοωργηθεῖσα κρίσις. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ κ. Κατζίδακις λυπεῖται διὰ τὴν πρότασιν του, ὅπως λυπεῖται προφανῶς καὶ ὁ ὑπέρροχος συμπολίτης του, ὁ κ. Βενιζέλος, διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς. Ἀλλ' ἂν ὁ Κυβερνήτης ἠδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένος χάριν τῆς τάξεως νὰ δεχθῆ τὴν προταθεῖσαν λύσιν, ὁ ἐπιστήμων δὲν εἶχεν οὔτε τὸ καθῆκον οὔτε τὸ δικαίωμα νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο. Καθῆκον καὶ δικαίωμα εἶχε νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι μία καὶ μόνη, τὴν ὁποῖαν ἐδίδαξεν εἰς τὸσους μαθητὰς του καὶ ἀνέπτυξεν εἰς τὰ βιβλία του, ἢ δὲ Βουλῇ τότε, ἐπιτηδειότερα τοῦ διδασκάλου μου εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξοικονόμησιν τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ ἐδυσκολεύετο ἐκ τῶν πολλῶν δυνατῶν πρακτικῶν λύσεων νὰ προτιμήσῃ ἐκαίην, ἥτις θὰ ἦτο ἡ ὀλιγώτερον ἐπιβλαβής. Ἀλλ' ἐφοδῆθη καὶ ἐξ

νων, δὲν εἶναι δυνατόν τοιαύτη γλῶσσα ὑφ' ἣν ἀκριβῶς μορφὴν φέρεται ἐν τῇ γραπτῇ διατυπώσει νὰ ἀποβῆ καὶ τέλειον ὄργανον τῆς κοινῆς συνεννοήσεως ἔθνους τινός. Καὶ ἡ χρονιωτέρα καὶ ἡ μᾶλλον ἐπίμονος πρὸς τοῦτο ἐργασία δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ ἕνεκα τῶν ὄρων, ὑφ' οὗς μεταδίδεται κατὰ φύσιν ἡ γλῶσσα.

Ἡ γλῶσσα τῆς ἐκάστοτε ἐπερχομένης γενεᾶς εἶναι κατὰ σιδηρᾶν ἀνάγκην ἐξηρητημένη ἐκ τῶν χειλέων τῆς προηγουμένης, τῆς διδασκάλου γενεᾶς. Τοῦτο δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ ἡμῶν, ὅπου ὁ κόσμος δὲν ἀναγινώσκει ἀκόμη ὅσον ἐπρεπεν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καθόλου, δύο δὲ εἶναι οἱ κύριοι λόγοι τῶν πρωτεῶν τούτων τῆς προφορικῆς χρήσεως τῆς γλώσσης, ἡ σύστασις τῶν γλωσσικῶν παραστάσεων καὶ ἡ συχνότης τῆς προφορικῆς χρήσεως. Εἶναι γνωστὸν σήμερον ὅτι αἱ ἀκουστικαὶ ἐντυπώσεις καὶ αἱ ἐντυπώσεις τῆς κινήσεως τῶν φωνητικῶν ὀργάνων δεσπόζουσιν ἐν τῷ σχηματισμῷ τῆς γλωσσικῆς παραστάσεως καὶ ὅτι διὰ τοῦτον κυρίως τὸν λόγον ἡ προ-

ἀγαθῆς μὲν προθέσεως, ἀλλ' ἄνευ ἀνάγκης, ὑπεσιθῆεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Κυβερνήτου, ὅπου ἡ συνδρομὴ του ἀπεδείχθη ὄχι μόνον περιττὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής.

Λυποῦμαι, διότι μὲ τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς κικραίνω τὸν τόσον σεβαστὸν διδάσκαλόν μου, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ συγκρατήσω τὴν λύπην μου διὰ τὴν διαρκῆ φυγομαχίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸν θρίαμβον τῆς ἀμαθείας. Ἐπειτα σήμερον εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ προλάβωμεν δεύτερον λάθος, ἄμεσον ἐπακόλουθον τοῦ πρώτου. Διότι ἐκ τῆς ὑπὲρ τῆς καθαρουσύνης ἰδιαίτερας προνοίας τοῦ Κράτους ἐπικεῖται μεγάλη βλάβη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἰδίως τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Φαίνεται τοῦλάχιστον καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς περὶ τῆς γλώσσης ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς καὶ ἐκ τῶν ἐξηγήσεων, αἵτινες ἐδόθησαν τότε, πολὺ ἐνδεχόμενον ν' ἀποφασίσῃ ἡ Βουλὴ ὅτι εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐπιβάλλεται ἡ ἀποκλειστικὴ χρῆσις τῆς καθαρουσύνης. Εἰς τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο μὲ σφίραν σκέψαν ὄλωσ ἀσχετον πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα κατηντήσαμεν οἱ διδάσκαλοι εἰς διδασκαλίας τινὰς προτάσεις, τὰς ὁποίας δικαιοῦμεθα μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου νὰ θεωρῶμεν ἀληθείας καὶ τὰς ὁποίας ὁ κ. Κατζίδακις πρὸς χαρὰν τῶν φίλων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐπεκύρωσεν εἰς τὴν περσινὴν ἐπατηριδα τοῦ Πανεπιστημίου, ἰσχυρισθεὶς καὶ αὐτὸς ὁμοίᾳ τινα, ὡς π. χ. τοῦτο, ὅτι «εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἡ γλῶσσα ἡμῶν νὰ διδάσκαται ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖν ὅσον οἷόν τε ἀπλοῦστατα καὶ πᾶν ἐν τῷ λόγῳ ἡμῶν ἀπλοῦστερον στοιχεῖον πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν διὰ τὰ πρῶτα, τὰ στοιχειώδη γλωσσικὰ μαθήματα». Φαίνεται ἐκ τινων συνεντεύξεων του πρὸς δημοσιογράφους ὅτι ὁ κ. Κατζίδακις κινδυνεύει ν' ἀλλάξῃ γνώμην εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ θὰ ἐνόμιζον ὅτι παρῆχω ἐθνικὴν ἐκδούλευσιν τολμῶν νὰ διαφανήσω πρὸς αὐτόν, ἂν δὲν ἤμην βέβαιος ὅτι αἱ συνεντεύξεις δὲν ἀποδίδουσι πιστῶς τὴν γνώμην του. Ἀλλ' εἶναι, νομίζω, σαφές, ποῦ τείνουσι τὰ τοιαῦτα δημοσιεύματα. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διαφευθῶσι ταῦτα καὶ νὰ προληφθῆ τὸ παρασκευαζόμενον τοῦτο δεύτερον λάθος;

φορική χρήση της γλώσσας αποτελεί την βάση πασών των μορφών της γλωσσικής ενέργειας¹, είναι δὲ γνωστὸν καὶ εἰς τοὺς μὴ ψυχολογούντας ὅτι μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας ὁλος ὁ κόσμος ἀκούει μόνον καὶ ὁμιλεῖ καὶ ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους καὶ μετὰ τὸ ἑβδόμον ἔτος τῆς ἡλικίας ἀκούει μᾶλλον καὶ ὁμιλεῖ ἢ ἀναγινώσκει. Μικρὸν μόνον μέρος τοῦ ἔθνους τηρεῖ ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσας τὴν ἀντίθετον ἀναλογίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο ληληθότως ἀκούει τὰ ἀναγινωσκόμενα καὶ γραφόμενα, τὰ δὲ γραφόμενά του πρῶτον ἀκούει καὶ ἔπειτα γράφει. Ἐνδόμυχοι ἀκουστικαὶ ἐντυπώσεις συνοδεύουσι τὴν σιωπηλὴν ἀνάγνωσιν καὶ προτρέχουσι τῆς γραπτῆς διατυπώσεως τοῦ λόγου. Εἶναι ἐντεῦθεν καταφανές, πόσον μεγάλην σημασίαν ἔχει ἡ προφορική χρήση καὶ διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς γλώσσας καὶ διὰ τὴν σημερινὴν καὶ τὴν μέλλουσαν μορφήν αὐτῆς. Μόνον ἔγκαιρος καὶ ἀφθονος προφορική χρήση ἐξασφαλίζει τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσας, τὴν κατανόησιν δηλ. τῆς γλώσσας προσφερομένης ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ φθόγγου ἢ τοῦ γράμματος καὶ τὴν αὐτοτελῆ καὶ ἀσφαλῆ χρῆσιν αὐτῆς κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ βίου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τέλειον ὅπως ὄντων γλωσσικὸν συναίσθημα ἔχει ἕκαστος εἰς μίαν μόνον γλῶσσαν, ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν περιέβαλε καὶ συνύφανεν ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας ὀλόκληρον τὸν ψυχικὸν του βίον καὶ ἤτις ὡς ἐκ τούτου ἀνέρχεται κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ χεῖλη του καὶ χρησιμεύει εἰς πάσαν τοῦ βίου περιστάσιν ὡς πρόχειρος, γοργὸς καὶ ἀσφαλῆς διεργασιῶν τῆς ψυχῆς του. Τοιαύτην γλῶσσαν ἔχει ἕκαστος μίαν μόνον, τὴν μητρικὴν του. Δύναται νὰ ἐννοῇ προσθέτως καὶ νὰ συνεννοῆται καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, ὅπως δύναται νὰ μεταβαίνει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ δι' ἑμάξης, ποδηλάτου, αὐτοκινήτου κτ., ἀλλ' ὅπως δι' ἕκαστον τὸ φυσικὸν καὶ ἀσφαλέστερον ὄργανον τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεως εἶναι οἱ ἰδιοὶ τοῦ πόδες, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα, τὰ πρόσθετα μέσα, δὲν εἶναι πρόχειρα καὶ εὐκόλα, εἰ μὴ εἰς ὀλίγους πάντοτε, καὶ δὲν κινούνται ἀσφαλῶς, εἰ μὴ εἰς λεωφόρους καὶ καλοὺς δρόμους, δὲν μᾶς παρηγορεῖ δὲ καὶ τὸ τελειότερον τοιοῦτον μέσον, ἂν κατὰ δυστυχίαν πάθῃ ἢ ὑγεία τῶν ποδῶν μας, τοιουτοτρόπως καὶ μέσον φυσικὸν συνεννοήσεως ἔχομεν ἕκαστος ἐκείνην τὴν γλῶσσαν, ἢ ὁποῖα ἀπὸ τρυφερᾶς ἡλικίας ἐβλάστησε καὶ ἐκαλλιεργήθη εἰς τὰ χεῖλη μας καὶ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς νομίζομεν δικαίως συμφορὰν μεγάλην.

¹ Πρὸς μελέτην μου περὶ τῆς πρώτης γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν ξενοφώνων, σελ. 18 κέξ.

Ἡ γλῶσσα αὕτη μεταδιδόμενη εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ στόματος τῆς μητρὸς καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ καλλιεργουμένη ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τῆς παιδικῆς ἡλικίας τροποποιεῖται βραδύτερον ἢ μᾶλλον πλουτίζεται διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως. Πρὸς ἀκριβέστερον χαρακτηρισμὸν τοῦ πλουτισμοῦ τούτου καὶ ἐκτίμησιν τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀναγκαίου καὶ τοῦ περιττοῦ ἢ ἀδυνάτου ἐν τῇ προσπάθειᾳ ταύτῃ θὰ ἐξετάσω ὅτι ἐξελίσσειται πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἀποφεύγων πάσαν σύγκρισιν πρὸς ὅτι ἔγινεν εἰς παλαιότερας ἐποχὰς τοῦ ἔθνους ἢ καὶ πρὸς ὅτι γίνεται σήμερον ἀλλοῦ¹, διότι τοῦτο θὰ ἐμήκυνε μὲν τὸν λόγον, θὰ καθίστα δὲ καὶ δυσχερέστερον τὸν ἀναγκαῖον ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνώστου ἔλεγχον.

Ἐκ τῶν τροποποιήσεων λοιπὸν τούτων σχετικῶς εὐκολώτεροι παρατηρεῖται ὅτι εἶναι αἱ λεξιλογικαί, καὶ ἐκ τούτων πάλιν εὐκολώτεροι μὲν εἶναι αἱ κατ' ἀνάγκην γινόμεναι προσθήκαι, ἢ ὀνομασία δηλ. πραγμάτων νέων μὴ ὀνομαζομένων ἐν τῇ φυσικῇ προφορικῇ λόγῳ, δυσκολώτεροι δὲ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς πράγματα γνωστὰ καὶ ὀνομασμένα ἤδη ἐν τῇ φυσικῇ προφορικῇ λόγῳ καὶ δυσκολώταται αἱ ἀναφερόμεναι εἰς πράγματα τῆς πολὺ κοινῆς χρήσεως, πράγματα δηλ. ὀνομασμένα ἤδη ἄλλως καὶ τῶν ὁποίων τὸ πρωτογενὲς ὄνομα ἐπαναλαμβάνεται συχνότερον καθ' ἑκάστην καὶ κατ' ἀνάγκην μονιμοποιεῖται περισσότερον τῶν ἄλλων εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπόψεως τῆς γραμματικῆς συστάσεως τῶν λέξεων παρατηρεῖται ὅτι εὐκολώτερον εἰσάγονται αἱ λέξεις, ὧν ὁ τύπος εὐρίσκει ὁμοίαν τύπων ἐν τῇ ὀργανισμῷ τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου, δυσκολώτερον δὲ αἱ ἔχουσαι τύπον μὴ ζῶντα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Αἱ δευτεραὶ αὗται δυσκολώτερον γίνονται κοινὸν κτήμα, ἀκριβέστερον, μεταβάλλονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ κατ' ἄλλα πρότυπα, τὸ κλητῆρ π.χ. μεταβάλλεται εἰς κλητῆρας (ἀπὸ δήμαρχος κλητῆρας), τὸ ὁδὸς καταντᾶ σχεδὸν ἀκλιτον (ἢ ὁδὸς — τὴν ὁδὸς) κτ. Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ πολλαπλασιάσῃ εὐκόλως ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως τὰ παραδείγματα ταῦτα.

Ἄλλ' ἀσυγκρίτως δυσκολώτερα τῆς εἰσαγωγῆς νέων λέξεων

¹ Τὴν συντομωτέραν καὶ πληρεστέραν ἐξέτισιν τοῦ ζητήματος ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως εὐρίσκει σήμερον ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μελετήματα τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ἀνατύπων ἐκ τῆς περυσινῆς ἐπετηρίδος τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, συνοπτικώτατα δὲ διατύπων ἐσχάτως τὴν οὐσίαν τοῦ ἔλου ζητήματος ὁ κ. Ἀθ. Μπούτουρας: Ἡ οὐσία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ νῦν θέσις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος (Παναθηναῖα τῆς 15 Μαρτίου 1911).

παρατηρείται ότι είναι ή εισαγωγή τυπικού και συντακτικής ύψης ξένων πρὸς τὸ τυπικὸν καὶ τὴν συντακτικὴν ὑψὴν τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἄφθονοι νέαι λέξεις εἰσῆχθησαν καὶ εἰσάγονται ἐκ τοῦ γραπτοῦ λόγου εἰς τὸν κοινὸν προφορικὸν εἰς ἀντικατάστασιν ἄλλων ξενικῶν ἢ κοινοτέρων (εἰσιτήριον, νοσοκομείον, κηπουρός, θυρωρός κτ.). Ἐν ᾧ δὲ τοῦτο συντελεῖται μᾶλλον ἢ ἦττον εὐκόλως καί, ἐφ' ὅσον ἰδίως τηροῦνται κατὰ τύχην καὶ οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ὄροι, ἢ χρήσις τοιούτων λέξεων ἐν γένει δὲν προσκρούει εἰς τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν συναίσθημα, οἱ τύποι τριάκοντα, τεσσαράκοντα, πενήκοντα κέξ, ἐλάχιστα διαφέροντες τῶν σχετικῶν τύπων τῆς ὀμιλουμένης καὶ ἄκλιτοι, μὴ συνεπαγόμενοι δηλ. δεκάδα τύπων μᾶλλον ἢ ἦττον ξένων πρὸς τοὺς τῆς ὀμιλουμένης, ὅπως τὰ ὀνόματα χεῖρ, οὖς, εἰς κτ., ἢ καὶ δεκάδας καὶ πλεον τοιούτων τύπων, ὅπως τὰ ῥήματα δηλῶ, ἀξιῶ, ἀνέρχομαι, ἀναδύομαι, εἰσέρχομαι, εἰσδύομαι καὶ τόσα ἄλλα, τόσον ὀλίγον, ἐπαναλαμβάνω, διαφέροντες τῶν σχετικῶν τύπων τῆς ὀμιλουμένης οἱ τύποι τριάκοντα, τεσσαράκοντα, πενήκοντα κέξ, καὶ ἄκλιτοι, ἀπηλλαγμένοι δηλ. τοῦ ὄχλου τῆς μορφολογικῆς συνοδείας, δὲν εἰσέρχονται ὁμοίως εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν, γράφονται, ἀλλὰ δὲν κυκλοφοροῦσιν ἐλευθέρως εἰς τὸ στόμα τοῦ κόσμου. Ὁ ἀναγνώστης πιστεύω νὰ ἐνθυμηθῆ ἔδω τὸν ποντικὸν τῆς παροιμίας καὶ νομίζω ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν θὰ ἐδλαπτε τὴν ἀντίληψιν τοῦ πράγματος. Αἱ δυσχέρειαι αὗται πολλαπλασιάζονται συνεπικουρούσης καὶ ἀρχαϊκωτέρας συντάξεως. Ἐπαναλαμβάνω ἐκ προηγουμένης μου μελέτης¹ δύο ἀπλούστατα παραδείγματα εἰς παράστασιν τοῦ πράγματος. Ἄσκοπος ἀρχαῖσμος εἰσῆγαγεν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τὰς προθέσεις σὺν καὶ πλὴν ὡς ὄρους τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων. Ἐν ᾧ δὲ ὅλοι ἐμάθομεν τὰς δύο ταύτας λέξεις, δὲν ἠδυνήθημεν ὁμοίως καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς μεταχειρισθῶμεν καὶ ὀρθῶς ὑπὸ συντακτικὴν ἐποψιν. Τὸ δὲν ἠδυνήθημεν τοῦτο ἄς μὴ ταράξῃ τοὺς ἀραιουμένους ὁσημέραι θαυμαστάς τῆς κομψοτέρας, τῆς ἀττικῆς δηλ. χρήσεως τοῦ λόγου. Λέγεται περὶ τῶν πολλῶν, τῶν δημοδιδασκάλων ὄλων καὶ τῶν μαθητῶν τῶν σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, καὶ ὄχι περὶ τῶν ὀλίγων. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι αἱ συντάξεις πλὴν ἐνός, πλὴν τριῶν, πλὴν τεσσάρων, σὺν ἐνί, σὺν τρισί, σὺν τέσσαρι, ἀποκρουόμεναι ὑπὸ τοῦ γλωσσικοῦ συναίσθηματος τῶν πολλῶν τούτων ὡς ξένα

¹ Μελέτη περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινῶν δημοτικῶν σχολείου, 1909, σελ. 86.

καὶ δυσκίνητοι, προκειμένου μάλιστα περὶ γλωσσικῆς ἐνεργείας ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ταχέειαν καὶ ἀπρόσκοπον δῆλωσιν τοῦ πράγματος, ὅποια κατ' ἀνάγκην εἶναι ἢ συνοδεύουσα τὰς ἀριθμητικὰς πράξεις καὶ ὅποια περίπου ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ καθόλου προφορικῆς χρήσεως τῆς γλώσσης, δὲν εἰσῆλθον εἰς τὴν προφορικὴν χρῆσιν καὶ ἀντικατεστάθησαν κατ' ἀνοχὴν διὰ τῶν παραχόρδων πλὴν ἐν, πλὴν τρία, πλὴν τέσσαρα, σὺν ἐν, σὺν τρία, σὺν τέσσαρα. Θὰ ἠδυνάμην νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ δὲν μοι φαίνεται ἀναγκαῖον. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ εισαγωγή νέων λέξεων, δύσκολος καὶ αὕτη ὑφ' οὗς ἐμνημόνευσα ὄρους, εἶναι πολὺ ἐδκολωτέρα τῆς εισαγωγῆς τυπικοῦ καὶ συντακτικῆς ὑψῆς.

Ἐν ὄλῳ παρατηρεῖται ὅτι ἡ εισαγωγή λέξεων, τυπικοῦ καὶ συντακτικῆς ὑψῆς ξένων πρὸς τὸ λεξιλόγιον καὶ τὸν ὀργανισμόν τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης εἶναι δυσκολωτέρα μὲν ἢ μᾶλλον ἀδύνατος εἰς τὴν πολὺ συνήθη καὶ κοινὴν συνεννόησιν, εἰς ἐκφράσεις δηλ. τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ὧν ἡ κυρία πηγὴ εἶναι τὸ στόμα τῆς μητρὸς καὶ τῆς οἰκογενείας, ἐκφράσεις ἐπομένως, αἵτινες μονιμοποιοῦνται εἰς τὸ στόμα διὰ τῆς ἐγκαίρου, ἀφθόνου καὶ ποικίλης χρήσεως, ἐδκολωτέρα δὲ σχετικῶς εἰς τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν, εἰς ἐκφράσεις δηλ., ὧν ἀποκλειστικὴ πηγὴ εἶναι ἡ ἐπίμομος διδασκαλία καὶ τὸ βιβλίον. Περὶ τοῦτου πείθεται πᾶς τις, ἂν σκεφθῆ, πῶς ὀμιλεῖ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ, καὶ ἀντιγράφῃ ἑαυτὸν πιστῶς ζητοῦντα π. χ. τὰ χρεῖωδη διὰ νὰ νιφθῆ, νὰ ἐνδυσθῆ, νὰ προγευσθῆ, νὰ γράψῃ κτλ.—δὲν βλέπτει δὲ καὶ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ζητῶν ταῦτα εἶναι πολὺ ἐγγράμματος—ἢ ἀντιγράφῃ, ὡς εἶπον ἀνωτέρω (σελ. 111), τὸν διάλογον μητρὸς καὶ παιδίου, παιδίων πρὸς ἀλλήλα, πωλητῶν καὶ ἀγοραστῶν, κυρίων καὶ ὀπηρετῶν κτλ. Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ καθαρεύουσα ζῆ βίον πραγματικῶν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο, ἔδαφος τόσον εὐρὺ καὶ τόσον ἀναπόφευκτον διὰ τὴν καθ' ἡμέραν συνεννόησιν, ἢ τίς θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ μετὰ σοβαρότητος ὅτι ἐνδέχεται τοῦτο εἰς τὸ μέλλον; Πονηρὸς διδάσκαλος βλέπων ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς εἰς τὸν ὀρθὸν συλλαβισμόν συνεδούλευεν αὐτοὺς νὰ τελειῶνουν, νὰ γράφουν ὅπως ὀπως ἀκεραίας τὰς λέξεις εἰς τὸ τέλος τῆς σειρᾶς ἢ νὰ τὰς γράφουν ἀκεραίας εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπομένης διὰ ν' ἀποφεύγουν τὸν πειρασμὸν τοιούτου τινὸς λάθους. Χειρότερα ἔπαθεν ἡ καθαρεύουσα εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο. Δὲν ἐρριζοδόλησεν ἐξ ἀμαθείας ὄλων τῶν λαλούντων αὐτὴν, ἢ δὲ ἀμάθεια αὕτη φαίνεται ἐξ ὅσων εἶδομεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον καὶ νὰ θεραπευθῆ. Πᾶσα πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα θὰ προεκάλεῖ τὸν

κοινόν γέλωτα, ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἡμέρας πατριωτικῆς ἐξάρσεως ἐπε-
τυγχάνετο ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γέλωτος, ἡ παντοδυναμία τῆς κοι-
νῆς προφορικῆς χρήσεως θὰ ἐματαίωνε πᾶσαν τοιαύτην προσπάθειαν.
Ἄνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι ἡ ἐπιμόνως τονιζομένη πενιχρότης τοῦ
λεξιλογίου, διὰ τοῦ ὁποίου συνεννοούμεθα εἰς τὸ εὐρύτατον τοῦτο
ἔδαφος, δὲν εἶναι ἀποχρῶσα ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἐναντίου. Διότι τὴν
ζωὴν τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ ἡ πραγματικὴ χρῆσις καὶ ὄχι τὰ λεξικά.
Καὶ ἡ πενιχρότερα γλώσσα εἶναι ζωντανή, ἂν χρησιμεύῃ πράγματι
ὡς κοινόν ὄργανον συνεννοήσεως, διὰ τὴν ζωὴν δὲ τῆς γλώσσης αἱ
λέξεις ἔχουν μικρὰν σημασίαν ἀπέναντι τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντακτι-
κῆς ὕφης τοῦ λόγου. Ἐξ ἀσφαλῶν ψυχολογικῶν παρατηρήσεων εἶναι
σήμερον γνωστὸν ὅτι τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν
μορφήν τῶν λέξεων καὶ τὴν συντακτικὴν ὕφην τοῦ λόγου ἐγκαθί-
στανται μονιμώτερον εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν καὶ ὑπόκεινται ὀλιγώτε-
ρον τῶν ἄλλων εἰς τὴν λήθην. Εἶναι φανερόν ποῦ ὀφείλεται ἡ μονι-
μότης αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἦτο φανερόν, ἡ μονιμότης τῶν στοι-
χείων τούτων ὡς γεγονὸς ἀναμφισβήτητον θὰ ἤρκει νὰ μᾶς πείσῃ
ὅτι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς γλώσσης εἶναι ἔργον
φύσει δυσχερέστατον.

Ὁ ἔχων ταῦτα ὑπ' ὄψιν ἐξηγεῖ εὐκόλως τὸ ὀφθαλμοφανὲς σήμε-
ρον φαινόμενον, ὅτι ἡ καθαρεύουσα ὑπὸ τὸν αὐστηρότερόν της τύπον
τείνει εἰς πτώχευσιν καὶ ὅτι περιωρισμένη εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τῶν
ἠπιωτέρων της μορφῶν. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι μικρὸν μόνον μέρος
τοῦ ἔθνους, οἱ λόγιοι, καὶ οὗτοι εἰς μέρος μόνον τῆς συνεννοήσεως,
εἰς τὴν λογιωτέραν δηλ. συνεννόησιν, μεταχειρίζονται εὐχερῶς καὶ
ἀσφαλῶς προφορικὸν λόγον σύμφωνον ὅπως οὖν πρὸς τὸν γραπτόν,
καὶ ἕκαστος πάλιν τούτων εἶναι ἀσφαλέστερος περὶ τὴν προφορικὴν
χρῆσιν τοῦ τύπου τούτου εἰς ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, ὅπου ἔχει καὶ
συχνότερας ἀφορμὰς νὰ τροχίξῃ τὴν γλώσσάν του. Καὶ εἰς αὐτὸ δὲ
τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικῆς κυριαρχίας τῆς καθαρευούσης, τὴν γρα-
πτὴν δηλ. χρῆσιν τοῦ λόγου εἰς ζητήματα τῆς λογιωτέρας συνεννοή-
σεως, ἀσφαλέστεροι καὶ πλουσιώτεροι εἶναι οἱ ἔχοντες καὶ συχνότε-
ρας ἀφορμὰς νὰ γράφουν καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὄχι τὸσον ἐκεῖνοι, οἱ
ὅποιοι κοσκινίζουν μὲ τὸ λεπτότερον κόσκινον τὸν πραγματικὸν προ-
φορικὸν τῶν λόγων καὶ προσέχουν ἀγρύπνως μήπως μεταχειρισθῶν
κατὰ λάθος καὶ ἀδόκιμόν τινα λέξιν, τύπον ἢ σύνταξιν, ὄχι οἱ φοβού-
μενοι νὰ μεταχειρισθῶν τὸ δὲν εἰς θέσεις, ὅπου οἱ ἄρχαιοι θὰ ἔγρα-
φον μὴ, καὶ ἀποφεύγοντες τὸ μὴ ὅπου ὁ γνήσιος ἄττικὸς λόγος θὰ

εἶχεν οὐ κτλ., ὄχι οἱ ἀνατρέχοντες εἰς λεξικά καὶ συγγραφεῖς διὰ νὰ
βεβαιωθοῦν περὶ τῆς δοκιμότητος τῆς γλώσσης τῶν, ἀλλ' οἱ συγκα-
ταβατικώτεροι πρὸς τὸν ἀνεπιτήδευτον προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμ-
μάτων, ἀποτελοῦντα σήμερον τὸν κοινόν προφορικὸν λόγον τοῦ
ἔθνους. Ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος, ἀποτελεσμα ζυμώσεως τῶν κατὰ
τόπους διαλέκτων καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ σχολείου, κείμενος
ὑπεράνω τῶν διαλέκτων, ζῆ μὲν, ὅπως γνωρίζομεν ὅλοι, καὶ ἔχει
στήριγμα ἀσφαλέστατον τὸ στόμα τῶν συγχρόνων ἐγγραμμάτων,
καλλιεργούμενος δὲ ἀπὸ δεκαετηρίδων πλέον καὶ γραπτῶς κατέκτη-
σεν ἤδη ἀναμφισβητήτως ὄρισμένα εἶδη τῆς λογοτεχνίας φυγαδεύσας
ἐκεῖθεν ὀριστικῶς τὴν καθαρεύουσαν, φαίνεται δὲ ὅτι αἱ ὑποχωρήσεις
αὗται τῆς καθαρευούσης δὲν θὰ εἶναι καὶ αἱ τελευταῖαι (ἴδε ἀνω-
τέρω σελ. 112).

Πάντα ταῦτα εἶναι φυσικὴ ἀπόρροια τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων
περὶ τῶν δρων τῆς ζωῆς καὶ τῆς μεταδόσεως τῆς γλώσσης. Ἡ κατά-
στασις αὕτη δὲν εὐχαριστεῖ οὔτε τοὺς ἀρχαιομανεῖς οὔτε τοὺς νεομα-
νεῖς τῆς σήμερον, ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν μεταβάλλονται κατὰ τὴν
δρεξίν των. Αὐτηρὸν δι' ὅλους μας εἶναι ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν μᾶς
ἔφερεν ἀκόμη εἰς σχετικὴν τινα γλωσσικὴν ἐνότητα, ἔθνικὴν ἀνάγκη,
τὴν ὁποῖαν μόνον ἡ τυφλὴ ἐμπάθεια θὰ ἠδύνατο σήμερον νὰ
ἀρνηθῆ, φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐνότης αὕτη θὰ ἔλθῃ ληληθότως καὶ
παρὰ τὴν θέλησίν μας ἐκ τῆς φυσικῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων καὶ
θὰ ἐπιτευχθῆ εἰς τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ
κοινοῦ προφορικοῦ λόγου συγκλινόντων ἀπὸ τινος ὀφθαλμοφανῶς πρὸς
ἀλλήλους. Ὅσαοδήποτε συνταγματικὰς διατάξεις καὶ ἂν ἐκδιᾶσῃ ἡ
ἀρχαιομανία καὶ ὀσηνδῆπονε δραστηριότητα πρὸς τὴν ἀντίθετον
κατεύθυνσιν καὶ ἂν ἀναπτύξῃ ἡ νεομανία, τὰ πράγματα εἶναι ὑπέρ-
τερα τῆς θελήσεώς μας καὶ θ' ἀκολουθήσουν τὸν φυσικὸν δρόμον.
Ὅπως τὰ ὕδατα δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνατρέχῃσι πρὸς τὰς πηγὰς
καὶ σήπονται, ἂν λείψῃ ἡ ἀναγκαῖα κίνησις, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ
γλώσσα οὔτε ἐπανερχεται εἰς μορφήν ἐντελῶς τὴν αὐτὴν πρὸς ἄλλην
παλαιότεραν οὔτε παγιοῦται εἰς ὄρισμένην ἐν συνόλῳ μορφήν ἀνευ
ποικίλης καὶ γενικῆς εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους χρήσεως, χρή-
σεως οὐ μόνον γραπτῆς, ἀλλὰ καὶ προφορικῆς, ἀκριβέστερον, κυρίως
προφορικῆς καὶ κατὰ δεῦτερον λόγον γραπτῆς.

Ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ ἔχωμεν σήμερον τύπον γλώσσης μᾶλλον
ἐνιαῖον. Ἄλλ' ὁ ἔχων ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα
περὶ εὐκολίας ἢ δυσκολίας τῆς εισαγωγῆς νέων λέξεων καὶ τοῦ

πλουτισμού καθόλου τῆς γλώσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς λέξεις, τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν, δι' ὧν ἡ καθαρεύουσα διακρίνεται τῆς φυσικῆς προφορικῆς γλώσσης, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ πλουτισμὸς οὗτος ἔγινε σχεδὸν μὲ τὴν παράλογον τάσιν νὰ συγχώσῃ τὴν ζωντανὴν γλώσσαν. Ἄρκει νὰ λάβῃ τις ὅπ' ὄψιν μόνον ὀνομασίας μερῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ σχετικῶν ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων ἐπαναλαμβανόμενας ἀνὰ πάσαν στιγμὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου μονίμους εἰς τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἴδῃ πόσον ὀλίγον ἐκ τοῦ ὕλικου τούτου ἐσεβάσθη ἢ προσέλαβεν ἀμετάβλητον ὁ γραπτὸς λόγος, πόσον ἀδικαιολογητῶς ἀπεμακρύνθη τῆς ζωῆς καὶ πόσον περιττὸν καὶ βαρὺν φόρτον προσέλαβεν. Ἀδικαιολόγητος ἀρχαϊσμός καὶ περιφρόνησις τοῦ ὑπάρχοντος λεξιλογικῶν ὕλικου, ἔτι δὲ μᾶλλον ἀδικαιολόγητος περιφρόνησις τοῦ τυπικοῦ καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ὀμιλουμένης γλώσσης ἐχώρισε τὸν γραπτὸν καὶ τὸν προφορικὸν λόγον εἰς δύο πολεμιωτάτους πρὸς ἀλλήλους γλωσσικοὺς τύπους. Τί ἄλλο ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τούτων, εἰ μὴ ἡ σημερινὴ ἀτροφία τοῦ γραπτοῦ λόγου;

Ἦτο βεβαίως δυνατόν ὁ γραπτὸς τοῦλάχιστον λόγος νὰ εἶναι ὀλιγώτερον πολύμορφος. Ἄλλ' οἱ λογιώτατοι μὲ τὰς σοφὰς περιποιήσεις των ἡμπόδισαν τὴν παγίωσιν τοιαύτης τινὸς μορφῆς τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἰδιαίτερος ὀλεθρία ὡς πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ μακαρίτου Κόντου καὶ τῶν θαυμαστῶν του. Κάτοχος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ὁ μακαρίτης, ὅσον ὀλίγοι τῶν συγχρόνων του, κατέστησε, λέγεται, τὸν κόσμον προσεκτικὸν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης¹. Ἄλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀποδίδει τὴν μᾶλλον ἀθῶαν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῦ Κόντου. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ μακαρίτης ἤσκησε γραμματικὴν λογοκρισίαν ὀλεθριωτάτην διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὁ von Sallwürk παρετήρησεν εὐφυέστατα ὅτι ἡ γραμματικὴ διορθῶναι τὰ λάθη, ἀλλὰ καθιστᾷ μισητὴν τὴν γλώσσαν², τοιοῦτον δὲ τι προφανῶς ἐπέτυχε καὶ ὁ Κόντος. Ἄλλο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ὁ κόσμος ὄλος τὴν γραμματικὴν πολυμάθειαν τῶν ειδικῶς περὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἀσχολουμένων. Καὶ ἂν δὲ ἐκ παραφροσύνης ἠσχολεῖτο τὸ ἔθνος ὅλον εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς περιττῆς ταύτης διὰ τὸν πολὺν κόσμον σοφίας, ὁ φυσικὸς ὀργανισμὸς τῆς σημερινῆς προφορικῆς γλώσσης θ' ἀνθίστατο εἰς τὴν

¹ Πρὸς. Γ. Χατζιδάκι: Ἑλληνικά μελετήματα, σελ. 75.

² Πρὸς. μελέτην μου περὶ τῆς πρώτης γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν ξενοφώνων, σελ. 47.

κυκλοφορίαν τῆς γλωσσικῆς ὀρθοδοξίας. Πάντως τὰ γενικὰ κέρδη δὲν θὰ ἦσαν περισσότερα ἀφ' ὅσα παρατηρήθησαν εἰς αὐτὸν τὸν μακαρίτην Κόντον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀρχαιομανία εἶχε περιορίσει τὸ ὕλικόν τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ μακαρίτου εἰς ἀξιοθρήνητον βαθμὸν. Πενιχρότατον λεξιλόγιον μονιμοποιηθὲν διὰ τῆς ἐπιμόνου καὶ στερεοτύπου ἐπαναλήψεως ἤρκει εἰς τὸν μακαρίτην διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς ἀπαραιτήτους ὕβρεις τῶν ἀντιπάλων του. Ἄλλ' ἔτι ἤρκει εἰς ἐκείνον περιορίσαντα εἰς τόσον στενὸν ἔδαφος τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν τοῦ¹, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀρκέσῃ καὶ εἰς τὸ ἔθνος ὀλόκληρον. Ἡ λογοκρισία αὕτη διέστρεψε προσωρινῶς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τῶν γραφόντων, ἐπέδεινωσε τὰς δυσχερείας τῆς χρήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ προητοίμασε τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κ. Ψυχάρη. Εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴν ὁποίαν κατετρόπωσεν ὁ Κόντος τοὺς ἀντιπάλους του, ἀντέταξεν ὁ κ. Ψυχάρης τὴν σημερινὴν χρῆσιν τοῦ λαοῦ.

Ἦτο βεβαίως δυνατόν καὶ ἡ ἀντίδρασις αὕτη νὰ δώσῃ θετικώτερα κέρδη. Δὲν ἀμφισβῶ δτι, ἂν ὁ κ. Ψυχάρης ἔζη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατεῖχε τὴν σημερινὴν ἐλληνικὴν γλώσσαν, θὰ ἐδλεπε τὴν ἀνάγκην νὰ στηριχθῇ εἰς τὴν σημερινὴν πραγματικὴν ζωὴν τῆς γλώσσης καὶ ἡ ἐπίδρασις του θ' ἀπέβαιεν ὀφέλιμος. Ἄλλ' ἐξ ἀγνοίας τῆς ζωῆς ταύτης ἐπέζητησεν ἀπότομον καὶ ὀλοσχερῆ μεταβολὴν τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀπέτυχε καὶ ἐγλωτοποιήθη. Ἦτο καὶ τοῦτο φυσικόν· διότι ἔπρεπε νὰ σταματήσῃ ἡ σημερινὴ ζωὴ, ν' ἀνασταλῇ ἡ λειτουργία τῶν σχολείων καὶ ἡ πνευματικὴ συνεννόησις τοῦ ἔθνους, ἔπρεπε δηλ. νὰ γίνουσι πράγματα ἀδύνατα, διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ γλωσσικὴ του θεωρία. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ κ. Ψυχάρης ἐβλάψε τὴν ὀμαλὴν γραπτὴν ἐξέλιξιν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου, ὅσον καὶ ὁ μακαρίτης Κόντος τὴν μέχρι τινὸς δυνατὴν προφορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Κατὰ ταῦτα θὰ ἐδικαιούτο τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς καθαρευούσης εἶναι ἡ ἀρχαιομανία καὶ ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς δημοτικῆς εἶναι ἡ νεομανία. Αἱ ἀκρότητες αὗται ἐβλάψαν ἀμφότεραι τὸ ἔθνος ἀναστείλασαι τὴν ὀμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης. Ἄλλ' ὁ ἐξετάζων, ποῖον ἐκ τῶν δύο τούτων λαθῶν εἶναι τὸ μεγαλύτερον καὶ ἀπελπιστικώτερον, θὰ ἠναγκάζετο, ὅπως καὶ αὐτοκράτειρά τις τῆς Ῥωσίας ἄλλοτε ἀκούουσα κατηγορίας ἐναντίον τοῦ στόλου

¹ Πρὸς. Ἄθ. Μπούτουρα: Φιλολογία — ἐκπαίδευσις κτλ., 1910, σελ. 21 κέξ.

της, να κάμει διάκρισιν μεταξύ γεροντικής και νεανικής ἀμαθείας και θά παρετήρει μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἀπελπιστική και ἀδιόρθωτος, ἐδρεύει και θαυμάζεται εἰς τὸ πανεπιστήμιον, ὅποθεν περιέμενέ τις μάλλον συστηματικὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ χρόνιου τούτου κακοῦ. Τὴν γεροντικὴν ταύτην ἀμάθειαν δὲν ἐκαυτηρίασεν ἐπαρκῶς ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις. Ἐξ ἐναντίας ἡ ὑπερβολικὴ ἴσως εὐλάβειά του πρὸς τὰς ἀδυναμίας τοῦ μακαρίτου Κόντου και τῶν ὀπαδῶν του παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὸ λάθος νὰ ἐπιτίθεται κατὰ προτίμησιν ἐναντίον τῶν εὐεξηγητῶν ἄλλως και ἀκινδύνων σφαλμάτων τῆς φυσικωτέρας και λογικωτέρας ἐκ τῶν δύο ἀντιθέτων γλωσσικῶν τάσεων, διὰ τοῦτο δὲ και νομίζεται σήμερον ἀδίκως ὅπως, ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν, ἐχθρὸς τῆς τάσεως ταύτης και παρεστάθη τελευταῖον ὡς συνήγορος και συναγωνιστῆς τοῦ κ. Μιστριώτου.

Τί μᾶς ὠφέλησαν λοιπὸν αἱ ἀτελεύτητοι περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συζητήσεις; Προσήλωσαν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰς λέξεις και τοὺς τύπους και μᾶς φέρουν εἰς λεξιθηρίαν και φρασθηρίαν ὁμοίαν πρὸς τὸν κοῦφον και ἀνόητον καλλωπισμὸν τῶν ὀφθαλμῶν. Ὁ σημερινὸς τύπος τῆς γλώσσης εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεώς μας. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν γενεῶν, αἵτινες ἔδωκαν εἰς τὴν γλώσσαν τὸν τύπον τοῦτον, ἡμεῖς ἀποτελοῦμεν τὸν τελευταῖον κρίκον, ἐπομένως παῖομεν διὰ τὸν τύπον τοῦτον τόσον ὀλίγον, ὅσον και διὰ τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα και τὸ μέγεθος τῶν ὀφθαλμῶν μας. Ἄλλ' ἐν ᾧ δὲν ἐξετάζομεν, ἀν ἐπιτρέπεται νὰ βλέπωμεν διὰ τῶν τοιούτων ἢ τοιούτων ὀφθαλμῶν μας, ἀλλὰ μόνον ἀν βλέπομεν ἢ δὲν βλέπομεν ὅσον πρέπει, και μεταχειρίζομεθα ἐν ἀνάγκῃ μυωπικούς και πρεσβυπικούς φακούς διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον και μικροσκοπία ἢ τηλεσκοπία διὰ τὰς λεπτοτέρας, τὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις, νομίζομεν δὲ μωρὸν και κοῦφον ἐκεῖνον, ὅστις ἀνευ ἀνάγκης ὀπλίζει τοὺς ὀφθαλμούς του μὲ φακούς, και παράφρονα ἐκεῖνον, ὅστις θά περιεφέρετο εἰς τοὺς δρόμους μὲ μικροσκοπία και τηλεσκοπία και θά εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ σταματᾷ τὸν κόσμον διὰ νὰ τὸν ἴδῃ μὲ τὰ ὀπτικά ταῦτα ὄπλα, ἐν τούτοις συζητοῦμεν σήμερον ἡμεῖς, ἀν πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν σημερινὸν τύπον τῆς γλώσσης ὡς ὄργανον συνεννοήσεως. Γνωρίζω ὅτι ὀφθαλμὸς και γλώσσα ὁμοιάζουν μόνον, ἀλλ' ἐνδιατρίβω εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, διότι παριστᾷ κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου ἐναργέστερον τὴν ἀτοπίαν τῆς περὶ τὴν γλώσσαν πολυπραγμοσύνης. Ὅπως περὶ τῶν ὀφθαλμῶν προκειμένου ἐξετάζομεν μόνον ἀν βλέπομεν ἢ δὲν βλέπομεν και τί χρειάζεται πρὸς

ἐπανόρθωσιν τῆς ἐνδεχομένης ἀτελείας, τοιουτοτρόπως εὐλογον ἦτο νὰ ἐξετάζωμεν και ἀν ἡ γλώσσα ἐκφράζει ἢ δὲν ἐκφράζει, τι θέλομεν. Τοιαύτη ἐξέτασις θά ἐπειθεν ὅλους ὅτι χρειάζονται προσθήκαι εἰς τὴν γλώσσαν και ὄχι ἀφαιρέσεις και ὅτι ὁ ζῶν ὀργανισμὸς τῆς γλώσσης δὲν συμφέρει νὰ περιφρονῆται ὡς ἀχρηστον σκευὸς, ὅπως οὐδεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος νομίζει συμφέρον νὰ ἐξορύξῃ τὸν φυσικὸν του ὀφθαλμὸν, διότι εἶναι μύωψ ἢ πρεσβύωψ. Ὅπως ὁ κοῦφος και ἀφύσικος καλλωπισμὸς τῶν ὀφθαλμῶν φθείρει τὸ κάλλιστον και τὸ οὐσιωδέστατον προτέρημα αὐτῶν, τὴν ὀπτικὴν δύναμιν, τοιουτοτρόπως και ὁ κοῦφος γλωσσικὸς καλλωπισμὸς, ἡ ἀρχαιομανία και ἡ νεομανία, ἐπιβαρύνει ἀνευ ἀνάγκης τὸν γλωσσικὸν μηχανισμόν, ἐμποδίζει τὸν φυσικὸν ῥοθὸν τοῦ λόγου, ἀξάνει τὰς δυσχερείας τῆς ἐκφράσεως και τῆς συνεννοήσεως, καθιστᾷ τὴν ἀμεμπτον χρῆσιν τῆς γλώσσης ἀποκλειστικὸν πλεονέκτημα ὀλίγων και μεταβάλλει τὴν γλώσσαν εἰς σκοπὸν, ἐν ᾧ προδήλως αὕτη εἶναι και πρέπει νὰ θεωρῆται μέσον.

Ὁ κοῦφος οὗτος καλλωπισμὸς μᾶς φέρει ἀπὸ ἀκροτήτων εἰς ἀκρότητας. Τυφλοὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὅτι ζωὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἢ χρῆσις, ὄχι ἡ ἄλλοτε, ἀλλ' ἡ σημερινή, και ὅτι ἡ χρῆσις αὕτη δὲν μεταβάλλεται οὔτε εὐκόλως οὔτε ἀποτόμως και βιαίως, ὅτι τῆς χρήσεως ταύτης ὀργανικὴ μὲν μεταβολὴ κατ' ἄλλα παλαιότερα πρότυπα χρήσεως, ἀνάστασις δηλ. τυπικοῦ και συντακτικῆς ὑφῆς ἀρχαιοτέρων, εἶναι ἀδύνατος πέραν ὀρισμένου τινὸς ἐδάφους τῆς συνεννοήσεως και στενοῦ τινος κύκλου ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο δὲ και ἐπιπλαθῆς διὰ τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ ἔθνους, διότι τοιοῦτος γλωσσικὸς τύπος δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποβῇ κοινὸν κτήμα τοῦ ἔθνους, ὅτι δὲ και αἱ εὐκολώτεροι, αἱ λεξιλογικαὶ μεταβολαὶ μόνον ὑπὸ δρους εἶναι εὐχερεῖς ἢ δυναταί, τυφλοὶ πρὸς τὰς ὀφθαλμοφανεῖς ταύτας ἀληθείας περιφρονοῦμεν τὸ ὑπάρχον ἤδη ἔτοιμον και εἰς μέρος τῆς διδασκάλου γενεᾶς πρόχειρον ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως, και μορφάζομεν ὡς ἄνθρωποι μὴ ἔχοντες ἀκόμη γλώσσαν¹. Δὲν

¹ Πρόσφατον και διδακτικώτατον παράδειγμα τῆς οἰκτρῆς ταύτης πλάνης μοὶ ἐπέδειξε φίλος ἰατρός τὴν «Ἱατρικὴν Πρόσδον» Σόρου. Ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ τούτου παραπονεῖται ("Ἐτ. ΙΣΤ", 1—15 Ἰανουαρίου 1911, ἀριθ. 1—2, περίβλημα) ὅτι «τὸ ζήτημα τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἀτυχῶς εἰσπίπτει ἐπὶ ἐν μετεώρῳ και κυμαινομένῳ καταστάσει. . . . ὅτι προώδεσε μὲν και ἐκαλλύνθη ἡ καθαρεύουσα, ἀλλ' ὅπως καθωρίσθησαν ἀκριβῶς πάντες οἱ γραμματικοὶ τύποι, καθ' ὅσῳ αὕτη ὀφείλει γράφεσθαι». Καυχᾶται ἔπειτα ὅτι αὕτη εἰργασία και ἐργάζεται φιλο-

αναγνωρίζομεν τὰς τροποποιήσεις, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ὁ γραπτὸς λόγος εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων, τροποποιήσεις φυσικὰς καὶ ἀναγκαιὰς διὰ τὴν εὐρυτέραν κυκλοφορίαν του, διότι ἐκ τῆς τριβῆς ταύτης ἀμβλύνονται κατ' ἀνάγκην αἱ πολλὰ ἀρχαιοτρόποι γωνίαι του καὶ κινεῖται τότε εὐκολώτερον εἰς τὸ στόμα, δύναται ἐπομένως ὁ γραπτὸς λόγος μέχρι τινὸς νὰ γίνῃ ζωντανὴ γλῶσσα καὶ νὰ διαδοθῇ τότε εὐκολώτερον, ἐμποδίζομεν μὲ ἄλλας λέξεις καὶ τὴν δυνατὴν ἄλλως διάδοσιν τοῦ τύπου τούτου καὶ καυχώμεθα διὰ τὸ ἀντεθνικὸν τοῦτο ἔργον. Τυφλοὶ δὲ ἀφ' ἑτέρου καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὅτι καὶ ἡ μᾶλλον ἀφύσικος γλωσσικὴ τάσις, ὅταν μάλιστα εἶναι χρονία, ὅπως παρ' ἡμῖν, ἀφήνει ἴχνη δυσεξάλειπτα καὶ καταντᾷ δευτέρα φύσις, μεταπίπτομεν ἀποτόμως εἰς τὴν ὅλως ἐναντίαν ἀκρότητα καὶ ἐπιζητοῦμεν τὴν ὀλοσχερῆ μεταρρύθμισιν τοῦ καθεστώτος γλωσσικοῦ τύπου. Καὶ ἡ τάσις αὕτη δὲν στηρίζεται ἀνεπιφυλάκτως ἢ μετὰ λογικῆς τοῦλάχιστον ἐπιφυλάξεως εἰς τὴν ζωὴν ἐπισκευάζει καὶ αὕτη τὴν γλῶσσαν διαρκῶς, ἀλλ' εἰς ἄλλο, νεώτερον ἐργαστήριον, φαίνεται δὲ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν καὶ νὰ λάβῃ ποτὲ τέλος ἡ ἐπισκευὴ ἢ νὰ γίνῃ κάπως εὐρύτερον ἀποδεκτὴ ἢ τάσις, ἂν δὲν σεβασθῇ τὴν ζωὴν τὴν παρατηρουμένην εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων καὶ δὲν στραφῇ πρὸς συνάντησιν τοῦ συγκαταβαί-

τιμος πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ ἐπιμελουμένη ἀπὸ τριετίας ἰδιαιτέρως τοῦ λεκτικοῦ καὶ καταβάλλουσα μείζονα φροντίδα περὶ τὴν σύνταξιν, κανονιζομένην συμφώνως τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, καὶ ὅτι ἐκανόνισεν αὐτὴ «γραμματικὸς τύπος ὁρισμένους ἀπανταχοῦ συνφθὰ τῇ ἀθανάτῃ καὶ παγκάλῃ προγονικῇ ἡμῶν γλώσσῃ» . . . Ὅπως «ἀπέβαλε τέλος τὸ μόνιον θά καὶ τὰς διὰ τοῦτου ἐκφράσεις, ἐκανόνισε τοὺς περιφραστικοὺς χρόνους προσηκόντως καὶ ἀρχαιοπρεπέστερον, ἠλάττωσεν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰ διὰ τοῦ νὰ ἀναλελυμένα ἀπαρέμφρατα, εἰσήγαγε τὴν χρῆσιν τοῦ ἀπαρεμφάτου, ἠλάττωσεν ὡσαύτως εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν χρῆσιν τοῦ δὲν εἰσαγαγοῦσα τὴν εὐρείαν χρῆσιν τῶν οὐ, οὐδ' ὅλως, οὐδαμῶς, ἢ, ἐνθα ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς γλώσσῃς ἐπιβάλλεται, τῶν μὴ, μὴδ' ὅλως μὴδαμῶς, κατήργησε τέλος τὸ παράδοξον ἐν χρῆσει κοινῇ ῥῆμα ἐν τρίτῃ προσώπῳ εἶναι, ὅπερ δίκην τῆς κατὰ Γάλλους «bonne à tout faire» καὶ διὰ τὸν ἑνικὸν καὶ διὰ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν καὶ διὰ πάσας τὰς ἐγκλίσεις λαμβάνεται, εἰσήγαγε τὴν ὀρθὴν σύνταξιν τοῦ ἐάν, κατήργησε τὰς οὐ καλῶς ἐχοῦσας ἀπροσώπους φράσεις, ἀντικατέστησε τὸ ἤλθον χωρὶς νὰ φάγω διὰ τοῦ ἤλθον οὐ (ἢ οὐδαμῶς) φαγῶν καὶ τὸ ἡ ἡμέρα παρήλθε χωρὶς νὰ ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ ἡ ἡμέρα παρήλθεν οὐδόλας ἑλλόντος τοῦ ἀνθρώπου . . . » καὶ καθόλου, ἐπειδὴ «ἡ γλῶσσα ἡμῶν ὑπέστη μεγίστην φθορὰν παρακολουθήσασα ταῖς ἀντιξοῖς πολυειδέσι καὶ πολλαπλαῖς πολιτικαῖς ἀτυχίαις καὶ μακροαἰσιν ὑποδουλώσειν» αὕτη ἀποφύγει «τὸ εἰδεχθῆς κρᾶμα τῆς χυδαίας καλουμένης γλώσσῃς, ἥτις παρίστησιν οὐδὲν ἦρτον ἢ τὸ κατώτατον σημεῖον τῆς καταπτώσεως καὶ διαφθορᾶς τῆς γλώσσῃς ἡμῶν! »

Ἄξιός ἐστι μισθὸς τῆς ἐλλογιμωτάτης διευθύνσεως!

νοντος πλέον πρὸς αὐτὴν γραπτῷ λόγῳ. Λέγεται ὅτι τὰς συγκαταβάσεις τοῦ γραπτῷ λόγῳ ἐξεβίασεν ἡ ἀκρότης αὐτῆ ὡς ἀντίδρασις. Φρονῶ ὅτι τοῦτο δὲν ἀληθεύει, εἰ μὴ ἐν μέρει, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀληθεύει πράγματι, ἐπὶ τοσοῦτον μόνον καὶ θὰ δικαιολογῆται εἰς τὸ μέλλον ἢ τάσις αὐτῆ. Πλέον τι τούτου δὲν θὰ ἦτο εὐλογον νὰ εἴπη τις ὑπὲρ αὐτῆς. Ἀμφοτέρων τῶν ἀκροτήτων, τῆς ἀρχαιομανίας καὶ τῆς νεομανίας, δεσπόζει ὁ αὐτὸς τύραννος, ἡ γραμματικὴ. Ὁ τύραννος οὗτος ἔχει κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν παρατήρησιν τοῦ νομ. Sall-würk τὴν καταστρεπτικὴν ιδιότητα νὰ καθιστᾷ μισητὴν τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τοῦτο ἡ διδασκτικὴ ὑποδεικνύει δι' αὐτὸν σήμερον θέσιν πολὺ ὑποδεεστέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ἄλλοτε ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν νέων γλωσσῶν. Πολὺ ὀλιγώτερον δικαιολογεῖται ἡ κυριαρχία τοῦ τυράννου τούτου εἰς τὴν χρῆσιν τῆς μητρικῆς γλώσσῃς, ὅπου οἱ γράφοντες ἔχουν ὁδηγὸν πολὺ προχειρότερον, τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά των. Ὁ ὁδηγὸς οὗτος, προῖον μακρᾶς καὶ ποικίλης χρήσεως τοῦ λόγου, γέννημα τῆς πραγματικῆς ζωῆς, εἶναι πιστὸς καὶ ἀσφαλῆς, ἡ δὲ συνισταμένη τῶν ἀτομικῶν ὁδηγῶν τῆς συγχρόνου γενεᾶς, τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τοῦ ἔθνους, εἶναι ὁ ἀλάθητος κριτὴς τῆς χρήσεως τῆς γλώσσῃς. Ὅ,τι δὲν ἀναγινώσκεται ἢ δὲν ἀκούεται εὐχαρίστως ὑπὸ τῶν συγχρόνων εἶναι καταδικασμένον εἰς θάνατον καὶ πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἐπιβολὴν τοιοῦτου τινὸς γλωσσικοῦ τύπου εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ διὰ τὴν χρῆσιν καθόλου γλώσσῃς δὲν θὰ ἐδικαιούτῳ τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι συμφέρει ἢ πολυπραγμοσύνη αὕτη. Δὲν δύναται τις βεβαίως ἢ μᾶλλον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐμποδίσῃ τις τὴν γλωσσικὴν συζήτησιν, διότι τοῦτο θὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς ὑποδουλώσιν τῆς σκέψεως, ἀλλὰ δὲν βλέπω, τί καλὸν προκύπτει ἐκ τῆς συζήτησεως ταύτης. Πολὺ ὀλιγώτερον θὰ ἐδικαιούτῳ τις νὰ ἰσχυρισθῇ τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀφ' οὗ μάλιστα τοῦτο δὲν δημιουργεῖ, ὅπως ἐν μέρει ἡ διδασκαλὸς γενεᾶ, ἀλλὰ μεταδίδει κυρίως τὸν καθεστῶτα γλωσσικὸν τύπον. Τὸ σχολεῖον ἐγένεθη ἐπὶ μακρὸν τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀρχαιομανίας μόνον ἐχθρὸς τοῦ ἔθνους ἢ τυφλὸς θὰ ἠδύνατο νὰ συμβουλευσῇ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ συστηματικοῦ τούτου δηλητηριασμοῦ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ μόνον τυφλὸς πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ τὰς πραγματικὰς καὶ μεγάλας δυσχερείας τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς θὰ ἠδύνατο νὰ συστήσῃ τὸ προτεινόμενον ἀντίδοτον, τὴν νεομανίαν. Τὸ φάρμακον τοῦτο θὰ ἐδημιούργει σήμερον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἀνυπολόγιστον χάος. Ἡ γλωσσικὴ λοιπὸν διδασκαλία τοῦ δημο-

τικού σχολείου τέρμα ὄρθον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δὲν δύναται σήμερον νὰ θεωρήσῃ, εἰ μὴ τοῦτο: νὰ καταστήσῃ τοὺς τροφίμους ἱκανοὺς νὰ χειρίζονται ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλέστερον τὸ κοινὸν σήμερον ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως τοῦ ἔθνους, τὸν σημερινὸν γραπτὸν λόγον. Τὸ τέρμα τοῦτο, δεδομένον ἐκ τῶν πραγμάτων, δὲν ἐπιδέχεται σοβαρὰν ἀντίρρησην· ἂν ὅμως ἐπιτυγχάνεται σήμερον ὁ σκοπὸς οὗτος ἢ ὄχι καὶ διὰ τί, τίς ἢ ἐκ τῶν πραγμάτων δεδομένη σήμερον ἀφετηρία καὶ οἱ ἀναγκαῖοι σταθμοὶ τῆς ὄρθῆς πρὸς τοῦτο διδακτικῆς ἐνεργείας, ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ διαλευκανθῶσιν.

Ὅπως ἐπανερχομαι εἰς παλαιότερον ἰσχυρισμὸν μου, καθ' ὃν δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν διδακτικὴν νὰ ἀλλοιώσῃ τὸν ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ ἔθνους προβληθέντα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον γλωσσικὸν σκοπὸν, ἐπιβάλλεται ὅμως εἰς αὐτὴν νὰ ἐξετάσῃ, ἂν ἢ ὁδός, τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων τείνομεν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶναι ὀρθὰ καὶ ἀποτελεσματικά¹. Τοῦτο δὲ καὶ θὰ ἐξετάσω κατωτέρω, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀναθεωρήσω συντόμως εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον καὶ συμπληρώσω ὅσα διὰ διδακτικῶς λόγους διετύπωσα πρὸ τριετίας περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ γίνωνται αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις τοῦ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις ἀναγκαίου προκαταρκτικοῦ τμήματος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Δ.

Εἶναι γνωστὸν πόσον δυσκόλως ἐξοικειοῦνται οἱ ἀρχάριοι μαθηταὶ πρὸς τὸ ξενότροπον δι' αὐτοὺς περιβάλλον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, μὲ πόσῃν δυσφορίαν ἀπομακρύνονται τῶν φυσικῶν ἀσχολιῶν τῆς ἡλικίας των καὶ πόσον ὀλίγη, πόσον παροδικὴ ἢ φαινομενικὴ ἐντελῶς εἶναι κατ' ἀρχὰς ἢ προσοχὴ τῶν εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ σχολείου. Καὶ τὸ καλύτερον δημοτικὸν σχολεῖον τῆς σήμερον δὲν εἶναι ἢ φυσικὴ συνέχεια τοῦ προσχολικοῦ παιδικοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἢ ἦτοον δυσφόρως ἢ ἀπροθύμως πάντοτε προσφέρεται ὁ ἀρχάριος εἰς τὸν διδάσκαλον πρὸς συνεννόησιν. Εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην δυσχέρειαν τῆς πρώτης διδασκαλίας προστίθεται παρὰ τοῖς ξενοφώνοις καὶ ἄλλη πολὺ μεγαλύτερα. Ὁ ἑλληνόφωνος μᾶς ἔρχε-

ται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἡλικίας του, μᾶς ἐννοεῖ ὁμιλοῦντας καὶ ἐκφράζεται μετ' ἀσφαλείας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἀντιλήψεώς του. Ἡ γλώσσά του εἶναι μὲν ἀπὸ λεξιλογικῆς ἀπόψεως πενυχρά, περιορίζεται εἰς ἑκατοντάδας τινὰς λέξεων, ἀλλ' ἔχει διὰ τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν πρώτην συνεννόησιν, εἶναι γραμματικῶς ἀκεραία καὶ ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ βᾶσιν διὰ τὴν περαιτέρω γλωσσικὴν ἀνάπτυξίν του. Ἡ πολυτιμος αὕτη προϋπόθεσις ἐλλεῖπει ἐντελῶς παρὰ τοῖς ξενοφώνοις. Ἡ οἰκογένεια ἐκεῖ ἐπιθυμεῖ σφοδρῶς καὶ ὑποβάλλεται, ὡς εἶδομεν, εἰς τραγικὰς θυσίας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν ἀρχάριον μὲ τὸ δῶρον τοῦτο, διότι δὲν μεταχειρίζεται τὴν γλώσσαν αὐτὴ ἢ ἴδια. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐξουδετερώσωμεν πρὸς τῆς κυρίας ἐργασίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸ φυσικὸν τοῦτο μειονέκτημα, πρὸς τοῦτο δὲ καὶ λειτουργεῖ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τὸ προκαταρκτικὸν τμήμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ τελειότερα λειτουργία τοῦ τμήματος τούτου καὶ τὰ τελειότερα καθόλου σχολεῖα δὲν δύναται ὅτε μόνον ὅτε εἰς ὀλίγον χρόνον ν' ἀποκαταστήσωσιν ὀριστικῶς εἰς τὰ χεῖλη τῶν ξενοφώνων ἀδελφῶν τὴν ἑλληνικὴν γλώσσαν ὡς μητρικὴν καθ' ὃν καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμεῖς τρέφομεν κοινὸν πόθον. Ἀλλὰ τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, ὅπως καὶ ἄλλο τι μερικώτερον καὶ συναφέστερον πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ προκαταρκτικοῦ τμήματος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἂν δηλ. τὸ τμήμα τοῦτο λειτουργεῖ γενικῶς ὅσον ἔπρεπεν ἢ ὅσον ἦτο δυνατόν σκοπῆμιος καὶ τίς θὰ ἦτο ὁ σκοπιμώτερος καὶ συμφωνώτερος πρὸς τὰ οἰκονομικὰ μέσα τῶν ξενοφώνων κοινοτήτων τρόπος τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, εἶναι ἐκτὸς τῶν ὀρίων τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Σκοπὸς τούτου εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ γλωσσικοῦ τύπου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι πρακτικὸν νὰ γίνωνται αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις τοῦ προκαταρκτικοῦ τμήματος.

Πρὸς τοῦτο ἐπαναλαμβάνω συντόμως ἐκ τῆς μνημονευθείσης σχετικῆς μελέτης μου προτάσεις τινὰς μὴ ἐπιδεχομένας ἀμφισβήτησιν.

1. Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις πρέπει νὰ διεξάγονται εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας μόνον ἑλληνιστὶ καὶ ν' ἀποφεύγηται ἀπολύτως οὐ μόνον ἢ χρῆσις τῆς μητρικῆς γλώσσης τῶν ἀρχαρίων, ἀλλὰ καὶ ἡ μετάφρασις, ἢ ἑρμηνεῖα δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς διὰ τῆς μητρικῆς.

2. Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις πρέπει νὰ διεξάγονται ἐν τῷ τμήματι τούτῳ μόνον προφορικῶς, ν' ἀποκλεισθῇ δὲ ἀπολύτως ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή.

¹ Μελέτη περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινῶν δημοτικοῦ σχολείου, 1909, σελ. 11.

3. Σκοπός τῶν ἀσκήσεων τούτων εἶναι νὰ συνδέσωσι μεθοδικῶς τὰς ἐντυπώσεις τοῦ παιδικοῦ βίου μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν ἔκφρασιν εἰς ἐνότητα ἀδιάσπαστον οὕτως ὥστε πράγματα καὶ γλωσσικὴ ἔκφρασις ν' ἀνακαλῶσιν ἀλλήλα εἰς τὴν συνειδησιν τῶν ἀρχαρίων ἀμέσως, ἢ γλώσσα ν' ἀνέρχεται αὐτομάτως εἰς τὰ χεῖλη των, νὰ βῆ ἀσφαλῶς, ὡς ἄλλη μητρικὴ γλώσσα, καὶ νὰ φέρῃ γνησίως ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, οὐδὲν δὲ σημεῖον τοῦ ἐπικτητοῦ καὶ ξενικοῦ.

Εἰς ποῖον λοιπὸν γλωσσικὸν τύπον εἶναι πρακτικὸν νὰ διεξάγωνται αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις;

Πρώτη ἀπαίτησις τοῦ ἀμέσου ἢ φυσικοῦ λεγομένου τρόπου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, τῆς γενικῶς σήμερον ἀνεγνωρισμένης ὀρθῆς μεθόδου τοιούτων ἀσκήσεων, εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ διδάσκων πρέπει νὰ κατέχη καὶ μεταχειρίζεται ἀσφαλῶς καὶ σχεδὸν αὐτομάτως τὴν διδασκομένην γλώσσαν, ἀνεπτύχθη δὲ ἀνωτέρω ὅτι καὶ οἱ μᾶλλον ἐγγράμματοι ἐκ τῶν ἑλληνοφώνων θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταχειρισθοῦν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο τῆς συνεννοήσεως τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Καὶ μόνος ὁ λόγος οὗτος θὰ ἤρκει νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι ἐδῶ ἢ χρῆσις, πολὺ δὲ περισσώτερον ἢ ἐπιβολὴ τοῦ γλωσσικοῦ τούτου τύπου θὰ ἦτο ἀξιοθρήνητον λάθος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος. Τί ὄργανον συνεννοήσεως θὰ ἦτο τοῦτο, ἀφ' οὗ δὲν θὰ τὸ μεταχειριζόμεθα ἡμεῖς, καὶ τίνα χρησιμότητα θὰ εἶχε διὰ τὸν ξενόφωνον τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ συνδεθῇ καὶ διὰ τῆς γλώσσης μετὰ τῶν ὁμοφύλων, τίνα παρηγορίαν θὰ ἠσθάνετο οὗτος βλέπων ὅτι ὁ προφορικὸς τοῦ λόγου προκαλεῖ ἐκτός τοῦ σχολείου τὸν γέλωτά μας; Λέγεται ὅτι οἱ ξενόφωνοι εἶναι δυνατὸν βραδύτερον νὰ διορθώσωσι τὸ μειονέκτημα τοῦτο διὰ τῆς συχνῆς πρὸς ἑλληνοφώνους ἀναστροφῆς, ἀλλὰ καὶ ἂν τοιαύτη τις ἀναστροφή ὑπῆρχεν ἢ ἦτο εἰς σχετικῶς μεγάλην κλίμακα εὐκολος ἢ δυνατὴ, καὶ ἂν ἀκόμη φαντασθῇ τις ὅτι ὁ κόσμος οὗτος θὰ ἔλθῃ βραδύτερον ὅλος εἰς ἀμεσον καὶ συχνὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς ἑλληνοφώνους, πράγμα ἀδύνατον ὅμως, καὶ τότε πάλιν εἶναι φανερὰ ἢ ἀτοπία τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, διότι εἶναι πολὺ ἐσφαλμένη ἢ γνώμη ὅτι αἱ πρῶται γλωσσικαὶ ἐντυπώσεις διορθοῦνται βραδύτερον εὐκόλως. Ὅπως ἢ ἔξισ τῆς μητρικῆς προφορᾶς, τοιουτοτρόπως καὶ αἱ φράσεις καὶ ἢ ὅλη χρῆσις τῆς διδασκομένης γλώσσης μονιμοποιεῖται εἰς τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐξηγοῦνται κατὰ μέγα μέρος οἱ προφανεῖς περὶ τὸν προφορικὸν λόγον ξενισμοὶ καὶ ἐγγραμμάτων ἔτι ξενοφώνων. Ὁ ἀναγνώστης πείθεται περὶ τῆς φυσικότητος τοῦ πράγματος, ἂν ἀναλογισθῇ μόνον

τοῦτο, πόσον δυσκολεύονται πολλοὶ λόγιοι ἄλλως καὶ φιλόκαλοι ἑλληνοφώνοι ν' ἀπομάθωσι τὴν διαλεκτικὴν προφορὰν τοῦ τόπου των. Οἰκτρὸν παράδειγμα ὁμοίας τινὸς πλάνης ἐλέγχει εὐλόγως ὁ εἰσηγητῆς τοῦ ἀμέσου τρόπου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας διὰ τὰ ξενόφωνα διαμερίσματα τῆς Γαλλίας I. Carré¹. Ἡ ὑπερτίμησις δηλ. τῶν διδακτικῶν δυσχερειῶν τῆς γλώσσης ἤγαγεν ἐκεῖ εἰς τὸ λάθος νὰ συστήσωσι διὰ τὰς ἀποικίας ἠκρωτηριασμένην τινὰ μορφήν τοῦ πραγματικοῦ γαλλικοῦ λόγου τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα langage pègre μετὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι αἱ ἀτέλειαι αὐταὶ θὰ διορθοῦντο ἔπειτα εὐκόλως. Παρελείφθη λοιπὸν ἡ διάκρισις τοῦ γένους καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀνομάτων, τοῦ ῥήματος ἐτηρήθη μόνον τὸ ἀπαρέμφατον, παρελείφθη ἢ σύνδεσις τῶν προτάσεων καὶ ὁ δῆθεν ἀπλούστερος, πράγματι δὲ ὀργανικῶς ἠλλοιωμένος οὗτος τύπος ἐνομίσθη κατάλληλος διὰ τὴν πρώτην γλωσσικὴν διδασκαλίαν. Δικαίως παρατηρεῖ ὁ Carré ὅτι ὁ τύπος οὗτος οὔτε γνησίως γαλλικὸς εἶναι οὔτε περαιτέρω ἀνάπτυξιν ἐπιδέχεται καὶ ὅτι ἢ γλώσσα τῆς πρώτης διδασκαλίας δὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ ὀργανικῶς τῆς πράγματι ὀμιλουμένης.

Ποῖος λοιπὸν τύπος παρουσιάζει τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα, ζῆ δηλ. εἰς τὸ στόμα τῆς συγχρόνου γενεᾶς, εἶναι γραμματικῶς ἀκέραιος καὶ ὀνομάζει πράγματι ἀκέραιον τὸν καθ' ἡμέραν βίον καὶ ἰδίως τὸν κόσμον τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως, περὶ οὗ κυρίως πρόκειται ἐν τῷ προκαταρκτικῷ τμήματι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου;

Τοιοῦτοι τύποι ζῶσι σήμερον παρ' ἡμῖν οἱ διαλεκτικοὶ καὶ ὁ κοινός. Οἱ πρῶτοι, τύποι τῆς ἀκατεργάστου μητρικῆς γλώσσης, ζῶσιν ἐκασταχοῦ εἰς τὸ στόμα τῶν ἀγραμμάτων ὁ δεύτερος, ἀποτέλεσμα ζυμώσεως τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν ἀγραμμάτων καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ σχολείου, ζῆ εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων. Οἱ πρῶτοι, οἱ διαλεκτικοὶ τύποι, ὅπου ὑπάρχουσι πράγματι, εἶναι τὸ δεδομένον φυσικὸν ὄργανον τῆς πρώτης συνεννοήσεως, ἐκ τοῦ ὁποῦοι λεληθότως ἀνυψοῦνται οἱ ἀρχάριοι εἰς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ξενόφωνοις οὔτε ἢ βᾶσις αὕτη οὔτε ἢ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα ἀνάγκη ὑφίσταται. Δυνάμεθα λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον ἢ, ὅπως ἄλλως λέγομεν, τὴν ἀνεπιτήδευτον γλώσσαν τῆς ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ προφορικῆς συνεννοήσεως τῶν ἐγγραμμάτων. Ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος

¹ Méthode pratique de langage etc.—livre du maître, Paris, Arm. Colin, 1908, σελ. 43 κ.ε.

κείμενος, ὡς ἐλέχθη ἤδη, μεταξὺ τῶν διαλέκτων καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου παρουσιάζει μὲν κατὰ τόπους καὶ άτομα ποικιλίας τινάς, ἐφ' ὅσον ἰδίως παρατηροῦνται μᾶλλον ἢ ἦττον ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τῆς διαλεκτικῆς χρήσεως, ἐν ὅλῳ ὁμοῦ καὶ οἱ διαλεκτισμοὶ χαρακτηρίζονται ὡς ἀπειροκαλλίαι καὶ γλωσσικὸν συναίσθημα ὡς γνώμων τῆς ὀρθῆς χρήσεως τοῦ τύπου τούτου κρατεῖ παρά τοις ἐγγράμματοις ἀσφαλές. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη συνήθως γλῶσσα τοῦ καλοῦ κόσμου ἢ τῶν μεγάλων κέντρων. Εἶναι κυρίως ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἐγγραμμάτων. Καὶ ὁ καλὸς λεγόμενος κόσμος μεταχειρίζεται τὸν τύπον τοῦτον, διότι εἶναι ἐγγράμματος, καὶ τὰ μεγάλα κέντρα παρουσιάζουν καθαρώτερον τὸν τύπον ἕνεκα τῆς ἐντονωτέρας ἐν αὐτοῖς δράσεως τῶν σχολείων, τῆς ἀφθονωτέρας ἀναγνώσεως καὶ τοῦ μεγαλυτέρου καθόλου ἀριθμοῦ τῶν ἐγγραμμάτων, διότι ἐπομένως ἡ ζύμωσις τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου εἶναι ἐκεῖ τελειότερα. Ὁ τύπος οὗτος ζῶν σήμερον εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων καὶ κυκλοφορῶν ὡς φυσικὴ τῶν γλῶσσα εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον εἶναι καὶ ὁ δυνάμει σήμερον κοινὸς προφορικὸς λόγος τοῦ ἔθνους· εἶναι καταληπτὸς γενικῶς, μεταδίδεται διὰ τῆς συχνῆς ἀναστροφῆς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους τῶν ἡττον ἐγγραμμάτων, διὰ δὲ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ, ἀπὸ στόματος δηλ. εἰς στόμα, δύναται νὰ διαδοθῆ καὶ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκτιμῇ τοῦ δυνατοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ προσπάθειᾳ κρατεῖ δεινὴ σύγχυσις πραγμάτων παρασύρουσα εἰς ἐλπίδας πλέον ἢ ἀδικαιολογήτους. Συγγέεται τὸ διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον μὴ ξένον ὅλως διὰ τὸν ἀκούοντα ἢ καὶ καταληπτὸν μέχρι τινὸς μέρος τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὸ πράγματι καταληπτὸν καὶ τὸ τελευταῖον πάλιν τοῦτο πρὸς τὸ πράγματι κυκλοφοροῦν ἐν τῇ κοινῇ καθ' ἡμέραν χρήσει τῆς γλώσσης καὶ ἕνεκα τῆς πολλαπλῆς ταύτης συγχύσεως ἐλπίζεται ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ κυκλοφορήσῃ καὶ τὸ σύνολον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἐν ᾧ εἶναι φανερόν ὅτι τὸν γραπτὸν λόγον ἐννοοῦν μὲν πράγματι μέχρι τινὸς σήμερον καὶ ἦττον ἐγγράμματοι, δὲν τὸν μεταχειρίζονται ὁμοῦ εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον καὶ οἱ μᾶλλον ἐγγράμματοι, ἔτι δὲ φανερώτερον εἶναι ὅτι καὶ ἡ μᾶλλον ἐπίμονος προσπάθεια δὲν θὰ ἡδύνατο ν' ἀνυψώσῃ τοὺς ἀγράμματους εἰς βαθμὸν λεκτικῆς καθαρότητος ἀνώτερον ἐκείνου, ὅστις πράγματι παρατηρεῖται εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων, καὶ ὅτι τοιαύτη τις ἀπαίτησις θὰ ἦτο πλέον ἢ παραλογισμὸς. Ἡ ἀλγεινὴ αὕτη πλάνη παρέσυρε μὲν καὶ τοὺς ἑλληνοφώνους εἰς τὴν ἄμεσον καὶ ἀπότομον ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει προσφορὰν τῆς καθαρευούσης καὶ ἐβλάψε μεγά-

λως, διότι ἐπεδείνωσεν ἀσκόπως τὰς μεγάλας ἄλλως δυσχερεῖας τῆς πρώτης ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἰδιαιτέρως βλαβερά, αὐτὸ τοῦτο ὀλεθρία, ὑπῆρξε διὰ τὴν παρά τοις ξενοφώνοις διάδοσιν τῆς γλώσσης. Πόθος τῶν ἀδελφῶν τούτων καὶ τοῦ ἔθνους ὅλου εἶναι νὰ κυκλοφορήσῃ καὶ ἐκεῖ ἡ γλῶσσά μας εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ εἰς ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Τοῦτο θὰ χαρακτηρίσῃ γλωσσικῶς τοὺς ἀδελφοὺς τούτους καθ' ὃν καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμεῖς τρέφομεν κοινὸν πόθον. Ὁ βαθμὸς τῆς λεκτικῆς καθαρότητος, ἀσήμαντος ὅλως ἀπέναντι τῆς μεγάλης ταύτης ἐθνικῆς ἀνάγκης, δὲν εἶναι πάντως δυνατόν νὰ ὑπερβῆ καὶ ἐκεῖ τὸν παρατηρούμενον εἰς τὸ στόμα τῶν ἑλληνοφώνων ἐγγραμμάτων, διότι ἡ λογιωτέρα συνεννόησις, ὅπου κυρίως παρατηρεῖται ἡ καθαρότης αὕτη, θ' ἀποτελῆ καὶ ἐκεῖ μικρὸν καὶ ὄχι τὸ συχνότερον καὶ κοινότερον μέρος τῆς καθ' ἡμέραν ἀναγκαίας γλωσσικῆς συνεννοήσεως. Καὶ ὁμοῦ τοῦτο κυρίως, τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης, ἐπέδωκε μέχρις ἐσχάτων ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ξενοφώνων ἀδελφῶν καὶ ἐκεῖ τείνει καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα νὰ μᾶς ἐπαναφέρῃ ἢ περὶ τῆς γλώσσης τελευταία ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πρόσφατος αὕτη καὶ ὀδυνηρὰ ἀπόδειξις τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἐπιόλου τοῦ λεγομένου γλωσσικοῦ ζητήματος. Θὰ ἐπανέλθω κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ ἀτυχὲς τοῦτο μέτρον τοῦ Πατριαρχείου κατωτέρω προκειμένου περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ πρώτη γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ξενοφώνων, περὶ ἧς κυρίως πρόκειται ἐνταῦθα, δὲν δύναται νὰ παρασυρθῆ ἀκινδύνως εἰς τὸ λάθος ν' ἀναζητήσῃ τὸ χρυσομάλλον δέρας τῆς καθαρότητος τοῦ λόγου, τὸ ὅποιον καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ὀλόκληρος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς ὀλόκληρον τὸν καθ' ἡμέραν βίον. Ἡ πρώτη γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ξενοφώνων ἀναφερομένη εὐλόγως, ὅπως εἶδομεν, εἰς ἀντικείμενα τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως καὶ περιοριζομένη ἐπίσης εὐλόγως εἰς μόνον τὸν προφορικὸν λόγον ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ ἀνεπιφυλάκτως τὸ σημερινὸν γλωσσικὸν καθεστῶς καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὰ ὄντως χρήσιμα καὶ δυνατά, τὴν γλωσσικὴν δηλ. ἐξομοίωσιν τῶν ξενοφώνων ἀρχαρίων πρὸς δημῶνους ἑλληνοφώνους ἀδελφοὺς τῶν, πρὸς τὰ τέκνα τῶν ἐγγραμμάτων ἑλληνοφώνων οἰκογενειῶν. Πλέον τι τούτου θὰ ἦτο ἀχρηστον διὰ τὴν πρὸς τοιοῦτους ἀρχαρίους συνεννόησιν καὶ ἀδύνατον ἄλλως, διότι καὶ οἱ διδάσκοντες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταχειρισθῶν εἰς τοιαύτας ἀσκήσεις ἀδιάστως καὶ ἀσφαλῶς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Κατὰ ταῦτα δικαιουμαι, νομίζω, νὰ ἐπαναλάβω ἀμετάβλητον τὴν

πρότασιν: Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις τοῦ προκαταρκτικοῦ τμήματος πρέπει νὰ διεξάγονται εἰς τὴν ἀφελῆ καὶ ἀνεπιτήδευτον γλῶσσαν τῆς ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ προφορικῆς συνεννοήσεως τῶν ἐγγραμμιάτων ἢ μορφωμένων τάξεων¹.

(ἔπεται συνέχεια)

ΕΥΘ. Γ. ΜΠΟΥΝΤΩΝΑΣ

¹ Πρὸς τὸ νηπιαγωγεῖον τῶν ξενοφάνων Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, 1908, σελ. 20. Ἀδυναμί σήμερα νὰ προσθέσω ὅτι τὴν πρότασιν ταύτην, ὡς καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐν τῷ προγράμματι τοῦτο ἰσχυρισμῶν μου, ἐπανάλαβεν ὁ κ. Ἄλ. Ζαμαρίας ὡς γνώμην του κατὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν συνεδρίαν τοῦ ἐν Κων/πόλει φιλολογικοῦ συλλόγου τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1909 καὶ ὅτι πάντα ταῦτα ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως. Πρὸς τὰ πρακτικὰ τῆς συνεδρίας ταύτης.

ΕΝΑ ΦΥΛΛΑΔΙΟ

Ὁ κ. Ε. Μπουντώνας, πρόην γυμνασιάρχης, μετὰ τὸ φυλλάδιόν του «Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος καὶ οἱ κίνδυνοὶ τῆς καθαρευούσης» (Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Α. Πετράκου 1911)¹ χτυπᾷ μετὰ περίσσια ἰσότητά ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς τοὺς φρουροὺς τῆς καθαρευούσης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὀμιλον, καὶ ὑποστηρίζει δι:

1) Τὸ κίνημα τοῦ Ὀμίλου εἶναι τολμηρότερον καὶ γενικώτερον ἀπὸ προηγούμενα κινήματα τῶν δημοτικιστῶν. Ἀλλὰ τὸ κίνημα αὐτό, ἂν καὶ φαινομενικῶς ἐπικίνδυνον — ἐπειδὴ ἴσια ἴσια εἶναι γενικώτερον, τολμηρότερον καὶ ἔχει συνεργάτη κ' ἕναν ὑπουργὸν τῆς παιδείας — πραγματικῶς δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον γιὰτὶ εἶναι ἀσύνταχτον καὶ δλόττελα ἀπροετοίμαστον. Ὁ δρόμος ποὺ πῆρε ἡ ἐργασία τοῦ Ὀμίλου ἀποδείχνει πῶς τὸ κίνημα εἶναι ἀπροετοίμαστον. Ἐνῶ δηλαδὴ ἤθελε νὰ ἰδρῶσει ἕνα Πρότυπον Δημοτικὸν Σχολεῖον τὸν ἐρχόμενον Σεπτέμβριον, ἄρχισε ὁ Ὀμιλος τὴν ἐργασίαν του μετὰ ἐπιστημονικὴν συζήτησιν γιὰ τὸ πῶς θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ καλλίτερα τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτησις θέλει χρόνια γιὰ νὰ κλείσῃ.

2) Ἐνας δάσκαλος μετὰ γερὰς παιδαγωγικὰς πεποιθήσεις, ἐμπνευσμένος καὶ ἀποφασισμένος νὰ βάλῃ τὴν ζωὴν του ὅλην εἰς τὸ ἔργον, μπορούσε νὰ ἰδρῶσει ἀμέσως τὸ πρότυπον δημοτικὸν σχολεῖον ποὺ θέλει ὁ Ὀμιλος. Καὶ θὰ ἦταν προτιμότερον αὐτὸ παρὰ νὰ βλέπῃ κανεὶς «ὀμάδα λογίων» νὰ συζητᾷ, καὶ μάλιστα διχασομένον, γιὰτὶ δὲν ξέρει τί θέλει καὶ τὴν πνίγει τὸ δίκιον τῆς. Ἀφοῦ δὲν ἂν νὰ παρουσιαστῇ ὁ «ἐμπνευσμένος διδάσκαλος» μᾶς παρουσιάζεται «ὀμάδα λογίων συζητούσα», ἕνα ἀπὸ τὰ δύο θὰ συμβεῖ, κατὰ τὸν κ. Μπουντόνα, ἢ δηλαδὴ θὰ ἰδρῶσῃ τὸ σχολεῖον μόνον ἀφοῦ κλείσῃ ἡ θεωρητικὴ συζήτησις, ἢ θὰ διαλυθῇ ὁ Ὀμιλος.

3) Ἡ συζήτησις ὡς τόσο ἡ θεωρητικὴ δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον, γιὰτὶ

¹ Τὸ φυλλάδιον τοῦ κ. Μπουντόνα δημοσιεύεται καὶ σὲ τοῦτον τὸ φύλλον τοῦ δελτίου τοῦ Ὀμίλου μετὰ τὸν ἴδιον τίτλον καὶ μετὰ προσθήκην τῶν κεφαλαίων Γ' καὶ Δ'. Τὸ ἄρθρον τοῦτον εἶναι ἀπάντησις μόνον εἰς τὰ κεφάλαια Α' καὶ Β'. Ἀπάντησις εἰς τὴν ὅλην μελέτην θὰ γράφῃ σ' ἐρχόμενον ἀριθμὸν τοῦ δελτίου μέλος τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου.

τὰ πορίσματα της θά είναι ἢ σύμφωνα με τις «ἀόριστες» βλέψεις τοῦ Ὁμίλου ἢ ἀντίθετα. Ἄν είναι σύμφωνα, τότε, ἂν ἰδρυθεῖ τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο, θά χρησιμεύσει γιὰ τὴ διόρθωση τῆς δημοτικῆς παιδείας. Ἄν είναι ἀντίθετα, τότε θά φανερωθεῖ ὅτι ὁ Ὁμιλος είναι γλωσσικὸς καὶ ὄχι ἐκπαιδευτικὸς. Ὅπως καὶ νὰ είναι ὁμως, θά φωτισεῖ ὁ κόσμος. Ἡ συζήτηση είναι καὶ χρήσιμη καὶ ἀναγκαία γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς παιδείας δὲν είναι ρόδινη καὶ πρέπει νὰ ἐξεταστοῦν οἱ λόγοι καὶ νὰ βρεθοῦν τὰ μέσα ποῦ θά τὴν ἀλλάξουν. Ἡ συζήτηση θά σχηματίζει μιὰ σωστότερη κοινὴ γνώμη.

4) Εἶναι μεγάλη ἡ σημασία τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἐκπαίδευση. Γιὰ τὴν ἐθνικὴ μόρφωση καλλίτερη γλῶσσα είναι ἡ μητρική. Δίκαια είναι τὰ παράπονα τοῦ Ὁμίλου γιὰ τὸν τύπο τῆς γλώσσας ποῦ διδάσκεται στὸ δημοτικὸ σχολεῖο (καὶ γιὰ λόγους γενικοῦς καὶ γιὰ λόγους διδακτικούς). Ἀλλὰ ἡ κύρια αἰτία τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικῆς σχολείου δὲν είναι ἡ γλῶσσα. «Πταίει καὶ ὁ τύπος τῆς γλώσσας, ὄχι κυρίως ὁ τύπος τῆς γλώσσας». «Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία είναι μέρος τοῦ ὅλου ζητήματος».

5) Ἄν ἀπὸ δυὸ τύπους γραπτῶν λόγων «ἐν κοινῇ χρήσει» ἐπρόκειτο νὰ διαλέξει κανεὶς τὸν καλλίτερον γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, τότε θά μπορούσε ν' ἀποκλείσει τὴν καθαρεύουσα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ «ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως ἔχομεν μόνον τὸν γραπτὸν λόγον» (ἐννοεῖ τὴν καθαρεύουσα) με αὐτὸν καὶ με τὸν προφορικὸν λόγον μαζὺ, θά μεταδοθεῖ ὁ πολιτισμὸς τῆς γενεᾶς μας στὴν ἐρχόμενη γενεὰ — γιὰ αὐτὸς είναι ὁ σκοπὸς τοῦ δημοτικῆς σχολείου. Ἐπομένως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ καθαρεύουσα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Αὐτὰ, με συντομία, λέγει τὸ φυλλάδιο. Μ' ἓνα δεύτερο μέρος ὁ κ. Μπουρντώνας πρόκειται νὰ συμπληρώσει τὴ φωτεινὴ μελέτη του ἐξετάζοντας «πὺς ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ἀπὸ διδακτικῆς ἀπόψεως ν' ἀντιληφθῶμεν τὸν σκοπὸν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικῆς σχολείου».

Καὶ ὅσο γιὰ τοὺς φρουροὺς τῆς καθαρεύουσας δὲν ἔχει κανεὶς τίποτα ν' ἀφαιρέσει ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ κ. Μπουρντώνα. Τὰ ἄλλα ὁμως ζητήματα ποῦ ξεδιαλύνει δέχονται συζήτησιν.

Παρατήρησις στὸν 1ο ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Μπουρντώνα. — Λέγει τὸ φυλλάδιο πὺς τὸ κίνημα ποῦ δημιούργησε ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος δὲν είναι ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν δημοτικὴν παιδείαν ἢ γιὰ τὴν καθαρεύουσα γλῶσσαν; Ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ φυλλαδίου φαίνεται πὺς τὸ

τὸ ὄχι ἐπικίνδυνον κίνημα τοῦ Ὁμίλου ἀναφέρεται στὴν καθαρεύουσα γλῶσσα περισσότερο παρὰ στὴ δημοτικὴν παιδείαν. Τὸ κίνημα ἀσύνταχτο, λέγει τὸ φυλλάδιο. Γιατί; Ἐπειδὴ δὲν ἔχει 10 παιδαγωγούς, 20 καθηγητές, 50 δημοδασκάλους ποῦ νὰ προσφέρουν ἀμέσως τὴν παιδαγωγικὴν καὶ συγγραφικὴν δουλειὰ ποῦ χρειάζεται; Πολλοὶ δάσκαλοι ἔδειξαν προθυμία καὶ ὑποσχέθησαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ὁμιλον με τὰ φῶτα τους, με τὴν ἐργασία τους. Ἄν ὁμως τῶν πολλῶν αὐτῶν, μολοντί ἔχουν τὴν ὄρεξιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ βοηθήσουν, τοὺς λείπει ὁ χαρακτήρας γιὰ νὰ φανερωθοῦν στὴν κοινωνίαν μεταρρυθμιστές, φταίει ὁ Ὁμιλος; Καὶ ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν ἦσαν γραμμένοι νὰ τοῦ φανοῦν βοηθοί, ἔπρεπε νὰ μὴν ἰδρυθεῖ ὁ Ὁμιλος καθόλου; Τὸ κίνημα, ὡς προπαγανδιστικόν, δὲν είναι ἀσύνταχτο, καὶ ὡς ἐκπαιδευτικὸν ὄλοον καὶ συντάσσεται, γιὰ τὴν κάθε μέρα φανερόνται ἢ ξεθαρρῶνται δάσκαλοι ὁπαδοὶ καὶ βοηθοὶ τῆς ἰδέας του. Ὁ Ὁμιλος είναι συνταγμένος σύλλογος πολλῶν ἀνθρώπων, εἰδικῶν καὶ μὴ, καὶ ἔχει κεφάλιν σώμα καὶ ἄκρα.

Τὸ κίνημα ἀπαράσκευον, λέγει τὸ φυλλάδιο. Ἀλλὰ ἀπροετοίμαστη στὴν Ἑλλάδα είναι κάθε ἐκπαιδευτικὴ ἐργασία, ὅπως τὸ λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Μπουρντώνας στὴ σελίδα 12: «τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας εἰσάγει ἀπὸ τινος με ὑπερβολικὴν σπουδὴν νέα μέτρα σχεδὸν ἀμελέτητα ἢ δαπανᾶται εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα». Ὁ Ὁμιλος ἰδρύθηκε ἴσια ἴσια γιὰ νὰ προετοιμάσει τὴν μεταρρυθμιστικὴν ἐργασία ποῦ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας δὲν ἀρκεῖ, φαίνεται, γιὰ νὰ προετοιμάσει. Ὁ Ὁμιλος δὲν ἔχει βέβαια τὴν ἀπαιτήσιν πὺς τὰ ξέρει ὅλα καὶ πὺς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα τὰ ἔχει ξεδιαλυμένα ὅλα, ὅτε ὁμως καὶ νομίζει πὺς μπορεῖ ποτὲ νὰ πάρει τέλος ἢ μελέτη τῶν ζητημάτων αὐτῶν σὲ κανένα κράτος, σὲ κανένα ἔθνος τοῦ κόσμου. Ποτὲ ἡ ἐκπαίδευσις δὲν πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται τέλεια καὶ ἀνάλαχτη. Στασιμότητα στὴν ἐκπαίδευσιν μόνο οἱ ἀνεπιστήμονες μποροῦν νὰ παραδέχονται. Καὶ εἴτε δεχθεῖ κανεὶς πὺς τὴν ἐκπαίδευσίν του τὴν δημιουργεῖ τὸ ἔθνος ἢ πὺς τὸ ἔθνος δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσίν του, εἴτε δεχθεῖ κανεὶς μίαν ἀλληλεπίδρασιν ἀδιάκοπην μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς παιδείας του — γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν είναι καὶ αἰτία ἢ σκοπὸς καὶ ἀποτέλεσμα — πρέπει ἀναγκαστικὰ ἢ ἐκπαίδευσιν νὰ παριστάνει κάτι ζωντανὸν ἀφοῦ καὶ τὸ ἔθνος ζωντανὸν πρᾶγμα είναι. Καὶ γιὰ νὰ είναι ζωντανὴ ἡ ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ ἀλλάζει, ὅπως ἀλλάζει ἡ γλῶσσα, ὅπως ἀλλάζουν οἱ ἰδέες, ὅπως ἀλλάζουν οἱ συνήθειες καὶ οἱ ἀνάγκαις ἐνὸς ἔθνους.

Ὁ Ὁμιλος λοιπὸν φανερώθηκε στὴν κοινωνίαν τὴν Ἑλληνικὴν ὄχι

για να λύσει τελειωτικά κάθε εκπαιδευτικό ζήτημα, ούτε για να παραστήσει πώς είναι απόλυτα προετοιμασμένος να αναλάβει την αναμόρφωση όλης της παιδείας στην Ελλάδα, αλλά για να μαζέψει γύρω του όλους τους φωτισμένους δασκάλους και να εκφράσει της κοινής γνώμης την απαίτηση για τη διόρθωση της παιδείας. Ως κίνημα κοινωνικό είναι πολύ προετοιμασμένο. Γιατί όσοι ίσια ίσια ήταν από πολλά χρόνια βέβαιοι πώς η παιδεία μας δε βρίσκεται σε καλή κατάσταση μαζεύτηκαν και είπαν: «Έλατε να καλέσουμε τους καλούς και φωτισμένους δασκάλους και να συνεργαστούμε για να προετοιμάσουμε τη διόρθωση της παιδείας και να ανοίξουμε και του άλλου κόσμου τα μάτια να ιδεί τα χάλια της και να γυρέψει και αυτός μαζί μας κάποια αλλαγή».

Άλλως τε το βλέπει και ο κ. Μπουντώνας ότι η κοινή γνώμη βρίσκεται «έν αγανακτήσει κατά του εκπαιδευτικού καθεστώτος». Τι άλλο έκαμε ο Όμιλος παρά να συνταχθεί για να εκφράσει την αγανάκτηση αυτή της κοινής γνώμης, και να κεντήσει τους δασκάλους να σκεφθούν, να κουνηθούν, να βοηθήσουν;

Δύο ήταν, κατά την αρχική γνώμη του Όμιλου, οι δρόμοι που μπορούσε ν' ακολουθήσει η α'.) Χωρίς ν' ανοίξει θεωρητική συζήτηση για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, να δοκιμάσει το πείραμα του προτύπου δημοτικού σχολείου (άφου από τη διόρθωση της δημοτικής παιδείας ήθελε ν' αρχίσει) η β'.) Χωρίς να ιδρύσει άμεσα ένα πρότυπο δημοτικό σχολείο, να ανοίξει μεγάλη επιστημονική έρευνα για να ξεδιαλυθούν πολλά γενικά και ειδικά ζητήματα σχετικά με όλη την εκπαίδευση. Και αλήθεια πολλά ζητήματα τέτοια είναι άξεδιάλυτα και στην Ελλάδα και σε κάθε άλλο κράτος και έθνος, και ούτε μπορεί ποτέ να κλείσει η επιστημονική συζήτηση και να σταματήσει η ελεύθερη έρευνα, έκτος αν ξαναφανερωθεί σε κανέναν τόπο η ίερη εξέταση. Η παιδαγωγική είναι επιστήμη και σαν επιστήμη που είναι, αδύνατο να μένει στάσιμη. Παιδαγωγικές μέθοδοι, όλη διδασκαλία, κύκλος μαθημάτων, προγράμματα, χαρακτηρισ των Ελλήνων, εθνικές βλέψεις και ανάγκες, όλα αυτά και άλλα ακόμη μπορούν και πρέπει να εξετάζονται ατέλειωτα για να προσαρμόζεται η εκπαίδευση του έθνους στις σύγχρονες της κάθε εποχής ανάγκες του.

Έπειτα όμως ο Όμιλος είδε πώς επειδή α') δεν τελειώνει ποτέ η επιστημονική έρευνα για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, β') δεν είναι δυνατό να σταματήσει η σημερινή εκπαίδευση του έθνους και να κλείσουν τα σχολεία ίσα με να βρεθεί το καλλίτερο για τη σύγχρονη

γενεά εκπαιδευτικό σύστημα, γ') τυχαίνει να έχει εμπιστοσύνη σ' ένα νέο παιδαγωγό που εγνώριζε πώς μπορεί και να και καλλίτερα πράγματα να παρουσιάσει ιδρύοντας ένα πρότυπο σχολείο — έπρεπε να ακολουθήσει και τους δυο δρόμους που υποδείξαμε παραπάνω, και έτσι διαν έσύναξε το καταστατικό του όρισε ότι ο σκοπός του Όμιλου είναι διπλός δηλαδή 1.) Να ιδρύσει ένα πρότυπο δημοτικό σχολείο και 2.) Να βοηθήσει να αναμορφωθεί με τον καιρό όλη η εκπαίδευση. Ο Όμιλος δηλαδή παραδέχτηκε και την πρακτική και τη θεωρητική εργασία. Και η επιστημονική συζήτηση που άνοιξε δεν είναι μόνο για τους όρους της σκοπιμότερης λειτουργίας του δημοτικού σχολείου, παρά είναι για κάθε εκπαιδευτικό ζήτημα είτε γενικό είτε ειδικό. Αν το πρότυπο δημοτικό σχολείο θα ανοίξει τουτό το Σεπτέμβριο ή τον άλλο ή τον πάρα πέρα, είναι ζήτημα που καθόλου δεν εξαρτάται από την επιστημονική συζήτηση που γίνεται μέσα στο δελτίο του Όμιλου, αλλά από άλλους όρους που δεν είναι στο χέρι του Όμιλου να τους κάμει ευνοϊκούς.

Όστε εκείνο που λέγει το φυλλάδιο, ότι δηλαδή: «παρωχεταιύθη κατ' ανάγκην το κίνημα εις άλλο έδαφος, ή δέ σημερινή μορφή του είναι συζήτησις επιστημονική περί των όρων της σκοπιμότερας λειτουργίας του δημοτικού σχολείου» δεν είναι έντελώς σύμφωνο με τα πράγματα.

Παρατήρηση στο 2ο ισχυρισμό του κ. Μπουντώνα. — Και κατά τη γνώμη του κ. Μπουντώνα και κατά τη γνώμη του Όμιλου, μπορεί ένας παιδαγωγός, με γερές παιδαγωγικές πεποιθήσεις και με όρεξη να θυσιάσει για το έργο του, να ιδρύσει το πρότυπο δημοτικό σχολείο. Θα προτιμούσε μάλιστα αυτό ο κ. Μπουντώνας παρά να βλέπει «όμάδα λογίων συζητούσαν». Μα ή ομάδα αυτή που συζητεί για όλα τα εκπαιδευτικά ζητήματα, δεν εμποδίζει τον έναν αυτόν δάσκαλο να αναλάβει το έργο του. Αν αυτός ο δάσκαλος «θα συνθηκολογήσει εις πολλά σημεία προς το καθεστώς και θα προδύ δημιουργών το μέλλον κατά μικρόν, άλλ' άσφαλώς» ή αν θα θελήσει να προχωρήσει τολμηρότερα και χωρίς να πολυσυλλογίζεται το καθεστώς, αυτό θα αποδειχθεί από την πράξη. Αν το έργο του αποτύχει, θα μπορέσει ο Όμιλος να εργαστεί άλλοιώς. Αν όμως επιτύχει; Τότε τ' αποτελέσματα θα φέρουν γρηγορότερα την καλλίτερουση στην παιδεία που γυρεύει και ο Όμιλος και η κοινή γνώμη. Γι' αυτό δεν παρήτησε ο Όμιλος το σχέδιό του να αναθέσει σ' έναν παιδαγωγό την ίδρυση του προτύπου δημοτικού σχολείου. Αν ως τόσο δεν μπορέσει ο Όμι-

λος να ιδρύσει το σχολείο του άμέσως, όχι γιατί δεν είναι έτοιμος να το ιδρύσει, αφού έχει τον παιδαγωγό που του χρειάζεται, αλλά γιατί μπορεί άλλα εμπόδια ανεξάρτητα από τη θέλησή του να βγουν στη μέση, τότε θα εξακολουθήσει την επιστημονική συζήτηση και θα έχει καιρό να προετοιμάσει καλλίτερα και το έδαφος για να ιδρυθεί αργότερα, με εξασφαλισμένη πια έπιτυχία, το πρότυπο δημοτικό σχολείο, όταν τα εμπόδια τα ανεξάρτητα από την θέλησή του λείψουν από τη μέση.

Παρατήρηση στον 3ο Ισχυρισμό του κ. Μπουντιάννα. — Είναι εσχάριστο που το φυλλάδιο δε βρίσκει επικίνδυνη την επιστημονική συζήτηση για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, και όχι μόνο δεν τη βρίσκει επικίνδυνη παρά τη θεωρεί και χρήσιμη και αναγκαία για να φωτιστεί ή κοινή γνώμη, να εξεταστούν οι λόγοι που εμποδίζουν την προκοπή της δημοτικής παιδείας και να βρεθούν και τα μέσα για να διορθωθεί.

Άλλά ο κ. Μπουντιάννας υποστηρίζει πως αν τα πορίσματα της συζητήσεως είναι σύμφωνα με τις «άόριστες» όπως τις ονομάζει βλέψεις του Όμιλου, τότε «ή πολιτεία είναι υποχρεωμένη να πεισθή περί της χρησιμότητας της τάσεως της έφορείας και τότε το σχολείον ή δεν θα ιδρυθή διόλου (γιατί θα έχει τότε υίοθηήσει τις ιδέες του Όμιλου το Κράτος και αυτό το ίδιο θα θελήσει να συμμορφώσει τα δημοτικά του σχολεία με τις ιδέες αυτές) ή θ' αποτελέσθ εύπρόσδεκτον πρωτοπορείαν εν τη άνορθώσει της δημοτικής εκπαίδεσεως», και αν τα πορίσματα είναι αντίθετα, ο Όμιλος είναι υποχρεωμένος να παραιτήσει το σκοπό του για να μη φανεί πως δεν έχει άλλο σκοπό παρά μόνο πως να μπάσει στο δημοτικό σχολείο την κοινή προφορική γλώσσα.

Μά αν, όπως φαίνεται και ο ίδιος να το παραδέχεται, στο δημοτικό σχολείο είναι άπαραίτητο να μπει — τουλάχιστο στις πρώτες τάξεις του — ο πανελλήνιος προφορικός λόγος, δεν είναι τάχα χρέος του Όμιλου τη γνώμη αυτή, που είναι και πεποίθησή του, να τη βροντοφωνήσει στις τέσσερεις άκρες του Έλληνισμού;

Ο κ. Μπουντιάννας φαίνεται να μιλεί έτσι έπειδή φοβάται μήπως ή κοινή γνώμη δεν είναι άκόμη άρκετά φωτισμένη στο ζήτημα αυτό (δηλαδή το γλωσσικό στην εκπαίδευση) και μήπως παρασυρθεί ξανά από κανένα Μιστριώτη ή όχλος σε συλλαλητήρια γλωσσο-έθνο-θρησκευτικά και βλαφτεί από όλ' αυτά ή υπόθεση. Και γι' αυτό συχνά ξαναλέγει: ότι: πρέπει να φωτιστούν περισσότεροι. Μά ποιός άλλος

είναι ο σκοπός του Όμιλου; Και ποιό άλλο καλλίτερο όργανο μπορούσε να έχει παρά το δελτίο του;

Παρατήρηση στον 4ο Ισχυρισμό του κ. Μπουντιάννα. — Ο κ. Μπουντιάννας, χωρίς να άναγνωρίζει ότι ή κυριώτερη αίτία της καχεξίας του δημοτικού σχολείου είναι ή γλώσσα που μεταχειρίζεται ως όργανό του, όμως έκδηλώνει και αυτός δίκαια παράπονα για τον τύπο της γλώσσας που διδάσκεται στο δημοτικό σχολείο και για λόγους γενικούς και για λόγους διδακτικούς. Το γιατί φταίει και ή γλώσσα, δε μάς το έξηγει το φυλλάδιο, εκτός αν παραδεχτούμε ως έξηγηση τη φράση: «Τό ίδιο και εις πολύ μάλιστα μεγαλότερον βαθμόν πάσχει ή καθαρεύουσα (δηλαδή μισείται και χαρακτηρίζεται ως νεκρά) όταν εκ σχολαστικότητας ή και εκ φιλοπατριμοσύνης την μεταχειρίζονται εις τον διάλογον μητρός και παιδίου, παιδίων προς άλληλα, πωλητών και αγοραστών, κυρίων και δηρηετών κτλ.». Το φυλλάδιο μάς έξηγει μονάχα γιατί δε φταίει μόνο ή γλώσσα. Και μάς φέρνει τότε το έπιχείρημα ότι «ή μόρφωσις ως σύνολον είναι δυνατή και διά γλώσσης έντελώς ξένης, έφ' όσον ύπάρχουσιν οι άλλοι όροι της μορφώσεως» και παρακάτω: «Η μητρική γλώσσα είναι το προσφιέστερον όργανον της μορφώσεως, άλλ' όταν διά τουτον ή εκείνον τον λόγον ή μητρική γλώσσα δεν είναι και ή γλώσσα την όποιαν ποθει ή έθνική ψυχή, ή λείπουν δι' άλλους λόγους οι όροι οι άπαιτούμενοι διά να μορφωθή το άτομον διά της μητρικής του γλώσσης, ή μόρφωσις ζητείται και έπιτυγχάνεται και διά γλώσσης έντελώς ξένης».

Τό ότι ή μόρφωση των ατόμων μπορεί να γίνει και με ξένη γλώσσα δε δέχεται αντίρρηση, αλλά τότε ή μόρφωση των ατόμων αυτών — άφίνω που γίνεται δυσκολότερα (με μεγαλύτερους δηλαδή για το παιδί κόπους) — αλλά κάθε άλλο είναι παρά έθνική. Όσο για το έπιχείρημα ότι τη μητρική γλώσσα δεν την ποθει ή έθνική ψυχή, αυτό δεν μπορεί κανείς να το παραδεχτεί για τους Έλληνες, γιατί την έθνική ψυχή δεν την άποτελούν μόνο οι δάσκαλοι και οι άρχαίστες λόγιοι, παρά και οι χωρικοί και οι έργατικοί και οι γυναίκες και οι λόγιοι και συγγραφείς που αισθάνονται και μιλούν και τραγουδούν και γράφουν τον κοινό προφορικό λόγο, άδιάφορο αν χωρίς ή και με κάποια έπίδραση της λογίας γραπτής γλώσσας. Το φυλλάδιο φαίνεται και από άλλες φράσεις του σά να μη λογαριάζει και πολύ την παράδοση που την έφτειασαν α'.) ο προφορικός λόγος από την εποχή που επικράτησε ή κοινή, ίσα με σήμερα και β'.) ή δημοτική φιλολογία από τον Πτωχοπόδρομο ως στον Παλαμά, ενώ δίνει

τὸ ἐναντίον ὑπερβολικὴ σημασία στὴ λογία παράδοση ἀπὸ τὸ Λουκιανὸ ὡς στὸν κ. Μιστριώτη. Ὅταν λέγει ὅτι «ἡ κυριαρχία τῆς (τῆς καθαρεύουσας) περιορίζεται εἰς τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν καὶ ἐκεῖ δὲ πάλιν ὁ προφορικὸς λόγος καὶ μάλιστα ὁ ἀνεπιτήδευτος διαφέρει τοῦ γραπτοῦ λόγου αἰσθητῶς», ἔχει δίκαιο ὅσο γιὰ τὸ δεύτερο μέρος, ὅτι δηλαδὴ ὁ προφορικὸς λόγος τῶν λογίων ἔχει μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὸ γραπτὸ τους λόγο, ἀλλὰ ἔχει ἀδίκιο ὅσο γιὰ τὴν πρώτη βεβαίωση ὅτι ἡ καθαρεύουσα περιορίζεται στὴ λογία συνεννόηση γιατί ὑπάρχει καὶ λογία συνεννόηση ὅπου ἡ καθαρεύουσα δὲ χωρεῖ καθόλου καὶ μόνο πού καὶ πού κάποια μικρὴ τῆς ἐπίδραση φαίνεται. Ὅταν ὁ Βαλαωρίτης γράφει τοῦ Λασκαράτου καὶ ὁ Λασκαράτος τοῦ Βαλαωρίτη, κί' αὐτὸ εἶναι λογία συνεννόηση, καὶ ὁμοίως γίνεται ὅχι στὴν καθαρεύουσα. Ὅταν ἐμεῖς ὅλοι οἱ νεώτεροι δημοτικιστὲς ἐπικοινωνοῦμε μὲ τοὺς παλαιότερους, μὲ τὸ Σολωμό, τὸ Βηλαρά, τὸ Χριστόπουλο, κί' αὐτὸ εἶναι λογία συνεννόηση καὶ ὁμοίως γίνεται στὴ δημοτικὴ. Ὅταν ἀκούομε στὸ θέατρο τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Μάνου, τὴν Ἰφιγένεια ἢ τὸ Φάουστ τοῦ Γκαίτε μεταφρασμένα στὴν καθάρια δημοτικὴ ἀπὸ τὸ Χατζόπουλο, καὶ αὐτὸ εἶναι λογία συνεννόηση, καὶ ὁμοίως γίνεται ὅχι στὴν καθαρεύουσα. Καὶ ἔτσι ἡ κυριαρχία τῆς καθαρεύουσας περιορίζεται ἀκόμα περισσότερο παρ' ὅσο θέλει νὰ τὴν περιορίσει ὁ κ. Μπουντώνας. Πῶς μπορεῖ λοιπὸν νὰ πει κανεὶς πῶς ἡ «ἐθνικὴ ψυχὴ» ποθεῖ τὴν καθαρεύουσα καὶ ὅχι τὴ μητρικὴ γλῶσσα; Δὲν εἶναι ἐπομένως σωστὸς ὁ ἰσχυρισμὸς πού βρίσκω παρακάτω στὸ φυλλάδιο ὅτι «ἡ καθαρεύουσα, ὁ σημερινὸς δηλαδὴ τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου, παραμένει τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννόησεως τοῦ ἔθνους».

Θὰ ἦταν νόστιμο ἂν, μὲ τὴν πρόφαση πῶς ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα δὲν εἶναι ἐκείνη πού ποθεῖ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ, ἐφτάναμε στὸ συμπέρασμα, ἐμεῖς πού ἡ ψυχὴ μας δὲν ποθεῖ τὴν καθαρεύουσα, ὅτι πρέπει στὰ σχολεῖα μας νὰ μεταχειριζόμαστε τὴν Ἰσπανικὴ!

Ἄλλὰ τὸ φυλλάδιο προσθέτει: «Ἡ ὅταν λείπουν δι' ἄλλους λόγους οἱ ὄροι οἱ ἀπαιτούμενοι διὰ νὰ μορφωθῇ τὸ ἄτομον διὰ τῆς μητρικῆς του γλώσσης» Ποιοὶ ὄροι λείπουν; Ὁ Ροῦθης στὰ «Ἐἰδωλα» ἀποδείχνει ὅτι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι πολὺ πλούσια σὲ λέξεις, οὔτε ἀποκλείεται στὴν ἀνάγκη καὶ τὸ δάνεισμα ἀπὸ τὴν ἀρχαία. Ὑποθέτω λοιπὸν πῶς ὁ κ. Μπουντώνας ἐννοεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ προφορικὸς λόγος καὶ ἡ δημοτικὴ φιλολογία δὲν ἔχουν τοὺς τύπους ὅλους ἐντελῶς ἀποκρυσταλλωμένους ἀκόμα. Μὰ, κί' ἂν εἶναι ἔτσι, τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ διδάχτῃ. Θὰ μάθει μονάχα τὸ παιδί, σὲ μερικὲς λιγιστὲς περιστά-

σεις, δυὸ τύπους, ἀντὶ ἑναυ, καὶ ὅποιον ἀπὸ τοὺς δυὸ θέλει ἄς διαλέξει. Καὶ μάλιστα, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ ἀκριβολογία, ἕναυ μονάχα καινούριου τύπου θὰ ἔχει νὰ μάθει τὸ παιδί σ' αὐτὰς τίς περιστάσεις, ἐκείνον πού δὲ μεταχειρίζεται τὸ ἴδιο, γιατί ἕναυ ἀπὸ τοὺς δυὸ τύπους θὰ τὸν μεταχειρίζεται ἀναγκαστικὰ τὸ παιδί.

Μὰ μὲ τὸν προφορικὸν λόγο, δὲ θὰ μεταδοθεῖ κατὰ τὸν κ. Μπουντώναν, ἡ σοφία καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς «διδασκάλου γενεᾶς» ὅπως τὴν ὀνομάζει, γιατί ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς καὶ ἡ σοφία εἶναι σφιχτοδεμένα μὲ τὴν καθαρεύουσα γλῶσσα. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ συμπεράνομε πῶς ἡ «διδασκαλὸς γενεὰ» πού ἀνατράφηκε μὲ τὴ διγλωσσία, πρέπει ἀφεύκτως νὰ ἀναθρέψῃ καὶ τὴν ἐρχόμενη γενεὰ μὲ τὰ καλὰ τῆς διγλωσσίας, περιμένοντας τὸν καιρὸ πού ἡ λογοτεχνία θὰ ἀποκρυσταλλώσῃ ἕνα μονάχα τύπο γλώσσας. Ἄλλὰ δὲν ξέρω ἂν ἡ διγλωσσία, αὐτὴ ἡ ἴδια, εἶναι σημάδι σοφίας καὶ πολιτισμοῦ ἢ μήπως εἶναι μονάχα ἐμπόδιο σὲ κάθε σοφία καὶ σὲ κάθε πολιτισμὸ. Καὶ ἂν εἶναι ἔτσι, γιατί καὶ καλὰ καὶ σώνει πρέπει νὰ μεταδοθεῖ καὶ στὴν ἐρχόμενη γενεὰ; Θὰ παραγνώριζε κανεὶς τὴν οὐσία τῆς παιδείας γενικὰ, ἂν παραδέχονταν ὅτι εἶναι ἡ παιδεία μόνον ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως τῆς προηγούμενης γενεᾶς καὶ δὲν ἐβλεπε πῶς εἶναι ἡ παιδεία καὶ αἰτία ἢ σκοπὸς γιὰ νὰ δημιουργήσῃ μιὰν ἐρχόμενη γενεὰ καλλίτερη. Καὶ ἂν, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους, φτάσει κανεὶς στὸ συμπέρασμα πῶς χρειάζεται νὰ ἐλευθερωθοῦν τὰ ἄτομα ἀπὸ παλιωμένες ἰδέες καὶ συνήθειες, θὰ ἐλευθερωθοῦν μὲ μιὰν ἐκπαίδευση καινούρια πού κύριος σκοπὸς τῆς θὰ εἶναι νὰ διακόψῃ ὅσο γίνεται συντομώτερα τὴ συνέχεια τῶν παλιωμένων ἰδεῶν καὶ συνθηθεῶν. Κατηγοροῦμε τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ λέμε πῶς οὔτε γνώσεις ἔχουν ἐπιστημονικὲς, οὔτε χαραχτήρα, οὔτε ἐλευθερωμένο νοῦ καὶ κρίση, καὶ ὁμοίως γυρεύομε μὲ κάθε τρόπο νὰ κάνομε καὶ τὰ παιδιά μας ἀπαράλλαχτα σὰν καὶ μᾶς!

Θὰ ἔλεγε ἴσως ὁ κ. Μπουντώνας ὅτι ἂν ἡ διγλωσσία εἶναι βλαβερή, μποροῦν νὰ μάθουν τὰ παιδιά μας στὰ σχολεῖα μιὰ γλῶσσα, τὴν καθαρεύουσα. Μὰ ξέρει πολὺ καλὰ ὁ ἴδιος ὅτι γιὰ νὰ τὴ μάθουν αὐτὴ τὴ γλῶσσα — ὅπως καὶ τίς ξένες γλώσσες — πρέπει νὰ στηριχθοῦν στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα πρῶτα, καὶ γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ ἄλλοι πολλοί, ὑποστηρίζει τὴ μετάβαση, δηλαδὴ δέχεται τὴ διδασκαλία τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου στὶς πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅχι γιὰ νὰ καταργήσῃ τὴ διγλωσσία, ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ὅσο γιὰ νὰ φτάσει σιγὰ σιγὰ τὸ παιδί στὴν

καθαρεύουσα, επειδή καταλαβαίνει πώς χωρίς τον προφορικό του λόγο ως βάση δεν μπορεί ο άνθρωπος να μάθει τίποτε άλλο. Δεν μπορεί λοιπόν να αποκλεισθεί ο προφορικός λόγος από το δημοτικό σχολείο. "Αρα ως δικαιωνίζεται ή διγλωσσία.

Ο Όμιλος ως τόσο παραδέχτηκε την ανάγκη της διδασκαλίας του κοινού προφορικού λόγου στο δημοτικό σχολείο, όχι για να καταντήσει μιὰ μέρα το παιδί να ξέρει την καθαρεύουσα, αλλά για να καταργήσει με τον καιρό τη διγλωσσία που είναι εμπόδιο σε κάθε εκπαίδευση και σε κάθε πολιτισμό. Δηλαδή ο Όμιλος δε δέχεται τη μετάβαση, και όσο για μένα έχω λόγους να αμφιβάλλω πολύ και για την αξία του πολιτισμού και της σοφίας της «διδασκάλου γενεάς». Μά αυτό το τελευταίο είναι άλλο ζήτημα.

Όπως και να είναι όμως, μάς αρκεί και αυτή η βεβαίωση του φυλλάδιου ότι δηλαδή φαίει και ο τύπος της γλώσσας, και θα είναι, υποθέτω, πρόθυμος ο Όμιλος να παρακολουθήσει τον κ. Μπουντώνα για να βρεί ποιοι είναι και οι άλλοι λόγοι της καχεξίας του δημοτικού σχολείου, είτε κύριοι είναι είτε δευτερεύοντες. Ο κ. Μπουντώνας λέγει: «Ανάγκη να ζητήσωμεν το κύριον αίτιον της καχεξίας του δημοτικού σχολείου αλλαγού». — Το «αλλαγού» αυτό είναι κι' αυτό έργο του Όμιλου να το μελετήσει. Δεν ιδρύθηκε, είπαμε, ο Όμιλος με γλωσσικό σκοπό αλλά με εκπαιδευτικό.

Παρατήρηση στον 5ο ισχυρισμό του κ. Μπουντώνα. — «Δεν μάς επιτρέπεται, λέγει το φυλλάδιο, να αποκλεισωμεν του δημοτικού σχολείου τον σημερινόν τύπον του γραπτού λόγου». Για τους λόγους που παραπάνω εξήγησα, δε μου φαίνεται και απαραίτητο να διδάσκει ή καθαρεύουσα στο δημοτικό σχολείο, και μόνο ένας λόγος υπάρχει για να διδάσκει: το ότι είναι ακόμα ή επίσημη γλώσσα του Κράτους. Δηλαδή πιστεύω ότι 1) δεν είναι μόνο ή καθαρεύουσα γραπτός λόγος, αφού υπάρχει ολόκληρη φιλολογία γραμμένη σε γλώσσα δημοτική αρκετά ομοιόμορφη και αποκρυσταλλωμένη για να διδαχτεί στο δημοτικό σχολείο, και που έχει και αυτό το πρόσθετο και ανεκτίμητο προτέρημα ότι *πυρήνας της είναι ή γλώσσα του παιδιού*. Και γι' αυτό ίσια ίσια ο Όμιλος προτίμησε, από τους δύο τύπους του γραπτού λόγου που υπάρχουν στο Έλληνικό έθνος, το δημοτικό τύπο, γιατί τυχαίνει να τον μεταχειρίζονται, μιλώντας και τα παιδιά από το σπίτι τους. Και 2) ότι είναι και περιττό και βλαβερό να διδάσκει ή διγλωσσία στα δημοτικά σχολεία.

Ως τόσο επειδή ή καθαρεύουσα θεωρείται επίσημη γλώσσα του

Κράτους, χρειάζεται ακόμα να διδάσκει στα σχολεία. Κατά την ατομική μου γνώμη, θα έφτανε αν το παιδί τη μάθαινε αφού τέλειονε το δημοτικό σχολείο και αν ήταν να πάει σε ανώτερο σχολείο. Κανένας λόγος δεν υπάρχει για να τη διδάσκει στο δημοτικό σχολείο γιατί και δεν μπορεί να τη μάθει, όχι καλά μα ούτε και μέτρια. "Αν όμως άλλοι θεωρούν, όπως και ο Όμιλος, ότι είναι ανάγκη να μάθει το παιδί και από το δημοτικό σχολείο τουλάχιστο να την καταλαβαίνει, μπορεί να το μάθει αυτό διαβάζοντας από την ε' τάξη το Εὐαγγέλιο. Για να μάθει να τη μεταχειρίζεται την καθαρεύουσα το παιδί από το δημοτικό σχολείο ούτε λόγος δεν μπορεί εύτυχως να γίνεται. "Οποιοσ θέλει, ως εξετάσει αν την ξέρουν οι ίδιοι οι απόφοιτοι των γυμνασίων. Είναι αδύνατο το παιδί, βγαίνοντας από το δημοτικό σχολείο, να ξέρει να μεταχειρίζεται την επίσημη — και συνταγματική τώρα — γλώσσα του Κράτους, είτε αρχίσει να τη μαθαίνει από την α'. τάξη του δημοτικού (κατά τον κ. Μιστριώτη) είτε αρχίσει από την γ'. του δημοτικού (κατά τον κ. Μπουντώνα) είτε αρχίσει από την ε'. του δημοτικού με το Εὐαγγέλιο (κατά τον κ. Δελμούζο). Μόνο να την καταλαβαίνει κάπως μπορεί να μάθει το παιδί στο δημοτικό σχολείο και πιστεύω ότι με το σύστημα του κ. Δελμούζου, βγαίνοντας από το δημοτικό σχολείο, θα την καταλαβαίνει καλλίτερα παρά με το σύστημα είτε του κ. Μπουντώνα είτε του κ. Μιστριώτη.

Το παιδί που θα βγει από το σχολείο του Όμιλου, θα ξέρει καλά μιὰ γλώσσα, το σημερινό προφορικό του λόγο, που θα έχει μάθει να τον μεταχειρίζεται και για γραπτό του λόγο. Και έχοντας, ύστερα από τέσσερα χρόνια που θα μαθαίνει αυτή τη γλώσσα, μιὰ βάση στερεή, θα μπορεί καλλίτερα να δεχτεί την άλλη γλώσσα που θα θελήσουν να του επιβάλουν να καταλαβαίνει, γιατί θα έχει τότε και έναν δρο συγκρίσεως σταθερό και βέβαιο — τη δική του τη γλώσσα, που θα την ξέρει τέλεια.

*

Το καλλίτερο συμπέρασμα από τη μελέτη του κ. Μπουντώνα για μένα είναι το ότι, σ' αυτή την εποχή που άνθρωποι επιστήμονες από φόβο απαρνιούνται τις πεποιθήσεις τους και άλλοι τόχα επιστήμονες αρνούνται την ελεύθερη έρευνα, βρίσκονται και μερικοί επιστήμονες που τολμούν όπωσδήποτε να εκφράσουν την πεποίθησή τους και όταν ακόμη τυχαίνει να είναι αντίθετη στην αφώτιστη κοινή γνώμη. Εύτυχως άρχισε να παρουσιάζεται και μιὰ άλλη κοινή γνώμη κάπως πιο φωτισμένη.

Ἀπὸ τὸ Βαθὺ τῆς Σάμου ἐλάβαμε τὰ τρία πρῶτα τεύχη μηνιαίου παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ «Ἀνατολή». Διευθυντῆς του ὁ κύριος Ἐμμ. Ἰακωβίδης.

Ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ περιοδικοῦ γραμμένο ἀπὸ τὸν διευθυντῆ του παίρνομε τ' ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ κομμάτια.

Εἰς τὸ περιοδικὸν «μίαν τῶν πρῶτων θέσεων θὰ κατέχη ἡ » συστηματικὴ ἐπιθεώρησις τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς καὶ ἐκπαι- » δευτικῆς κινήσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Λαῶν»...

«Ὁφείλει ἐξ ἄλλου ἡ ἀσχημία ἡμῶν νὰ φανῆ διὰ πιστῆς καὶ εἰλι- » κρινοῦς ἀντιθέσεως πρὸς τὴν ὠραιότητα τῶν ἄλλων. Ὁφείλει δηλο- » νότι νὰ φανῆ ἡ ἀμάθεια ἡμῶν καὶ ἡ ἀνικανότης πρὸς δημιουργικὴν » ἐργασίαν. Καὶ ἀφοῦ τοῦτο φανῆ, ἀφοῦ πεισθῶμεν περὶ αὐτοῦ, ἀφοῦ » πεισθῶμεν ὅτι ἡ στέρωσις τῆς ἡμετέρας διανοίας εἶναι πραγματικὴ » καὶ ὄχι φαινομενικὴ, τότε δυνάμεθα τὰ ζητήσωμεν ὅπως προσλά- » θωμεν ἐκ τῆς ἀφθόνου ὕλης τῶν ἄλλων ὅ,τι εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ » ἐννοήσωμεν καὶ ὅ,τι εὐρωμεν προσαρμοσίμον εἰς τὰς ἡμετέρας » συνθήκας».....

«Ἡ σύγχρονος κατάστασις ἡμῶν, κατάστασις παιδαγωγικῆς στα- » σιμότητος δὲν προβάλλει τί, δὲν ἐρωτᾷ σχεδὸν οὐδέν, εἰς ὃ νὰ » ζητηθῆ ὠρισμένη λύσις ἢ ἀπάντησις».

Θὰ εἴμαστε τάχα τολμηροὶ ἂν παρατηρούσαμε, ὅτι στὴ σύγχρονῃ στασιμότητι διατυπώθηκαν πρὸ κάμποσου καιροῦ ἀπὸ μερικοῦς, ἐντε- » λῶς χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ἑλληνικὴν παιδαγωγικὴν, τὰ ἐρωτήματα :

- 1). Πῶς πρέπει νὰ διδάσκειται ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα;
- 2). Ἄν μπορεῖ ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία νὰ μὴν ἀκολουθεῖ δογμα- » τικὴ μέθοδον ὅσο ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἡ ζωντανὴ γλῶσσα;
- 3). Ἄν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μὲρψωσις ὅσο ὅλα τὰ μαθήματα χρη- » σιμοποιῶνται γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιά γράμματα;

*

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία ἐξέδωκε τοῦ William James τῆς Παιδαγωγικῆς Ὁμιλίας κατὰ μετάφραση τοῦ κ. Γ. Γρατσιαίου ἐπιθεωρητοῦ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Ψυχολογικὰ μαθήματα γιὰ τοὺς δασκάλους ἀνώτερα ἀπὸ κάθε σύστασι.

Κρῖμα ποῦ μεταφράσθησαν σὲ τόσο δασκαλικὴ γλῶσσα, καὶ κρῖμα ποῦ «τιμᾶται δρ. 2.50», ὥστε δύσκολα θὰ διαβασθοῦν καὶ θὰ ἐννοηθοῦν ἀπ' ὅσους πρέπει.

Ἔνεος ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος ἀπὸ κάθε εἶδος μικρολογία ἐθεώ- » ρησε τὸν κ. Ἰγουργὸ τῆς Παιδείας ὑπεύθυνον μόνον γιὰ τὴν ἀκόλουθῃ δῆλωσιν ποῦ δημοσιεῦθηκε στὴν ἐφημερίδα «Πατρίς» (19 Φεβρουα- » ρίου, 1911).

«Τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον φίλος τις μοῦ κατέστησεν ἐν συνο- » μιλίᾳ γνωστόν, ὅτι διακεκριμένοι τινὲς πολῖται ἐπιθυμοῦσι νὰ συναν- » τηθῶσι κάπου, ὅπως ἀνταλλάξωσι γνώμας τινὰς σχετικῶς ὄχι μὲ τὴν » γλῶσσαν, ἀλλὰ μὲ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα.

» Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας μὲ ἐκάλεσεν οὗτος δι' ἐπιστολῆς εἰς τὴν » συνάντησιν ταύτην. Ἐγὼ ὁμῶς δὲν μετέβην ἕνεκα ἀσχολιῶν, πλην » ἀπήντησα δι' ἐπιστολῆς ὅτι, προκειμένου περὶ βελτιώσεως τῶν ἐκπαι- » δευτικῶν μας πραγμάτων, εἶμαι σύμφωνος εἰς οἰανδήποτε ἐνέργειαν. » Ἐκτοτε οὐδένα εἶδον, οὐδὲ κἀν συμμετέσχον καταρτήσεως Συλλόγων » ἢ συνεδριάσεων αὐτῶν.

» Χθὲς ὁμῶς, ὅτε εἶδον ὅτι ἐφερόμην ὡς ἰδρυτῆς τοῦ Ἐκπαιδευτι- » τοῦ Ὁμίλου, ἔσπευσα νὰ ἐρωτήσω πῶς τοῦτο συνέβη καὶ ποῖος μὲ » ὑπέγραψεν, ἔμαθον δὲ ὅτι κατὰ τὸ Καταστατικόν, οἱ πρῶτοι ὑπογρά- » φαντες αὐτὸ εἶναι ἰδρυταί, καὶ ἐγὼ, ὡς ἀπαντήσας ὅτι εἶμαι σύμφω- » νος εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν συνεληθόντων ἐθεωρήθη, νομίζω, ὡς τοι- » οῦτος. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ οὐδὲν πλεον».

Ἡ δῆλωσις εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν ἀλήθεια.

Ἐπειδὴ, ὁμῶς, ἡ κάποια ἀθέλητη ἀσάφειά της μπορεῖ εὐκολα νὰ παρεξηγηθῆ σὲ βάρος τοῦ Ὁμίλου, θεωρήθηκε ἀναγκαῖον νὰ δημο- » σιευθῆ γιὰ συμπλήρωμα διαφωτιστικὸ τὸ ἐπόμενον ἱστορικόν.

Ἀντίτυπο ἀπὸ τὴν πρώτη ἐγκύκλιον τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου (Βλέπε Δελτίο Ἄρ. 1. Σελ. 1) ποῦ κυκλοφόρησε ὅσο τὸ δυνατόν εὐρύτερα καὶ προκάλεσε τόσο θόρυβο, εἶχε σταλεῖ καὶ πρὸς τὸν κ. Α. Ἀλεξανδρῆ τότε βουλευτὴν Καρδίτσας στὴν τότε κατοικίᾳ του «Tourist Hôtel».

Ἐνα μῆνα ἔπειτα κ' ἐνῶ ἐδημοσιεῦονταν στῆς ἐφημερίδες τὰ ἄρθρα «Τὸ Σχολεῖο τῶν Μαλλιαρῶν», «Κάτω οἱ βέβηλοι» καὶ τὰ ὅμοια, ἡ Ἐφορία τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου ἀποφάσισε νὰ στείλῃ πρόσκλησιν γιὰ νὰ ἰδρῶσουν τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὁμιλο σὲ κυρίους, ποῦ εἶχε βάσιμες πληροφορίες ὅτι ἐγκρίνουν τὸν σκοπὸ τῆς.

Σὰν τέτοιος ἐκαλέσθη καὶ ὁ κ. Α. Ἀλεξανδρῆς μὲ τὸ ἀκό- » λουθο γράμμα :

Σάββατο 24. IV. 1910.

Ἀξιότιμε Κύριε,

Τὴν ἐρχόμενη Τρίτῃ 27 τρέχ. στῆς 5.30 μ. μ. θὰ μαζευτοῦν σπῆτι μου ὅσα μέλη τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου

είναι ἐδῶ γιὰ νὰ συζητήσουν διάφορα, μεταξύ ἄλλων καὶ τὸν καταρτισμὸ τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου». Θὰ τὸ θεωρήσωμε μεγάλη τιμὴ ἂν θελήσετε νὰ ἐλθῆτε καὶ σεῖς.

Με πολλή ὑπόληψη

Πρόθυμος

(Ἵπογ.) Δ. Π. Πειροπόκκινος.

Κοῦ Ἀλεξανδρῆν

Βουλευτήν.

Ὁ κ. Α. Ἀλεξανδρῆς ἀπάντησε μετ' ἐξῆς γράμμα :

Τρίτη, 27 Ἀπριλίου 1910.

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἀπροόπτως ὅλως σήμερον ὁ κ. Πρωθυπουργὸς ἐκάλεσε διὰ τὴν 5^{ην} μεταμεσημβρινὴν ὥραν τοὺς ἐν Ἀθήναις συναδέλφους μου καὶ ἐμὲ εἰς σύσκεψιν ἐν τῷ Ἵπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν περὶ Θεσσαλικοῦ τινος ζητήματος, ἕνεκα τοῦ ὁποῖου παραμένω ἀκόμη ἐδῶ. Μοὶ καθίσταται συνεπῶς ἀδύνατον νὰ παρευρεθῶ εἰς τὴν σύσκεψιν τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, εἰς ἣν μοὶ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ με καλέσητε.

Ζητῶν διὰ τὴν ἀθέλητον ταύτην ἀπουσίαν μου συγγνώμην δράτομαι τῆς εὐκαιρίας, ἀξιότιμε Κύριε, νὰ σᾶς παρακαλέσω ὅπως εἰς τὰς ἀποφάσεις ὑμῶν με θεωρήσετε ἀπολύτως σύμφωνον, διότι εἰμαι ὀλοφύχως θιασώτης τῆς ἰδρύσεως ἐνὸς Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, ἕνεκα τοῦ μεγάλου σκοποῦ καὶ τῆς μεγάλης ἐλλείψεως, ἣν πρόκειται νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν τόπον μας.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως πρόθυμος εἰς ὅ,τι με θεωρήσετε χρήσιμον.

(Ἵπογ.) Α. Ἀλεξανδρῆς.

Κοῦ Δ. Π. Πειροπόκκινον.

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς ἰδρύθηκε καὶ ἰδρυταὶ τοῦ θεωρήθησαν ὅσοι ἔλαβαν τὴν ἀπόφαση καὶ ὅσοι «ἐκ τῶν προτέρων» ἢ «ἐκ τῶν ὑστέρων» ἀποδέχθησαν τὶς ἀποφάσεις.

Γιὰ τοῦτο στὸ Καταστατικὸ πὸ τυπώθηκε δυὸ μῆνες ἀργότερα εἶναι ὑπογραμμένοι καὶ ἀρκετοὶ πὸ δὲν ἦταν παρόντες διὰν ψηφίσθηκε.

Τὸ Καταστατικὸ, πὸ κυκλοφόρησε σὲ δυὸ χιλιάδες ἀντίτυπα, στάλθηκε σὲ ὄλους τοὺς ἰδρυτὰς καὶ σὲ ὅλα τὰ μέλη τὸν Αὐγουστο τοῦ 1910 καὶ καμμιά διαμαρτυρία, ὅπως ἦταν φυσικὸ, δὲν ἐγινε ὡς τὴν ὥρα οὔτε ἀπὸ μέρος τοῦ κ. Α. Ἀλεξανδρῆ, ὁ ὁποῖος ἀπεναντίας στὶς 3 Φεβρουαρίου 1911 ἐπλήρωσε τὴ συνδρομὴ του.